

T.C.
İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ (TEZLİ) YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE KAYGI DÜZEYLERİ İLE
TEKRAR ÇOCUK SAHİBİ OLMA İSTEKLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİ

Cansu Kardelen YÖRÜK

Yüksek Lisans Tezi

ÖZEL EĞİTİME İHTİYAÇ DUYAN ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE KAYGI DÜZEYLERİ İLE TEKRAR
ÇOCUK SAHİBİ OLMA İSTEKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Cansu Kardelen YÖRÜK

T.C.
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

ORCID ID: 0009-0003-5073-7369

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Selçuk ASLAN

İstanbul
Haziran 2025

KABUL VE ONAY

Cansu Kardelen YÖRÜK tarafından hazırlanan “Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Annelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Kaygı Düzeyleri ile Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki” başlıklı bu çalışma, 20 Haziran 2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi Mune AKTAY** _____
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi Fatma TURAN** _____
Üsküdar Üniversitesi

Tez Danışmanı: **Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ASLAN** _____
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Jüri tarafından kabul edilen bu çalışmanın Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Enstitü Yönetim Kurulu;

Karar Tarihi :

Karar Numarası :

Doç. Dr. Yeşim KAYA
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

20 Haziran 2025

Cansu Kardelen YÖRÜK

SAVUNMA ÖNCESİ ONAYLAR

BENZERLİK ONAYI		
Başlık	Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Annelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Kaygı Düzeyleri ile Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki	
Savunma Tarihi	20.06.2025	
Sayfa Sayısı	101	
Benzerlik Yüzdesi (%)	%13	
Taranan Program	Turnitin	
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, özet, ana bölümler ve sonuç kısımlarından oluşan çalışmam için şahsım ve tez danışmanım/Enstitü Sorumlusu tarafından intihal tespit programında taraması yapılmıştır. Tez Danışmanımın gözetiminde tamamladığım çalışmamın azami benzerlik oranlarına göre intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.		
Öğrenci Cansu Kardelen YÖRÜK	Danışman Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ASLAN	Enstitü Sorumlusu

ETİK KURUL ONAYI		
Başlık	Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Annelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Kaygı Düzeyleri ile Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki	
Etik Kurul Toplantı Tarihi	01/02/2024	
Etik Kurul Karar No	2024/02	
	Enstitü Sekreteri	

TEZDEN ÇIKARILAN YAYIN		
Yayın Künyesi	Yörük, C. K. (2025). Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Annelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Kaygı Düzeyleri ile Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki. <i>12. Artemis Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitapçığı</i> içinde (ss. 1133-1135). Bükreş, Romanya.	
Yayın Türü	☐ Ulusal Hakemli Dergide Makale ☐ Uluslararası Hakemli Dergide Makale ☐ Ulusal Kongre/Sempozyumda Bildiri ☒ Uluslararası Kongre Sempozyumda Bildiri	
	Enstitü Sekreteri	

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkmasında bilgi, emek ve destekleriyle yanımda olan tüm kişi ve kurumlara gönülden teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden bu yana akademik hayatımın her aşamasında yanımda olan, bir rehber olarak beni destekleyen, bilgi ve deneyimiyle yolumu aydınlatan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Aslan'a en derin teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatım boyunca yanımda olan, koşulsuz sevgileri ve sınırsız fedakârlıklarıyla beni ben yapan sevgili anneme ve babama ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır. Başarılarımın ardında onların sessiz ama güçlü desteği, dilekleri ve inançları vardır. Her zaman yanımda olduklarını hissettiren, sabırları ve sevgi dolu varlıkları bu süreçte en büyük gücüm olmuştur. Onlara duyduğum minneti kelimelere dökmek mümkün değil, iyi ki varsınız.

Lisans yıllarımdan bu zamana yan yana yürüdüğüm, yüksek lisans yolculuğu boyunca da her zorlukta omuz omuza olduğumuz, birlik olmanın ve birlikte başarmanın kıymetini bana bir kez daha hissettiren değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Büşra ve Umut'a içtenlikle teşekkür ederim.

Birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum canım iş arkadaşlarım Mebrure, Ceren, Melike, Nurselin, Sümeyye, Seda, Dilek ve Neşe'ye; samimiyetleri, destekleri ve dostlukları için çok teşekkür ederim. Çalışma hayatının zorluklarını birlikte aşarken gösterdikleri dayanışma benim için çok kıymetlidir.

Kendimi bildiğimden beri yanımda olan, sadece bir arkadaş değil aynı zamanda sırdaşım ve en güçlü destekçilerimden biri olan çocukluk arkadaşım Ebru'ya kalpten teşekkür ederim. Varlığı yalnızca bu süreçte değil, hayatımın her döneminde bana güç, neşe ve huzur kaynağı olmuştur.

“Bir milletin sağlığı, yalnız hastanelerle, hekimlerle değil; aynı zamanda fikirle, ahlakla, bilgiyle, irfanla da sağlanır.”

Mustafa Kemal Atatürk

Cansu Kardelen Yörük

Haziran, 2025

ÖZET

Cansu Kardelen YÖRÜK

Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuğa Sahip Annelerde Psikolojik Dayanıklılık ve Kaygı
Düzeyleri ile Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul, 2025

Bu araştırmanın amacı, özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, kaygı düzeyleri ve çocuk sahibi olma istekleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışma, İstanbul’da özel eğitim kurumlarına devam eden çocuklara sahip 207 anne ile yürütülmüştür. Araştırmada, “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği”, “Beck Anksiyete Ölçeği” ve “Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği” kullanılarak nicel veri toplanmıştır. Verilerin analizinde korelasyon, regresyon ve gruplar arası karşılaştırma testleri uygulanmıştır. Bulgulara göre; psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek olan annelerin kaygı düzeyleri daha düşük olmakla birlikte, bu değişkenler çocuk sahibi olma isteğini anlamlı şekilde yordamamaktadır. Ayrıca, annelerde algılanan sosyal destek arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığı saptanmıştır. Annelerin aylık gelir ve eğitim düzeyleri yükseldikçe çocuk sahibi olma motivasyonu azalmaktadır. Bununla birlikte, çocuğun yaşı arttıkça doğurganlık endişesi, üreme tercihi ve yeniden çocuk sahibi olma isteği artış göstermektedir. Bu çalışma psikolojik faktörlerin ve sosyo-demografik değişkenlerin yeniden çocuk sahibi olma kararındaki etkileri ortaya koyarak, ilgili alan yazına katkı sunmaktadır. Elde edilen bulguların, danışmanlık hizmetleri ve sosyal politika geliştirme süreçlerinde rehberlik edici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Psikolojik dayanıklılık, anksiyete, özel gereksinimli çocuğa sahip anneler, çocuk sahibi olma isteği, doğurganlık motivasyonu, sosyal destek

ABSTRACT

Cansu Kardelen YÖRÜK

The Relationship Between Psychological Resilience, Anxiety Levels and the Desire to Have Another Child in Mothers of Children with Special Needs

Master's Thesis

İstanbul, 2025

The aim of this study is to examine the relationship between psychological resilience, anxiety levels and the desire to have another children among mothers of children with special needs. The research was conducted with 207 mothers whose children attend special education institutions in İstanbul. Quantitative data were collected using the Resilience Scale for Adults (RSA), the Beck Anxiety Inventory (BAI) and the Fertility Desire Scale (FDS). Correlation, regression and between-group comparison tests were applied in the analysis of the data. According to the findings, mothers with higher levels of psychological resilience demonstrated lower levels of anxiety, however, these variables did not significantly predict the desire to have another child. In addition, it was found that perceived social support in mothers positively correlated with their psychological resilience. As mothers' monthly income and educational levels increased, their motivation to have another child is decreased. Conversely, as the age of the child increased, fertility-related anxiety, reproductive preferences and the desire to have another child also increased. This study contributes to the literature by revealing the effects of psychological and socio-demographic variables on reproductive decision-making among mothers of children with special needs. The findings are expected to offer guidance for counseling services and the development of social policies.

Keywords

Psychological resilience, anxiety, mothers of children with special needs, desire to have children, fertility motivation, social support

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ETİK BEYAN	ii
SAVUNMA ÖNCESİ ONAYLAR.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
1.1. Özel Gereksinimli Birey	7
1.1.1. Özel Eğitim.....	7
1.1.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyma ve Özel Eğitim Hizmetlerinden Yararlanma...	8
1.1.3. Özel Eğitimde Eğitim Ortamları.....	10
1.1.4. Engel Grupları	11
1.2. Psikolojik Dayanıklılık.....	14
1.2.1. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı	15
1.2.2. Psikolojik Dayanıklılıkta Risk Faktörleri	18
1.2.3. Psikolojik Dayanıklılıkta Koruyucu Faktörler	19
1.2.4. Psikolojik Dayanıklılıkta Olumlu Sonuçlar.....	20
1.2.5 Psikolojik Dayanıklılığın Boyutları	21
1.2.6. Psikolojik Dayanıklılığı Açıklayan Kuramsal Açıklamalar.....	22
1.2.7. Psikolojik Dayanıklılıkla İlgili Yapılan Araştırmalar	27
1.3. Kaygı (Anksiyete)	29
1.3.1. Kaygı Kavramı.....	29
1.3.1. Kuramsal Yaklaşımlar.....	31
1.3.3. Kaygı ile İlgili Araştırmalar.....	37
1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği.....	39
1.4.1. Çocuk Sahibi Olma İsteği Kavramı	39
1.4.2. Çocuk Sahibi Olma İsteğini Etkileyen Faktörler.....	41
1.4.2. Psikolojik Kuramlara Göre Çocuk Sahibi Olma İsteği.....	45

1.2.3. Çocuk Sahibi Olma İsteğine Dair Diğer Yaklaşımlar	49
1.2.4. Çocuk Sahibi Olma İsteğine Dair Araştırma Bulguları	51
1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği, Kaygı ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkiler	54
İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM	60
2.1. Araştırmanın Modeli	60
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	60
2.3. Veri Toplama Araçları	60
2.1.1. Sosyo-demografik Form	60
2.1.2. Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)	60
2.1.3. Beck Anksiyete Ölçeği	62
2.1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği	63
2.2 Verilerin Toplanması ve Analizi	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR	66
3.1. Betimleyici İstatistikler	66
3.2. Korelasyon Analizi Bulguları	69
3.3. Gruplar Arası Karşılaştırmalar	72
3.4. Regresyon Analizi Bulguları	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ, ÖNERİLER	79
KAYNAKLAR	90
EKLER	107
Ek. 1 Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu	107
Ek 2. Anket Formu	108
Ek. 3 Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği	110
Ek. 4 Beck Anksiyete Ölçeği	111
Ek. 5 Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği	112
Ek. 6 Etik Kurul/Komisyon İzni/Muafiyeti	113

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Bağımlı Değişkenler ve Alt Boyutlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	64
Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı.....	66
Tablo 3. Katılımcıların Çocuklarının Özel Gereksinim Durumuna Göre Dağılımı	67
Tablo 4. Bazı Sosyodemografik Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler	68
Tablo 5. Bağımlı Değişkenler ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler	68
Tablo 6. Katılımcıların Anksiyete Düzeylerine Göre Dağılımı	69
Tablo 7. Sosyo-Demografik Değişkenlerle Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler	69
Tablo 8. Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler.....	71
Tablo 9. Yaş Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları.....	72
Tablo 10. Eğitim Düzeyi Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları	73
Tablo 11. Destek Alma Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları	74
Tablo 12. Anksiyete Düzeyine Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları ...	75
Tablo 13. Duygusal Destek Alma Durumuna Göre Bağımlı Değişkenler Farkına İlişkin t-testi Sonuçları.....	76
Tablo 14. Psikolojik Dayanıklılığın Çocuk Sahibi Olma İsteğini Yordama Bulguları ...	77
Tablo 15. Anksiyete Düzeyinin Çocuk Sahibi Olma İsteğini Yordama Bulguları.....	78

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ÖEHY	Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
BİLSEM	Bilim ve Sanat Merkezleri
RAM	Rehberlik ve Araştırma Merkezleri
BEP	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı
ALHS	Autism Life Histories Survey
YPDÖ	Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği
ÇSOİÖ	Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği
DHS	Demographic and Health Survey
NLSY	National Longitudinal Survey of Youth

GİRİŞ

Problem Durumu

Toplumsal yapıyı oluşturan en küçük birim olan aile yapısının korunması hem gelecek nesillerin üremesi hem de toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi kapsamında son yıllarda giderek önemi artan bir konu olarak belirginleşmektedir. Ülke yöneticilerinin aile destek programları uygulayarak vatandaşlarını evlenmeye, çocuk sahibi olmaya ve evliliklerini sürdürmeye yönelik teşvik ettikleri, toplumsal değerlerin ve kültürün gelecek nesillere aktarılmasında aile ve diğer toplumsal yapıların önemli olduğuna vurgu yaptıkları gözlemlenmektedir.

İnsanlar hayatının farklı dönemlerinde farklı sosyal gruplara üye olmakla birlikte birey üzerinde en etkili olanı insanın doğumuyla birlikte katıldığı ilk sosyal çevre olan ailedir (Eyce, 2014). Aile; sosyolojik anlamda toplumun temel yapısı olarak kabul edilmekte ve aile olgusunun oluşumunda çocuk sahibi olmak en önemli öğelerden biri olarak değerlendirilmektedir (Kır, 2011). Çocuk sahibi olmak partnerlere bildikleri karı-kocalık ilişkisinin dışında anne-baba olma rollerini de beraberinde getirmektedir. Anne-baba olmak, yalnızca biyolojik bir gerçeklik değil, aynı zamanda eşlerin psikolojik, sosyal ve duygusal değişimini de içermektedir. Aile içinde çocuk sahibi olmaya karar vermede diğer aile üyeleri tarafından sağlanan destek, aile içi ilişkiler gibi etmenler etkili olmaktadır. Çocuk sahibi olma sonucunda çiftlerin hayatlarında büyük değişiklikler meydana gelirken, engelli bir çocuğun aileye katılacağına haberi, ebeveynlerin hayatlarında çok belirgin etkiler oluşturmaktadır. Özel gereksinimi olan bir çocuğun aileye dahil edilmesi, ebeveynlerin yeni rollere ve sorumluluklara alışmasını gerektirmekte, aynı zamanda ailenin kendi sisteminde değişiklikler yapmaları zorunlu hale gelmektedir. Çiftlerin çocuk sahibi olmaya hazırlık sürecinde bütün beklentileri normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olma yönündedir, bu nedenle özel gereksinimi olan bir çocuğun doğumuyla yaşanacak olan mutluluk ve sevinç duygusu yerini yoğun bir üzüntüye ve endişeye bırakmaktadır (Durat, 2017).

Özel gereksinime sahip olmak kişilerin annelerinin hamilelik döneminde gerçekleşen komplikasyonlardan veya genetik geçişli olabileceği gibi doğum sonrasında yaşadığı problemlerden kaynaklı sonradan da ortaya çıkabilmektedir. “Özel gereksinim sahibi

olma” durumu net bir tanıma sahip olmamakla beraber, bireyin fiziksel, zihinsel veya her iki alanda da yaşadığı kısıtlılıklar olarak ifade edilebilir. Amerikan Sağlık Örgütü (Centers for Disease Control and Prevention (CDC), 2023) özel gereksinim sahibi olan bir çocuğu “oyun oynayamayan, öğrenemeyen, akranlarının yaptıklarını yapamayan, başka bir deyişle birçok sebepten kaynaklı kendisinin fiziksel ve zihinsel potansiyelini tam olarak kullanamayan çocuk” olarak tanımlamıştır. Aile ve Sosyal Bakanlığının (2022) Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteninde yayınladığı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 yaş ve daha yukarı) nüfusun oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dur. Bu istatistikler, özel gereksinimli bireylerin toplumda azımsanmayacak ölçüde çok olduğunu göstermektedir.

Yapılan araştırmalar ülkemizde geleneksel erkekliği benimsemiş ataerkil, ev işi yapmayan, eşine ve çocuğuna karşı cinsiyetçi tutumlar sergileyen ve kadın-erkek eşitliğine inanmayan erkeklerin, baba olduklarında da çocuklarıyla ilgili tüm bakım ve sorumluluğu anneye yüklediğini (Anne Çocuk Eğitim Vakfı, 2017), çocukların fiziksel gereksinimlerinden öncelikli olarak annelerin yükümlü olduğunu düşündüklerini, babaların ise en benimsediği rolün ailenin maddi kaynaklarını sağlama rolü olduğunu göstermiştir (Evans, 1997). Bu nedenle, engelli bir çocuğun doğumu, annenin üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik olarak ciddi bir yük oluşturmaktadır.

Özel gereksinimli bir çocuğun bakımını üstlenmek, annelerde hem duygusal hem de fiziksel yük oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu çocuğu yetiştirmenin anneler üzerine getirdiği yadsınamaz bir kaygı bulunmaktadır. “Özel gereksinimi bulunmakta” damgası yemiş çocuklara sahip anneler zihinsel şok ya da nevrotik semptomlara ve anksiyete ile depresyon gibi psikiyatrik koşullara daha yatkın olmaktadır (Abasiubong, 2006). Kaygı düzeyi yüksek olan bireylerin psikiyatrik boyutta Anksiyete (Kaygı) Bozukluğuna sahip olma ihtimalleri artmaktadır. Anksiyete bozukluğu yaşamının cinsiyetlere göre dağılım oranlarına bakıldığında kadınların erkeklere oranla bu tanıya sahip olma durumunun iki kat daha fazla olduğu görülmektedir. Özel gereksinimi olan çocukların günlük yaşam becerilerinde ve sosyal alanlarda normal gelişim gösteren çocuklara oranla daha fazla desteğe ihtiyaç duyması annelerde uzun süreli ebeveynlik stresi oluşturmaktadır. Ebeveynlik stresi özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklara sahip annelerde normal gelişim gösteren çocuklara sahip olan annelere kıyasla çok daha hızlı

bir şekilde artış göstermektedir (Muammer, 2011). Ramzan ve Minhas'ın (2014) yaptığı araştırmaya katılım sağlayan annelerden normal gelişim gösteren çocuklara sahip olanların %52'sinin kaygı düzeyleri yüksekken, özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin %78'inin kaygı düzeyinin yüksek olduğunu göstermiştir.

Özel gereksinimi bulunan çocuğa sahip aileler ilk zamanlarda genel olarak bu duruma anlam verememekte, cevaplarını aradıkları birçok soru için birçok yere başvuruda bulunmaktadırlar. “Durum ve problem nedir? Bu problem nereden kaynaklanmaktadır? Bu problem çözülür mü, engellilik düzelir mi? Aile içi ilişkileri nasıl düzenleyelim? Eğitimi nasıl olacak? Bu çocuğun geleceği nasıl olur veya bizden sonra hali ne olur? Başka çocuğumuz olsa acaba nasıl olur?” sordukları sorulardan birkaçıdır (Özsoy, 1998). Psikolojik dayanıklılık kavramı bu noktada çok önemlidir. Psikolojik dayanıklılık kişilerin yaşadığı stres ve zorlu hayat olaylarına uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik dayanıklılığı yüksek bireyler, yaşadıkları zorlu deneyimlere daha kolay uyum sağlayabilmekte ve işlevselliklerini sürdürebilmektedirler (Masten, 2001). Engelli bir çocuğa sahip olan annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, onların kaygı düzeylerini ve başa çıkma stratejilerini büyük ölçüde etkilemektedir (Ünvanlı, İlhan ve Váľková, 2023). Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan annelerin özel gereksinimli çocuklarının bakımlarında karşılaştıkları zorluklarla da başa çıkma olasılıkları artarken, psikolojik dayanıklılığı düşük olan annelerin bu zorluklara karşısında kaygı ve tükenmişlik belirtileri daha sık gösterirler (Buchholz vd., 2024).

Çocuk sahibi olma isteği karmaşık bir süreçtir ve biyolojik, sosyal ve psikolojik faktörlerin birbirleriyle etkileşiminin bir sonucudur. Bireylerin ebeveynlik deneyimleri, toplumsal normlar, mevcut yaşam koşulları ve geleceğe dair beklentileri, bu isteği değiştirebilmektedir (Schmidt, 2024). Özellikle engelli bir çocuğa sahip ebeveynlerin tekrar çocuk sahibi olma arzusu duygusal olarak zorlayıcı olabilmektedir. Araştırmalar, bazı annelerin mevcut çocuğun bakım yükü, artan sorumluluklar ve gelecekteki belirsizlikler nedeniyle yeni bir çocuk sahibi olma fikrine mesafeli yaklaştığını gösterirken, bazı annelerin sağlıklı bir çocuk sahibi olma arzusunu sürdürdüklerini göstermektedir (Kavas, 2021). Bunlara ek olarak, bazı anneler toplumsal normlar ve aile beklentileri nedeniyle çocuk sayısını artırmaya mecbur hissederken, diğer anneler ise çocuklarına yeterli zamanı ve kaynakları ayıramayacakları endişesiyle bu arzularını

bastırabilmektedirler (Güngör, 2020). Bu durum çocuk sahibi olma isteğinin sadece akılcı bir karar değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik nedenlerle de bağlantılı olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olma isteği, kaygı düzeyi, bireysel psikolojik dayanıklılık ve sosyal destek algısı gibi faktörler tarafından etkilenebilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, özel gereksinimi olan çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, kaygı düzeyleri ve çocuk sahibi olma istekleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışmada bahsi geçen bu psikolojik değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin kaygı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin çocuk sahibi olma isteği üzerindeki yordayıcı rolleri araştırılmıştır. Ek olarak, değişkenler temelinde oluşturulan gruplar arasında söz konusu değişkenlerin düzeyleri açısından herhangi bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmanın Alt Problemleri

Araştırmanın temel sorusu “Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu temel soruya bağlı olarak geliştirilen ve araştırmada yanıtı aranacak alt problemler aşağıda sıralanmıştır.

- Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde ele alınan sosyo-demografik değişkenler (Yaş, Aylık Gelir, Eğitim Düzeyi, Eş Eğitim Düzeyi, Destek Algısı, Özel İhtiyaçlı Çocuk Yaşı, Özel İhtiyaçlı Çocuğun Tanı Yaşı ve Çocuk Sayısı) ile tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Yaş temelinde oluşturulan gruplar (23-33 Yaşlar, 34-39 Yaşlar, 40 Yaş ve Üstü) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?
- Eğitim düzeyi temelinde oluşturulan gruplar (İlkokul, Ortaokul, Lise ve Üstü) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?

- Destek alınan kişi temelinde oluşturulan gruplar (Eşten, Geniş Aile Üyelerinden, Hiç Kimseden) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?
- Anksiyete düzeyi temelinde oluşturulan gruplar (Minimum, Hafif, Orta, Şiddetli) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?
- Duygusal destek alma durumuna göre oluşturulan gruplar (Duygusal destek aldığı kişi olan ve destek alacak kişi olmayan) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?
- Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde psikolojik dayanıklılık düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yordamakta mıdır?
- Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde kaygı düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yordamakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

Engelli bireylerin sayısının giderek arttığı ve aile sistemleri üzerinde önemli etkiler oluşturduğu bilinmektedir. Bu kapsamda aile içinde çocuk bakım süreçlerinde en fazla sorumluluğu yüklenen annelerle ilgili güncel çalışmaların azlığı göze çarpmakta, bu anneler içinde çok daha fazla zorlayıcı durumlarla karşılaşan özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yaşadığı psikolojik süreçlerin anlaşılması hem aile kurumunun sağlıklı işleyişini incelemek hem de akademik ve uygulamalı alanlar açısından çok önemli görülmektedir. 2022 verilerine göre, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bildirildiği gibi, en az bir engeli olan yaklaşık 4.9 milyon insan vardır. Bu veriler, toplumun büyük bir bölümünün engellilerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ailede özel gereksinime sahip olan bir çocuğun bulunması aile içinde bir stres yaratırken, özellikle annelerin üzerinde psikolojik bir yük oluşturmaktadır. Kadınların bakım verici olarak görüldüğü kültürel yapılarda, bu sorumluluk hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele alınmalıdır. Bu annelerin daha sık tükenmişlik, depresyon, kaygı bozuklukları gibi ruh sağlığı sorunları yaşaması onları kırılgan hale getirir. Bu psikolojik zorluklar, çocuk yetiştirme yaklaşımlarını, evlilik ilişkilerini ve sosyal katılımı da etkilemektedir (Muammer, 2011; Güler, 2022).

Bu çalışma, engelli çocuk sahibi annelerde psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri ile çocuk sahibi olma istekleri arasındaki ilişkileri inceleyerek sınırlı sayıda çalışma bulunan literatüre katkıda bulunmayı, bu konu hakkında daha geniş bir bakış açısı sağlamayı amaçlamaktadır. Psikolojik dayanıklılığın koruyucu bir faktör olarak işleyip işlemediğinin anlaşılması, anne sağlığını destekleyici müdahale programlarının oluşturulması için çok önemlidir. Aynı zamanda, annelerin çocuk sahibi olma seçimlerini etkileyen psikolojik faktörleri anlamak hem bireysel danışmanlık hem de toplumsal politika oluşturma süreçlerinde dikkate alınabilecek bilgiler sağlayacaktır.

Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulgular, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerle çalışan psikologlar, psikolojik danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları ve aile danışmanları için önemli bir yol gösterici olabilir. Ayrıca, elde edilen bilgiler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylere ve ailelerine yönelik hizmet modellerini geliştirmelerinde referans teşkil edebilir. Böylece, sadece bireysel müdahale değil, toplumsal düzeyde farkındalık ve destek sistemlerinin güçlendirilmesi yönünde de katkı sağlanmış olacaktır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma İstanbul ilinde özel eğitim kurumlarından faydalanan çocuklara sahip 18-55 yaş arasındaki evli anneler ile sınırlandırılmıştır. Çalışma yüz yüze anket çalışması içermektedir. Çalışmada incelenen değişkenler ölçme araçlarının ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

Çalışmanın Varsayımları

Araştırmaya katılan annelerin sorulara samimi cevaplar verdiği varsayılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Özel Gereksinimli Birey

1.1.1. Özel Eğitim

Bireyin, doğumdan ölüme kadar farklı gelişim basamaklarında, dil, sosyal, zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak beklenen kazanımları geliştirememesi ya da bu kazanımların gerçekleşmemesi durumunda özel eğitim gerekli görülmektedir. Özel eğitim en geniş tanımı ile özel gereksinimi bulunan kişilerin, sahip olduğu özel gereksinim durumuna uygun olarak biçimlendirilmiş eğitim olarak ifade edilmektedir. Özel eğitim; bireylerin sahip oldukları özel gereksinimlere uygun desteklerin sağlanarak, gelişim potansiyellerinin en üst düzeye çıkarılmasını ve toplumsal yaşama eşit koşullarda katılabilmelerini hedefleyen planlı eğitim ve destek hizmetlerinden oluşmaktadır (Friend, 2008).

Özel eğitim; Bazı çocukların zihinsel, duygusal, sosyal-duygusal, sinirsel ya da fiziksel özellikleri nedeniyle iletişim kurmakta ve okul yaşamına uyum sağlamakta zorluk çektikleri durumlarda devreye giren, bu çocukların akademik ve gelişimsel ihtiyaçlarına yönelik özel olarak planlanan eğitim hizmetlerini içermektedir (Özçelik, 1987). Ataman'a (2003) göre; özel eğitim, çoğunluktan farklı bazı özel gereksinimlere sahip ya da belirli üstün yetenek ve özelliklere sahip bireylerin ihtiyaçlarına göre planlanır. Bu eğitim türü; bireylerin güçlü yönleri ve sınırlılıkları doğrultusunda potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı hedefler. Aynı zamanda, üstün yetenekli bireyler ile engelli bireylerin topluma uyum sağlamalarını destekler, yetersizliklerin engellere dönüşmesini önlemeye çalışır. Özel eğitim, bireylerin bağımsızlıklarını kazanmasının yanında, üretken bireyler olmalarına da katkı sağlayacak beceri ve özelliklerle donatılmalarını amaçlar (Ataman, 2003).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (ÖEHY, 2018) göre, bireysel gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamlarda sürdürülen eğitim "özel eğitim" olarak tanımlanmıştır. Ülkemizde özel eğitim hizmetleri devlet tarafından karşılanmakta

ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmekte olup, bu hizmetlerin kalitesi öğretmenlerin bilgi, beceri ve etik ilkelerine bağlılıkları ile doğru orantılıdır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018)

1.1.2. Özel Eğitime İhtiyaç Duyma ve Özel Eğitim Hizmetlerinden Yararlanma

Akranlarından farklı gelişim gösteren, yaşına uygun olan kazanımları yerine getiremeyen veya getirmekte zorlanan her birey özel eğitime ihtiyaç duyabilmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyma durumu bireyin doğuştan ya da hayatının ilerleyen dönemlerinde sahip olabileceği bir durumdur. Anne karnında gerçekleşen anormallikler; annenin sigara-alkol kullanımı, yeterli düzeyde beslenememesi, sahip olduğu kronik rahatsızlıklar ile kişinin hayatında yaşadığı olumsuz deneyimlere; kaza sonucu bir uzvu kaybetme veya kafa travmasına bağlı olarak gerçekleşen yetersizliklere bağlı olarak bireyin özel eğitim kurumlarından destek alması gündeme gelmektedir.

İnsanlar, duygusal, fiziksel yapıları ve öğrenme hızları veya öğrenme özellikleri bakımından toplumda farklılık gösterebilirler. Bu farklılıklara sahip olan bireyler tipik gelişim gösteren bireylerden belirli alanlarda ayrılmaktadır. Bireyin genel eğitim programlarından ya da özel eğitim programlarından yararlanması gerektiğini belirlemede, bu farklılıkların normal olarak tanımlanan sınırlarda kalması ya da normalin dışında kalması çok önemlidir. Özel eğitim; yukarıda ifade edilen engel ya da farklılık olarak tanımlanan durumlara sahip, herhangi bir sınırlılığı bulunan ya da çeşitli nedenlerle öğrenme güçlüğü yaşayan ve genel eğitim kurumlarına kayıt yaptıramayan bireylerin, eğitim gereksinimlerini karşılamak amacıyla hazırlanmış bir süreçtir. Bu süreçte, bireyin engel durumuna uygun eğitim ve öğretim stratejileri belirlenir ve bu stratejiler doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirilir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018).

Özel eğitim hizmetleri, özel gereksinimi bulunan bireylerin eğitim haklarını kullanabilmeleri ve topluma etkin katılımlarını sağlamak için çeşitli programlar ve yöntemler içermektedir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018). Özel eğitim hizmetleri, dünya genelinde benzer hedefler ve yaklaşımlar çerçevesinde sürdürülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özelleştirilmiş planlar sunan temel

araçlardan biridir. (Friend, 2008) Benzer şekilde ülkemizde de özel eğitim hizmetleri, bireyin özel eğitim ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmekte ve desteklenmektedir.

Bunun yanı sıra “özel yetenekli çocuklar” da özel eğitim kurumlarından faydalanmaktadır. ÖEHY’nde (2018) “Özel yetenekli birey: Yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen, yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey” olarak tanımlanmıştır (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018). Ülkemizde özel yetenekli bireyler Bilim ve Sanat Merkezlerinden (BİLSEM) destek almaktadır.

Türkiye’de özel eğitim gereksinimi olan bireylerin uygun eğitim ortamlarına yönlendirilmesi, yapılandırılmış bir raporlandırma ve tanılama süreciyle yürütülmektedir. Bu süreç, bireyin eğitimsel gereksinimlerini tespit etmek ve bireyselleştirilmiş eğitim programları yapabilmek amacıyla çeşitli adımlardan oluşmaktadır.

İlk aşama olarak engelli bireylerin engel durumu, türü ve derecesini değerlendiren sağlık kurulu raporu, tam teşekküllü hastanelerde yetkilendirilmiş sağlık heyetleri tarafından düzenlenir ve engelli haklarından yararlanmak için temel belge niteliğindedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023) bireyin değerlendirmeye alınması için başvuru yapılır. Bu başvuru, bireyin kendisi (18 yaşından büyükse), velisi ya da bireyin eğitim gördüğü okul yönetimi tarafından yapılabilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018). Başvurular, illerde ya da ilçelerde faaliyet gösteren Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) aracılığıyla yürütülür. RAM’larda oluşturulan Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Kurulu, bireyin tüm gelişim alanlarına uygun ölçme araçları ile değerlendirerek karar verir.

Değerlendirme sonucunda, bireyin özel eğitim ihtiyacı bulunup bulunmadığı belirlenir. Özel eğitim gereksinimi tespit edilen birey için “Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Raporu” düzenlenir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018). Bu rapor doğrultusunda bireyin ihtiyaçlarına uygun olarak özel eğitim sınıfına, kaynaştırma/bütünleştirme ortamına veya özel eğitim okullarına yönlendirilmesi sağlanır. Yerleştirme kararı iste Özel Eğitim Hizmetleri Kurulu tarafından alınır (Tohum Otizm Vakfı, 2023)

RAM tarafından düzenlenen bu raporda özel eğitim kurumlarında uygulanmak üzere, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylere özgün hazırlanan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) hazırlanır. BEP; özel eğitim ihtiyacı olan kişinin gelişim aşamaları, akademik gelişimleri ve gereksinimleri doğrultusunda belirlenen hedeflere ulaşmalarını sağlamak amacıyla hazırlanmış, aynı zamanda bu bireylere sunulacak destek eğitim hizmetlerini de kapsayan özel eğitim programıdır.

Bu süreç boyunca ailelerin bilgilendirilmesi ve karar süreçlerine katılımı esastır. Veli, rapor sonucuna itiraz etmek isterse, raporun kendisine tebliğinden itibaren 60 gün içinde yeniden değerlendirme talep edebilir. Bu itirazlar en geç 30 gün içinde karara bağlanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018).

1.1.3. Özel Eğitimde Eğitim Ortamları

Özel gereksinimi bulanan bireylerin ihtiyaçlarına, gereken eğitim desteğine ve şekline göre eğitimin verileceği ortamlarda değişiklik göstermektedir. Özel gereksinimli çocukların yetersizlik türlerine göre eğitim ortamlarının düzenlenişinde çeşitli farklılıklar yer almaktadır. Bu ortamların çocukların tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim almaya devam ettikleri en az kısıtlayıcı ortamlardan başlayarak, yatılı özel eğitim kurumları gibi fazla kısıtlayıcı olan ortamlara kadar uzanmaktadır. (Heward, 2017). Bu ortamları; normal sınıf, kaynak oda, ayrı sınıf (özel sınıf), ayrı okul, yatılı okul, ev/hastane olarak altı kategoride belirtmiştir ve bu ortamları şu şekilde açıklamıştır;

Normal sınıfta, öğrenciler eğitimlerinin çoğunu normal sınıflarda alırlar. Ancak zamanlarının %21'inde destek özel eğitim hizmetlerinden yararlanırlar. Çocuğun sınıf içi ve dışı etkinliklerin tümü özel eğitim kapsamı içinde ele alınır.

Kaynak oda, öğrenciler okul zamanının en az %21'inde en çok %60'ında destek özel eğitim hizmetleri alır. Bu öğrenciler zamanın geriye kalan kısmında normal sınıfta eğitim görebilirler.

Ayrı sınıf (özel sınıf), öğrenciler okulun %60'ından fazlasında özel eğitim ve destek hizmetleri kendileri için düzenlenmiş özel sınıflarda tam zamanlı olarak alırlar. Sadece boş zamanlarda normal sınıflardaki arkadaşları ile kaynaşırlar.

Ayrı okul, öğrenciler okullardaki zamanlarının tamamını özel gereksinimli çocuklar için açılmış olan yatılı kurumlarda, özel geliştirilmiş programlar, özel yetiştirilmiş personel ve özel donatılmış eğitim ortamlarında alırlar.

Yatılı okul, öğrenciler, okullardaki zamanlarının tamamını özel gereksinimli çocuklar için açılmış olan yatılı kurumlarda, özel geliştirilmiş programlar, özel yetiştirilmiş personel ve özel donatılmış eğitim ortamlarında alırlar.

Ev/hastane, öğrenciler hastanelerde ya da evde özel eğitim alırlar.

1.1.4. Engel Grupları

Özel gereksinimli olmanın literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Bireyi geniş anlamda “özel gereksinim sahibi” olarak tanımlamak bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada eksik kalmaktadır. Bu nedenle bireylerin gereken eğitim ve öğretimi alabilmeleri için sahip oldukları özel gereksinim veya gereksinimleri (bir kişide birden fazla engel grubu bulunabilir) tanılamak ve sınıflandırmak büyük bir önem taşımaktadır.

Türkiye Özürlüler Araştırması’na (2002) göre engelliliğin altı grupta sınıflandırıldığı fakat Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2010) ile birlikte yeni bir sınıflandırma grubu eklenmiş ve toplamda yedi grup belirlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2010). Engellilik türleri farklı nedenlere ve özelliklere bağlı olarak birden fazla şekilde belirlenebilmektedir. Bu durumu önlemek ve ortak bir uygulama geliştirmek adına Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (2019) yürürlüğe girmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2019). 2021 yılında MEB tarafından yayınlanan Engelli Bireyler: Kavramlar ve Terimler Rehberi’nde yer alan engel grupları; görme, işitme, ortopedik ve süregen hastalıklı, zihinsel, dil-konuşma, öğrenme güçlüğü, üstün zekalı ve özel yetenekliler, duygusal ve davranış bozukluğu şeklinde gruplandırılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021)

1.1.4.1. Görme Engeli

Görme engeli, kişinin hayatının çeşitli dönemlerinde geçirdiği hastalık, kaza vb. nedenlerle ortaya çıkabileceği gibi doğuştan gelen özellikler ve doğum sırasında gerçekleşen komplikasyonlar nedeniyle oluşabilir. Görme engelli bireylerin dokunma duyuları, çevrelerini algılamaları ve bilgi toplamaları için çok önemlidir. Bu duyunun

kullanılması, bu kişilere uygun özel eğitim yöntemleriyle mümkündür. Bu bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmede işitme duyusu da çok önemlidir. Görme engelliler kendi aralarında üç grupta sınıflandırılmaktadır, bunlar; körler, az görenler, görme yetersizliği olanlar şeklindedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.2. İşitme Engelliler

İşitme engeli; işitme duyarlılığının gelişme, uyum ve özellikle iletişim görevlerini yerine getirememesi durumudur. Bazı kişilerde çeşitli nedenlerle işitme yoktur ve bu kişiler "sağır, dilsiz, işitme özürlü veya işitme engelli" olarak bilinir. Ana dilinin öğrenilmesinden önce ortaya çıkan işitme sorunları, bir kişinin dil ve konuşma yeteneğini yaşam boyu geliştirmesini engelleyebilir. Dilden yoksun olmak ve bu aracı kullanmamak ise bireyin sözel eğitimden yararlanmasını engelleyebilir. İnsanlar arasındaki ilişkileri sınırlandırabilir. Tüm bu sınırlamalar, bir kişinin kendini güvende hissetmesine, bilgi edinmesine ve dünyayı daha iyi anlamasına engel olabilmektedir. Yapılan testler, işitme kaybının derecesini belirlemek için kullanılır. İşitme engellerinin kategorize edilmesi, engelin derecesine göre oluş zamanına, nedenine, oluş yerine, oluş biçimine ve süreğenliğine göre yapılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.3. Ortopedik ve Süreğen Hastalıklı Engelliler

Ortopedik engel, doğuştan ya da sonradan ortaya çıkabilen bir durumdur. Engelin derecesi bireyin yaşamını etkiler. Daha sonra ortaya çıkan ortopedik sorunlara alışmak zaman alabilir. Bu dönemde yardımcı olmak çok önemlidir. Sosyal ve eğitimsel yaşam, durumun bir an önce kabullenilmesini gerektirir. "Ortopedik engelli bireyler" olarak bilinen bireyler, iskelet, sinir sistemi, kaslar ve eklemlerindeki yaralanmalar nedeniyle normal eğitimden yeterince yararlanamayan bireylerdir. "Süreğen hastalığı olan bireyler" terimi, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklar nedeniyle eğitimden yeterince yararlanamayan bireyleri ifade eder. Süreğen hastalıklar ve ortopedik yetersizlikler, bireyleri farklı kategorilere ayırır. Bu sınıflandırmalar tıbbi kriterler kullanılarak yapılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.4. Zihinsel Engelliler

Özel eğitime ihtiyaç duyan en yaygın grup zihinsel engellidir. İletişim, öz bakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, kendini yönetme, toplumsal yararlılık, sağlık ve güvenlik, boş

zaman ve iş gibi zihinsel işlevlerde önemli derecede normalin altı veya daha fazlasında sınırlılıklar gösterme durumu, zihinsel engel olarak bilinir. Zihinsel engeli olan birey, zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapmasından farklılık gösteren, kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde sınırlılık ya da eksiklik gösteren ve bu özellikler 18 yaşından önce ortaya çıkan ve özel eğitim ve destek eğitime ihtiyaç duyan bireylerdir. Zihinsel engelliler psikolojik ve eğitsel olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır. Psikolojik sınıflandırma, hafif derecede zihinsel engelliler, orta derecede zihinsel engelliler, ağır derecede zihinsel engelliler ve ileri derecede ağır zihinsel engelliler olmak üzere dörde ayrılmakta olup; eğitsel sınıflandırma, eğitilebilir zihinsel engelliler, öğretilebilir zihinsel engelliler, ağır ve çok ağır derecede zihinsel engelliler olarak üçe ayrılmaktadır” (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021)

1.1.4.5. Dil-Konuşma Bozukluğu

İnsan, sosyal bir varlık olduğu için yaşamının büyük bölümünü başkalarıyla geçirir. İnsanlarla duygu, düşünce ve isteklerini paylaşmak için toplumun kullandığı dili kullanır. İnsanlar için çok önemli olan konuşma bozukluğu, bir kişinin toplumda büyük sorunlar yaşamasına neden olur. Dil ve konuşma güçlüğü, konuşmanın akışı, ritmi, tizliği, vurguları, ses birimlerinin çıkarılışı, artikülasyonu ve anlamında bozulmalar dahil olmak üzere bir dizi özelliktir. Dil ve konuşma güçlülüğü üç kategoriye ayrılır: konuma bozuklukları, dil bozuklukları ve diğer dil ve konuşma bozuklukları (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.6. Öğrenme Güçlüğü

Eğitim ve öğretim her birey için çok önemlidir. Bununla birlikte, öğrenmede bazı sorunlar ve engeller yaşayan bireylerde vardır. Bunlar öğrenim güçlüğü gösteren bireylerdir. Öğrenme güçlüğü; bireyin okuma yazma, matematik-aritmetik beceriler, konuşma, dinleme, akıl yürütme yeteneğini kazanma ve kullanabilmesinde yaşadığı zorluklardır. Öğrenme güçlüğü; okuma güçlüğü (disleksi), yazma güçlüğü (disgrafi), aritmetik güçlüğü (diskalkuli) olarak üçe ayrılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.7. Üstün Zekalı ve Özel Yetenekliler

Üstün zekalı ve özel yetenekli çocukların gelişimi ve eğitimi için özel eğitim çok önemlidir. Üstün zekâlı ve özel yetenekli çocukların gelişimi, ilerde topluma daha faydalı

olabilecekleri ve yeteneklerini tam olarak kullanabilmeleri açısından bireylerin özelliklerinin bilinmesi gerekir. Üstün zekâlılar, kendi yaşitlarından rastgele seçilmiş bir kümenin %98'inden üstün olan ve sürekli olarak 130 ve daha yüksek bir zeka bölümüne sahip olan bireylerdir. Özel yetenekliler, güzel sanatlar, matematik ve teknik gibi alanlarda yaşitlarından üstün olan ve zekâ bölümü sürekli olarak 120 ve daha yukarı olan bireylerdir. Üstün ve özel yetenekliler; zekâ, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasitesi veya akademik alanlarda yaşitlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği alan ve konu uzmanları tarafından tanımlanan bireylerdir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.1.4.8. Duygusal ve Davranış Bozuklukları

“Duygu ve davranış problemi olan bireyler” aynı zamanda uyum güçlüğü yaşayan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Topluma uyum için bireylerin kendileriyle barışık ve sağlıklı ilişkiler geliştirmeleri gerekir. Sosyal mesajları alma, arkadaş edinme ve duygu ve düşüncelerini paylaşmada bazı insanlar zorlanmazken, diğerleri arkadaş edinme ve arkadaşlıkları sağlıklı bir şekilde sürdürmede zorlanırlar. Bu nedenle uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Duygusal ve davranış bozukluğu olan bireyler, yaşına uygun sosyal ve kültürel normlardan farklı duygusal tepki ve davranışlar sergiledikleri için özel eğitim ve destek hizmetine ihtiyaç duyarlar. Duygusal ve davranışsal bozukluk; uygun yaş, kültürel ya da etnik normlardan farklı olan duygusal ve davranışsal tepkilerle karakterize bir yetersizliktir. Bu tepkiler eğitim performansını olumsuz etkiler (Milli Eğitim Bakanlığı, 2021).

1.2. Psikolojik Dayanıklılık

Temel olarak “psikolojik dayanıklılık” zorluklara karşı olumlu adaptasyon sağlama, olumsuzluklara rağmen zihinsel sağlığı koruyabilme veya yeniden kazanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram üzerinde farklı disiplinlerden birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların temel sorusu, bazı kız ve erkek çocuklarının, kadınların veya erkeklerin olumsuz fiziksel veya ruhsal sonuçlar geliştirmeden zorluklara nasıl dayandığıdır. Psikolojik dayanıklılık, nadir görülen özel yeteneklerden oluşan bir yapı değildir. Tam tersine, normal bir insanın zihni, bedeni, ailesi, ilişkileri ve içinde bulunduğu toplumsal çevre sahip olunan dayanıklılığın gelişmesine katkı sağlar. Bireyin sahip olduğu doğal özellikler ve çevresel etkenler, dayanıklılığın ortaya çıkmasını

destekleyebilir. Dayanıklılığın bu şekilde doğal bir süreçten beslenmesi, gelecekte ileriye yönelik dayanıklılığın geliştirilmesi ve risk faktörlerinin üstesinden gelinmesiyle ilgili umudu artırmaktadır. (Masten, 2001).

1.2.1. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

“Dayanıklılık” kavramı ilk olarak Amerika’da temelleri atılmış, geliştirilmiş ve araştırılmıştır. Bu kavramı oluşturan temel bilgiler 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında Horatio Alger’in kitaplarında yer almıştır. Yazarın kitaplarında kahramanlar genellikle evsiz, yetim, fakir veya dezavantajlı bireylerdir. Bu kahramanlar hikâye içerisinde hayal kırıklıkları, haksızlıklar ve zorbalıklarla karşılaşır, ancak bu durum kahramanların cesaretlerini kırmaz. Umutsuzluğa kapılmak yerine, kendilerini geliştirmek ve hayatlarını iyileştirmek için daha çok çalışarak, kararlı ve olumlu bir bakış açısıyla hedeflerine ilerlemeye devam ederler. (Rigsby, 1994; Tarter ve Vanyukov 1999) 20. Yüzyılın ilk yarısından itibaren alkol bağımlısı olan bir ebeveyn ile büyümek, istismarcı bir eşle yaşamak veya bireyin hayatını tehdit eden hastalıklarla mücadele etmesi gibi risk faktörlerine rağmen, duygusal bozukluklar ya da sosyal uyumsuzluklar sergilemeden hayatına devam eden bireyler için “ayakta kalanlar” (Survivor) terimi kullanılmaya başlanmıştır (Tarter ve Vanyukov, 1999; Glantz ve Sloboda, 1999). Bu dönemlerde, yaşanan benzer süreçleri tanımlamak amacıyla “ayakta kalanlar” ve “dayanıklılık” terimleri aynı anlamda kullanılmıştır. (Tarter ve Vanyukov ,1999)

“Psikolojik dayanıklılık” kavramı literatüre ilk defa Kobasa (1979) tarafından geçmiştir. Bu kavramı “stres verici yaşam koşullarına rağmen sağlığını koruyabilen insanları” tanımlamak için kullanmıştır. Kobasa (1979) Chicago Üniversitesinde yaptığı doktora tez çalışmasını, Illinois belediyesinde çalışan üst ve orta düzey yönetici konumunda olan, yaşları 40-49 arasında 670 erkek üzerinde yapmıştır. Katılımcılardan öncelikle son üç yıl içerisinde geçirdikleri hastalıkların ve yaşadıkları stresli anların listelerini yapmaları istenilmiştir. Stres yoğunluğu ve geçirilen hastalıklar açısından ortalamanın üstünde puan alan 200 kişiyi bir grup, stres yoğunluğu yüksek fakat geçirilen hastalıklar açısından düşük puan alan 126 kişiyi bir grup halinde toplayarak karşılaştırma yapmıştır. Değerlendirmeler sonucunda hastalık açısından düşük puan alan grupta bulunan kişilerin, çoğunlukla işlerine bütünüyle kendilerini vermiş oldukları, olumsuzlukları bir tehdit

olarak değil aksine yeteneklerini sınyacakları bir imkân olarak gördüklerini ve hayatlarındaki olayları kendilerinin yönetebildikleri sonucuna ulaşmıştır.

Psikolojik dayanıklılık kavramı İngilizce 'de ki “resilience” kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime İngilizce 'de bükölme, esneme, kendi formuna hızlıca geri dönebilme, iyileşebilme yeteneği ve bulunduğu duruma hızlıca adapte olabilme anlamlarını taşımaktadır. Psikolojik dayanıklılık kavramı da bu kelimeye benzer şekilde bireylerin önemli değişimlere, zorluklara veya karşılaştıkları risklere karşı başarılı bir şekilde başa çıkma kapasitesi olarak adlandırılmıştır (Lee ve Cranford, 2008). Türkçe 'de ise bu kavram dayanıklılık, yılmazlık, psikolojik sağlamlık, kendini iyileştirme gücü, toparlanma, güçlölük, psikolojik dayanıklılık gibi kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Altundağ, 2013). Bu kavramın dilimizde birçok karşılığı bulunduğundan, dilimize kazandırılmasında ortak birliğe varılması amacıyla Basım ve Çetin (2011) bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, psikolojik dayanıklılık kavramı ile çalışmalarda bulunan doçent ve profesörlerden oluşan 23 öğretim üyesine bu kavramın karşılığı olarak hangisinin daha uygun olduğuna dair derecelendirmeli bir anket formu göndermişlerdir. Öğretim üyeleri tarafından alınan geri dönüş ve değerlendirmeler sonucunda “psikolojik dayanıklılık” kavramı uygun görölmüştür.

Psikolojik dayanıklılık ruhsal sağlık literatüründe uzun zamandır kullanılan bir kavramdır. Araştırmacılar, zorlu yaşam koşullarına rağmen gelişim göstermeye devam eden çocukları tanımlamak için “yaranamaz, yenilmez” terimini kullanmaya başlamıştır (Anthony, 1987). Başlangıçta, bu çocukların güçlü uyum becerileri doğuştan gelen bir özellik olarak görölmüş ve dayanıklılık bireyin karşılaştığı zorlukları aşmasını ve bu süreçten güçlenerek çıkmasını sağlayan doğal bir yetenek olarak değerlendirilmiştir (Walsh, 2003). Ancak bu bakış açısı, yaşam zorluklarıyla baş etmekte güçlük çeken bireyleri küçümsemekte ve bu bireyleri bir bakıma çaresiz hissettirmektedir. Yapılan saha çalışmaları ve araştırmalar psikolojik dayanıklılığın doğuştan gelen bir özellik olmasının şart olmadığını; zamanla gelişebilen ve hatta “zorluklar karşısında güçlenebilen” bir kavram olduğunu göstermiştir. Nietzsche'nin “Beni öldürmeyen şey beni güçlendirir.” sözü buna örnek verilebilir.

Temel olarak “psikolojik dayanıklılık” zorluklara karşı olumlu adaptasyon sağlama, olumsuzluklara rağmen zihinsel sağlığı koruyabilme veya yeniden kazanabilme yeteneği

olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram üzerinde farklı disiplinlerden birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların temel sorusu, bazı kız ve erkek çocuklarının, kadınların veya erkeklerin olumsuz fiziksel veya ruhsal sonuçlar geliştirmeden zorluklara nasıl dayandığıdır. Psikolojik dayanıklılık, nadir görülen özel yeteneklerden oluşan bir yapı değildir. Tam tersine, normal bir insanın zihni, bedeni, ailesi, ilişkileri ve içinde bulunduğu toplumsal çevre sahip olunan dayanıklılığın gelişmesine katkı sağlar. Bireyin sahip olduğu doğal özellikler ve çevresel etkenler, dayanıklılığın ortaya çıkmasını destekleyebilir. Dayanıklılığın bu şekilde doğal bir süreçten beslenmesi, gelecekte ileriye yönelik dayanıklılığın geliştirilmesi ve risk faktörlerinin üstesinden gelinmesiyle ilgili umudu artırmaktadır (Masten, 2001).

Psikolojik dayanıklılık, bireyin bulunduğu toplum ve kültürel yapıya bağlı olarak değişkenlik gösteren karmaşık bir olgudur ve bu nedenle psikolojik dayanıklılık kavramına birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. 2003 yılında Walsh dayanıklılığı “bir zorluk ile karşılaşıldığında da bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, bir kriz anında gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan süreç” olarak; 1994 yılında Masten “riskli durumlara ve zorluklara rağmen başarılı bir şekilde uyum sağlamak”, Fraser, Richman ve Galinsky (1999) ise dayanıklılığı “zor koşullar altında olumlu hatta beklenmedik başarılar kazanma ve sıra dışı koşullara ve durumlara uyum sağlama becerisi”, Wald, Asmudson ve Satapleton’ da (2006) “sıkıntılı yaşantılara rağmen pozitif uyum sağlama ve ruh sağlığını muhafaza etme ya da yeniden kazanma” olarak dayanıklılığı tanımlamışlardır. Bu farklı tanımlamalarda vurgulanan durumun, bireyin zorlu hayat deneyimine uyum sağlama ve bu deneyimle etkin bir şekilde başa çıkabilme olduğu görülmektedir.

Buz ve Genç (2019) psikolojik kavramının iki önemli yönü olduğunu vurgulamıştır. Bu yönler:

- 1.Birey zorluklara maruz kaldığında bu zorluklara uyum sağlayarak başa çıkabilir.
- 2.Birey, zorluklarla başa çıkma kapasitesini karşılaştacağı durumlara uyarlayabilir.

Başka bir ifadeyle, birey benzer bir zorlu durumla yeniden karşılaştığında, daha etkili bir şekilde bu durumla baş edebilmeli ve kısa sürede eski dengesine kavuşabilmelidir. Psikolojik dayanıklılık kavramında zorlu durumlar genellikle bireyin yaşamını zorlaştıran

risk faktörleri olarak değerlendirilirken, bireyin gelişimini ve uyumunu destekleyen unsurlar ise koruyucu faktörler olarak öne çıkmaktadır. Rutter (1990), psikolojik dayanıklılığın daha iyi anlaşılabilmesi için risk ve koruyucu faktörlerin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Rutter (1990) araştırmalarında, bireyin psikolojik olarak güçlü olmasının, risk faktörlerinin tamamen yokluğundan kaynaklı değil, bu risk faktörlerine rağmen dayanıklılık gösterebilmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Koruyucu ve risk faktörlerinin arasındaki karşılıklı etki, bireyin uyum sağlama ve denge kurma sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.

1.2.2. Psikolojik Dayanıklılıkta Risk Faktörleri

Psikolojik dayanıklılığın varlığından bahsedebilmemiz için risk faktörlerinin bulunması bir ön koşuldur. Bir başka deyişle kişide psikolojik dayanıklılık özelliğinin gelişebilmesi için yaşamında bir zorluk, baskı veya riskle karşı karşıya kalmış olması gerekmektedir. Bu tür zorluklarla baş eden birey, içinde bulunduğu duruma uyum sağlayarak olumsuz koşullara rağmen yaşamının diğer alanlarında da başarı elde edebilmelidir. Bu perspektiften bakıldığında; herhangi bir zorlayıcı yaşam deneyimi yaşamamış ancak başarılı olmuş kişiler “dayanıklı” olarak değil, “başarılı” veya “yeterli” olarak tanımlanır (Gizir, 2007).

Risk, zorluk, sıkıntı ya da felaket gibi durumları ifade eden ve istatistiksel anlam taşıyan bir kavramdır. Genellikle risk, bireylerden ziyade belirli grupları tanımlamak için kullanılmaktadır. Risk faktörleri “olumsuz bir durumun meydana gelme ihtimalini artıran veya mevcut bir sorunun devam etmesine yol açan unsurlar” olarak ifade edilir (Gizir, 2007). Risk faktörleri biyolojik ve psikososyal süreçleri doğrudan ilgilendiren bir konudur (Coleman ve Hagell, 2007).

Risk faktörleri bireysel risk faktörleri, ailevi risk faktörleri ve çevresel risk faktörleri olarak üç başlık altında ele alınmaktadır

1. Bireysel Risk Faktörleri: Ruhsal bozukluklar, düşük zekâ seviyesi, özgüven eksikliği, genetik problemler, başa çıkma mekanizmasının yetersizliği, madde kullanımı, okul hayatında ki başarısızlık, erken yaşta hamilelik ve prematüre doğum bireysel risk faktörleri olarak kabul edilmektedir (Öz ve Yılmaz, 2009; P. Yıldırım vd., 2015).

2. Ailevi Risk Faktörleri: Anne ve/veya babanın yokluğu (boşanma, ölüm, terk edilme vb.), zayıf aile ilişkileri, aile içi şiddet, sağlıklı ve anormal psikolojik sağlığa sahip ebeveynlere sahip olma ailevi risk faktörleri olarak kabul edilmektedir. (Werner, 2004; Yıldırım vd., 2015; Öz ve Yılmaz, 2009).
3. Çevresel Risk Faktörleri: İhmal ve istismara (fiziksel, duygusal, sosyal) maruz kalma, düşük sosyo-ekonomik düzey, şiddete maruz kalma, doğal ve sosyal felaketler (sel, deprem, karantina vb.) çevresel risk faktörleri olarak kabul edilmektedir (Yıldırım vd., 2015; Öz ve Yılmaz, 2009).

Dayanıklılık, bireylerde olduğu gibi kişiler arasında ki etkileşimlerde de görülebilir ve bireylerin yaşamlarında başarılı olmalarına yardımcı olabilir (Ungar vd., 2014). Dolayısıyla psikolojik dayanıklılık sadece kişisel bir özellik olmanın dışında kompleks bir yapıya da sahiptir. Benard (1991) güvenli bir ortamda güvenilen bir yetişkinle kurulan sevgi dolu ve destekleyici bir etkileşimin çocuğunun gelişimi için önemli olduğunu ve bunun akademik başarıya yansıyan temel bir dayanıklılık sağladığını açıklamıştır.

1.2.3. Psikolojik Dayanıklılıkta Koruyucu Faktörler

Koruyucu faktörler bireylerin yaşantısında ki risk faktörlerini azaltan ya da ortadan kaldıran ve aynı zamanda kişilerin uyumlarını ve öz yeterliliklerini geliştiren durumları kapsamaktadır (Gizir, 2007). Bir diğer deyişle bireyin yaşadığı olumsuz deneyimlere karşı olumlu ve yapıcı tepkiler vermesini destekleyen unsurlar koruyucu faktörlerdir. Bunun yanı sıra, içsel ve dışsal koruyucu faktörler, risk altındaki bireylerin ilerleyen süreçlerde olumsuz deneyimler yaşama olasılığını da düşürmektedir.

Koruyucu faktörlerde risk faktörlerinde olduğu gibi, 1. Bireysel koruyucu faktörler, 2. Ailevi koruyucu faktörler, 3. Çevresel koruyucu faktörler, şeklinde üç başlık altında incelenmektedir (Gizir, 2007).

1. Bireysel Koruyucu Faktörler: Bireysel koruyucu faktörler arasında sağlık, cinsiyet, yaş, zekâ, akademik başarı, iç kontrol, yüksek benlik saygısı ve özyeterlilik, özerklik, yaşam hedefleri ve gelecek için olumlu beklentiler, etkili problem çözme becerileri, iyimserlik ve umut, sosyal yetkinlik ve mizah duygusu yer alır.

2. Ailesel Koruyucu Faktörler: Destekleyici anne-baba ya da bir aile üyesiyle olumlu ilişki sahibi olma, çocuğa yönelik yeterli ve gerçekçi beklentiler, aile ile birlikte yaşama, iyi eğitilmiş anne ve/veya babaya sahip olma ailesel koruyucu faktörler olarak kabul edilmektedir.
3. Çevresel Koruyucu Risk Faktörleri: Sosyal çevredeki bir yetişkinle destekleyici ve olumlu ilişkiler, akran/arkadaş desteği, olumlu toplumsal destek, olumlu okul ilişkileri, olumlu bir rol modelinin olması çevresel risk faktörleri olarak kabul edilmektedir.

Bireysel, ailesel veya çevresel faktörler olumlu olduğunda, sağlıklı gelişimin desteklendiği ve psikolojik dayanıklılığın arttığı görülmektedir. Bu koruyucu faktörlerin birbirleri ile etkileşimi sonucunda risk faktörlerinin ortaya çıkardığı olumsuzlukları indirgediği gözlemlenmektedir. Fakat asıl önemli olan hangi koruyucu faktörlerin mevcut olduğundan ziyade, bu koruyucu faktörlerin risk faktörlerini nasıl azalttığı, durdurduğu veya tamamen engellediğinin belirlenmesidir (Greene ve Conrad, 2002). Bu nedenle psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan araştırmalarda bireysel, ailesel ve çevresel koruyucu faktörlerin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu incelemeler, risk altında bulunan bazı bireylerin, diğer bireylere kıyasla neden daha sağlıklı ve başarılı bir uyum gösterdiğinin açıklanmasında büyük önem taşır (Masten ve Reed, 2002).

1.2.4. Psikolojik Dayanıklılıkta Olumlu Sonuçlar

Psikolojik dayanıklılık hakkında bir karar vermek için, büyük bir felaket karşısında bireyin olumlu uyum sağladığını gösteren kanıtların bulunması zorunludur (Masten, 2001). Olumlu uyum psikolojik dayanıklılığın sonuçlarından biridir. Olumlu sonuçlar risk faktörlerinin aşılması ve koruyucu faktörlerin etkisini güçlendirerek kazanılan bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu faktörlerin artması, çok sayıda olumlu sonucun ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu sonuçlardan ilki psikososyal olarak uyum gösterebilmektir. Karşılaşılan olaylarla mücadele edebilmek ve değişen durumlara uyum sağlamak psikolojik olarak dayanıklı olmayı gerektirir. Psikolojik olarak sağlam olan birey işe yaramayı, çalışmayı ister bunun sonucunda gelen başarı olumlu sonuçlardan bir diğeridir (Özcan, 2005; Gizir, 2007). Olumlu sonuçlar bireyin duygusal sorunlarla başa çıkmasını, sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasını ve bu ilişkileri sürdürmesini,

destek sağlamasını ve ihtiyaç duyduğunda destek talep edebilmesini kolaylaştırır. Toplum tarafından kabul görmek, suça yönelmek yerin başarıyı tercih etmek, kendini ve yaşamı olduğu gibi kabul etmek, hayattan keyif almak, gelecek için planlar yapmak ve sosyal etkinliklere aktif olarak katılmak, bireyin yaşamını değerli gördüğünün göstergesidir ve olumlu sonuçlara örnek olarak verilebilir (American Psychological Association, 2023)

Gizir (2007) yaptığı literatür taraması sonucunda psikolojik dayanıklılıkla ilgili yapılan çalışmalarda açıklanan olumlu sonuçlarda yeterlilik faktörlerini açıklamıştır. Bu faktörler, eğitim hayatında elde edilen başarılar, sağlıklı sosyal ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme, kendini yeterli hissetme, psikososyal uyum becerisini geliştirme ve duygusal ya da davranışsal sorunların var olmaması şeklinde tanımlanmaktadır.

1.2.5 Psikolojik Dayanıklılığın Boyutları

Kobasa (1979) yaptığı doktora tez çalışmasında “psikolojik dayanıklılık” kavramını literatüre katmakla birlikte, psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin 3 ortak özelliği olduğunu savunmuştur. Bunlar; 1.Bireylerin yaşadıkları deneyimleri kontrol edebildikleri veya onları etkileyebildiklerine dair olan inançları, 2.Yaşamlarındaki etkinliklere derinden bağlı kalmaları, 3.Değişimi, değişmeye yönelik bir meydan olarak görmeleri, şeklindedir.

Kobasa (1979) yaptığı bu savunma ile psikolojik dayanıklılığın üç boyutunu; kontrol (control), kendini adama (commitment) ve meydan okuma (challenge) olarak ortaya koymuştur. Bu kavramların bireyde var olması karşılaşılan olumsuz durumları fırsata dönüştürerek cesaret ve motivasyon kazanmayı sağlar (Tekin, 2011). Bir bireyin bu boyutlardan bir veya iki tanesine sahip olması, bu bireyin psikolojik dayanıklı olması için yeterli değildir. Psikolojik dayanıklılıktan bahsedebilmek için bir bireyin bu boyutların hepsine sahip olması gerekmektedir.

Kontrol: Kontrol boyutu, bireyin yaşamındaki olaylar üzerinde etkisi olduğuna dair inancını ve bu olaylara müdahale edilme yeteneğini ifade eder. Bu özellik, bireyin karşılaştığı zorlukları değiştirebileceğini düşünmesini, edilgen kalmak yerine aktif çözümler üretmesini sağlar. Kontrol bireyin yaşamını yönlendirme gücünü elinde tuttuğuna inanmasıyla ilişkilidir (Kobasa, 1979). Kontrol duygusu gelişmiş bireyler, stresli durumlarda sorumluluk alır, alternatif yollar dener ve koşulları iyileştirmek için

çaba gösterir. Bu yaklaşım, bireyin özgürlük, seçim yapabilme yetisi, öz disiplin ve başarı motivasyonunu da destekler (Maddi, 2002). Kontrol, bireyin güçsüz hissetmeden yaşam olaylarına karşı dinç bir duruş geliştirmesine olanak tanır ve psikolojik dayanıklılığın önemli bir bileşenidir.

Kendini adama: Kendini adama boyutu, bireyin yaşamındaki olaylara, sorumluluklarına ve çevresine anlam yükleyerek aktif bir şekilde katılım göstermesini ifade eder. Bu bileşen bireyin yaşamını anlamlı bulmasını ve karşılaştığı zorluklara rağmen görev ve ilişkilerine bağlı kalmasını sağlar. Kendini adama boyutu yüksek bireyler, yaşadıkları stresli durumlara rağmen yaşamla bağlarını koparmaz, aksine bu süreçlere anlam katarak başa çıkma becerilerini geliştirirler. Bu yaklaşım, bireyin onlara yalnızca bir izleyici gibi değil, etkin bir katılımcı gibi dahil olmasını destekler (Kobasa, 1979). Bu yönüyle kendini adama, bireyin stres ve zorluklarla başa çıkarken psikolojik dayanıklılığını güçlendiren temel faktörlerden biridir.

Meydan Okuma: Meydan okuma boyutu, bireyin karşılaştığı değişim ve belirsizlikleri tehdit olarak değil, gelişim ve öğrenme için bir fırsat olarak görmesiyle ilişkilidir. Bu özellik, bireyin stresli yaşam olaylarına karşı daha esnek ve yapıcı tepkiler vermesini sağlar. Meydan okuma boyutu gelişmiş bireyler, zorlukları kişisel büyüme için bir araç olarak değerlendirir, hatalardan öğrenir ve değişime karşı açık olurlar (Kobasa, 1979). Bu yaklaşım, psikolojik dayanıklılığın güçlenmesini destekler ve bireyin olumsuz yaşam koşullarına rağmen olumlu bir uyum gösterebilmesine katkıda bulunur.

1.2.6. Psikolojik Dayanıklılığı Açıklayan Kuramsal Açıklamalar

Wolin Modeli: Steven ve Sybil Wolin (1993), psikolojik dayanıklılığı olumsuz yaşam koşullarına rağmen bireyin işlevselliğini sürdürebilmesi ve yaşamla baş edebilme becerilerini geliştirmesi olarak tanımlar. Onlara göre psikolojik dayanıklılık, yalnızca zorluklara karşı koyma gücü değil, aynı zamanda bu zorluklardan kişisel güç geliştirerek çıkabilmeyi ifade eden dinamik bir süreçtir (Wolin ve Wolin, 1993). Wolin ve Wolin (1993) bu modeli sadece bireyin içsel kaynaklarına değil, aynı zamanda sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiler ve yaşamına kattığı anlamada psikolojik dayanıklılığı geliştirebildiğini vurgular. Modelin önemli bir yönü, dayanıklılığın geliştirilebilir olduğu ve bireylerin yaşamları boyunca bu becerileri kazanabileceği fikrini temel almasıdır.

Wolin çifti, araştırmalarında kişilerin olumsuz özelliklerinden çok güçlü yönlerine ağırlık vermişlerdir ve zor yaşam deneyimleri yaşayan bireylerin dayanıklılığını anlamaya çalışmışlardır. Bireylerin bu zorlu yaşam deneyimlerine başa çıkmalarına yardımcı olabilecek belirli özellikler belirlemişlerdir ve bu özellikleri 7 maddede açıklamışlardır. Bu 7 madde şu şekildedir;

1. İnisiyatif (Insight): Bireyin kendisini ve yaşadığı durumu açıkça görebilmesi, olayları anlamlandırabilmesi ve içgörü geliştirmesidir.
2. Bağıllık (Independence): Zorlayıcı yaşam deneyimlerine rağmen bireyin kendi kimliğini koruyabilmesi, psikolojik ya da fiziksel anlamda faysa sağlamayan ilişkilerden bağımsızlaşabilmesidir.
3. İlişi Kurabilme (Relationships): Güvene dayalı, destekleyici, pozitif ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilme yetisidir. Bu ilişkiler bireyin yalnız olmadığını hissetmesine yardımcı olur.
4. Girişkenlik (Initiative): Bireyin hayatında karşılaştığı problemlere karşı etkin bir tutum geliştirmesi, çözüm odaklı yaklaşabilmesi ve harekete geçme cesaretidir.
5. Yaratıcılık (Creativity): Bireyin kendisini ifade etmek için farklı yollar keşfetmesi ve yeni çözümler üretebilmesidir.
6. Ahlaki Değerler (Morality): Doğru ile yanlış ayırt edebilme, etik ilkelere bağıllık ve toplumsal sorumluluk bilincine sahip olmaktır.
7. Gelecek Yönelimi (Future Orientation): Bireyin geleceğe yönelik umut beslemesi, hedefler belirleyip planlar yapabilmesi ve ilerleyen yaşam sürecine dair olumlu beklentilerde bulunmasıdır.

Henderson ve Milstein'ın Psikolojik Dayanıklılık Modeli: Bu modelde psikolojik dayanıklılık bireyin yaşadığı stresli ya da travmatik olaylara karşı gösterdiği direnç ve toparlanma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Handerson ve Milstein (1996) dayanıklılığın hem bireysel hem de çevresel koruyucu faktörlerin bir araya gelmesiyle gelişebilen bir süreç olduğunu ve desteklendiğinde öğrenilebilen, geliştirilebilen bir özellik olduğunu ortaya koymuştur.

Bu modele göre psikolojik dayanıklılık; bireyin karşılaştığı zorluklara ve sorunlara rağmen uyum sağlayabilmesini, esnekliğini koruyabilmesini, yaşadığı zorluklar ve sorunlar karşısında yeniden denge kurabilmesini içermektedir. Bu modelde bireylerin

dayanıklılığın yapısı (ilgi, katılım fırsatları ve yüksek beklentiler) ve risk faktörlerini azaltmayı hedeflediği verileri (sosyal bağlar, sınırlar, yaşam becerileri) içermektedir. Bu veriler, öğrenci ve eğitimcilerin katkısıyla okul ortamında uygulamalı bir şekilde yapılmıştır. Bahsedilen verilerin uygulanması ve geliştirilmesi sonucunda bireylerin psikolojik dayanıklılığının güçlenebileceğini ifade etmişlerdir.

Krovetz'in Psikolojik Dayanıklılık Modeli: Martin Krovetz (1999), psikolojik dayanıklılığı bireylerin zorluklara rağmen gelişmeye, öğrenmeye ve anlamlı bir yaşam kurmaya devam edebilme kapasitesi olarak tanımlar. Krovetz'e göre psikolojik dayanıklılık, yalnızca bireyin içsel özelliklerine bağlı bir yetenek değil, aynı zamanda okul ve toplum gibi sosyal sistemlerin sağladığı destekle gelişen bir süreçtir (Krovetz, 1999).

Krovetz bu modelde bireylerin sahip olduğu koruyucu faktörleri açıklar. Zorluklarla mücadele eden bir birey koruyucu faktörlerin belirli bir bölümüne sahip olsalar dahi olaylar karşısında pes etmeden ilerler ve yüz yüze geldiği sorunların üstesinden gelir. Bu modele koruyucu faktörler her insanda bulunur fakat her daim karşılaşılan sorunlarla baş edecek kadar güçlü olmayabilir. Bu gücün miktarı çocukluk döneminde bu koruyucu faktörlere sahip olup olmamakla ilgilidir (Chavkin ve Gonzalez, 2000). Bu modelde, Krovetz psikolojik dayanıklılığı etkileyen dört özelliği, problem çözebilme becerisi, amaç belirleme, özerklik ve sosyal yetkinlik olarak açıklamıştır (Krovetz, 1999).

Richardson'un Psikolojik Dayanıklılık Modeli: Bu modelde psikolojik dayanıklılığın varlığından söz edebilmek için bireyin stres yaratan ve mücadele gerektiren durumlarla karşılaşması gerekir. Bu tür zorlayıcı yaşam olayları bireyin içsel dengesini bozabilir ve koruyucu faktörlerin etkisini zayıflatabilir. Ancak birey bu olumsuzluklarla baş edebilmek için çeşitli başa çıkma stratejileri geliştirerek sorunların üstünden gelmeye çalışır. Bu sürecin sonunda, birey yaşanan deneyimleri hayatına entegre eder ve yeniden denge kurarak hayatında ilerler. Richardson (1990) bu modelde dayanıklılığı durağan bir özellikten ziyade, yaşam boyu süren dinamik ve döngüsel bir süreç olarak ele almıştır (Richardson, Neiger, Jensen, ve Kumpfer, 1990).

Kumpfer'in Psikolojik Dayanıklılık Modeli: Kumpfer'in (1999) dayanıklılık modeli sosyal ve psikolojik faktörlerin bireyin dayanıklılık süreci üzerindeki etkilerini dikkate

almaktadır. Kumpfer'in geliştirdiği Dayanıklılık atısı (Resilience Framework) modelinde "birden fazla çevresel risk faktörü içindeki bireyin dayanıklılık güçlerini ve yüksek riskli evre ile bireyin içsel dayanıklılık faktörleri arasındaki etkileşimi" gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.

Bu model bireye bütüncül bir bakış açısı sunar ve dayanıklılık kavramı kapsamındaki içsel dayanıklılık faktörlerini açıklar. Model dört temel etki alanı ve iki etkileşimsel işlem alanı olmak üzere toplamda altı ana dayanıklılık belirleyicisini içermektedir. (Kumpfer, 1999). Model bireyin ya da çevresinin içsel dengesini (homeostasis) bozan bir başlatıcı olayla ile (stres kaynağı veya zorluk) başlar. Bu durum bireyin ya da çevrenin istikrarını koruyabilmesi için bir yeniden bütünleşme (resilient reintegration) sürecini tetikler (Kumpfer, 1999). Bu başlatıcı olay dayanıklılık sürecinin ilk adımını oluştururken, sürecin sonunda bir çıktı elde edilir. Bu ıktı ya uyumlu bütünleşme (adaptive outcome) ya da uyumsuz bütünleşme (maladaptive outcome) olarak kategorize edilir. Elde edilen çıktı uyumsuz bütünleşme kategorisinde bulunuyorsa, dayanıklılığın gelişmemiş olduğu durumlardan söz edilebilir.

Kumpfer'in modelinde bahsettiği altı temel dayanıklılık belirleyicisi şu şekildedir;

- 1.Stresörler ve yaşanılan zorluklar
- 2.Çevresel bağlam
- 3.Kişi-evre etkileşimi
- 4.Bireyin içsel dayanıklılık faktörleri
- 5.Dayanıklılık süreci ya da birey ile çıktılar arasındaki etkileşim alanı
- 6.Uyumlu bütünleşme ya da uyumsuz bütünleşme sonucu

Brown ve Rhodes'un Psikolojik Dayanıklılık Kuramsal Modeli: Brown ve Rhodes'un (1991) gerçekleştirdiği çalışmalarda, bireylerin zorlu ve risk oluşturan yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında psikolojik olarak güçlü kalabilmelerinin temelince, bu olaylardan kaçmak yerine aktif başa çıkma stratejileri geliştirerek sorunlarla yüzleşmeleri ve bu yaşantıları kendi yaşam yapıları iine uyarlayabilme becerilerinin yattığı belirtilmiştir. Araştırmacılar, dayanıklılık gösteren bireylerin bu süreçte pasif bir yönelim değil, aksine sorun çözme odaklı bir tutum benimsediklerini vurgulamaktadır. Bu model psikolojik dayanıklılığı etkileyen 9 durum olduğunu belirtmektedir (Brown ve Rhodes, 1991)

1. Stres Kaynakları: Bireyler yaşamları süresince çeşitli stres faktörleriyle karşılaşabilirler. Bu tür durumlarda bazı bireyler etkili başa çıkma yöntemleri geliştirerek süreci yönetebilirken; bazıları ise bu zorluklara karşı daha olumsuz ve işlevsel olmayan tepkiler verebilir.
2. Faktörlerin Değerlendirilmesi: Geçmişte yaşanan zorlayıcı durumlara karşı geliştirilen başa çıkma stratejileri, benzer nitelikteki yeni sorunlarla karşılaşıldığında da etkili bir şekilde kullanılabilir.
3. Aile Yaşantıları: Destekleyici ve sağlıklı bir aile ortamına sahip bireyler, karşılaştıkları olumsuz durumlara başa çıkarken daha etkili stratejiler geliştirebilir ve problem çözme becerilerini daha güçlü şekilde kullanabilirler.
4. Kişisel Özellikler: Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi vb.) çözüm üretme yetisinin üzerinde etkisi vardır.
5. Çevresel Koşullar: İnsan, doğası gereği sosyal etkileşimde bulunan bir varlıktır. Okul, iş, aile ve diğer sosyal çevrelerden edinilen deneyim ve bilgiler bireyin çevresine uyum sağlamasında önemli bir rol oynar.
6. Uyum: Yukarıda belirtilen faktörler bir araya geldiğinde, bireyin uyum sağlama becerisinin gelişmesine doğrudan katkı sağlar.
7. İncinmezlik: Bireyin edindiği yaşam deneyimleri problem çözme becerilerini doğrudan etkilediği gibi sahip olunan manevi değerler ve benimsenen bir rol modele sahip olmak bu faktörde etkili olan unsurlar arasında yer alır.

İşlev Bozukluğu: Sağlık sorunları, düşük zekâ düzeyi, özgüven eksikliği, olumsuz ebeveyn yaklaşımları, yetersiz beceri gelişimi ve fiziksel yetersizlikler gibi etkenler bireyin problem çözme becerileri geliştirmesini olumsuz yönde etkileyebilir.

Psikolojik Dayanıklılık: Birey stres oluşturan durumlara yönelik çözüm üretmesini engelleyen faktörleri fark ederek bu durumları yeniden yapılandırma sürecine girmesi ve bu yönde hareket etmesi psikolojik dayanıklılık açısından önemlidir. Bu süreçte birey farklı çözüm yolları deneyerek değişime ayak uydurur. Çözüm üretmesine engel olan durumlar karşısında gerçekleşen bu değişim süreci bireyin psikolojik dayanıklılığın gelişmesinde büyük bir etkisi vardır.

1.2.7. Psikolojik Dayanıklılıkla İlgili Yapılan Araştırmalar

Ünvanlı ve arkadaşları (2023) tarafından yürütülen araştırmada, Türkiye’de zihinsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık ve özsaygı düzeyleri incelenmiştir. Çalışmaya 132’si anne ve 24’ü baba olmak üzere toplam 156 ebeveyn katılmıştır. Elde edilen bulgular, çalışan ebeveynlerin çalışmayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılık ve özsaygıya sahip olduklarını göstermiştir. Ayrıca, lisans mezunu olan ebeveynlerin eğitim düzeyi daha düşük olan ebeveynlere oranla daha yüksek psikolojik dayanıklılık ve özsaygı düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. Çocuklarının spor faaliyetlerine katıldığı ebeveynlerin de, çocukları spor yapmayan ebeveynlere göre daha yüksek psikolojik dayanıklılık ve saygı sergiledikleri gözlemlenmiştir (Ünvanlı, İlhan ve Válková, 2023).

Sing ve Kumar (2022) tarafından Kuzey Hindistan’da gerçekleştirilen araştırmada, engelli çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelenmiştir. Çalışmaya toplam 300 anne katılmış; bunların 100’ü zihinsel yetersizliği olan, 100’ü ortopedik (hareket kısıtlılığı) engeli bulunan çocukların annelerinden, kalan 100’ü ise gelişimsel açıdan tipik gelişim gösteren çocukların annelerinden oluşmuştur. Araştırma bulgularına göre, normal gelişim gösteren çocukların anneleri, zihinsel yetersizliği ya da bedensel engelli olan çocukların annelerine kıyasla daha yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılık sergilemiştir. Verilerin istatistiksel analizleri incelendiğinde ise bu üç grup arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Normal gelişim gösteren çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılık seviyeleri en yüksekken, bunu sırasıyla zihinsel engelli ve bedensel engelli çocukların anneleri takip etmiştir (Sing ve Kumar, 2022).

Rajan ve arkadaşları (2016) tarafından yürütülen Hindistan’ın Secunderabad şehrinde gerçekleştirdikleri araştırmada, zihinsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık düzeyleri değerlendirilmiştir. Çalışmaya 30’u anne, 30’u baba olmak üzere toplamda 60 ebeveyn katılmıştır. Araştırma bulguları, eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin diğerlerine kıyasla daha yüksek psikolojik dayanıklılık sergilediklerini ortaya koymuştur. Öte yandan, ebeveynin yaşı ve cinsiyeti, çocuğun yaşı ve cinsiyeti, çocuğun zeka düzeyi (IQ) ve tanı sonrasında birlikte geçirilen yıl sayısı ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Rajan, Romate ve Srikrishna, 2016).

Kenis-Coşkun'un (2020) yürüttüğü çalışmada, engelli çocuğa sahip olmanın ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma, engelli çocuğu olan bireyler için bu durumun yalnızca fiziksel bir bakım süreci değil aynı zamanda uzun süreli psikolojik bir yük anlamına geldiğini göstermektedir. Bulgular, bu tür stresli yaşam olaylarının ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığını olumsuz etkileyebildiğini ve dolayısıyla yaşam kalitelerinde düşüşe neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, ebeveynlerin bakım yükünün arttıkça dayanıklılık düzeylerinde azalma görüldüğünü ve bunun bireylerin genel sağlık durumlarını da etkileyebileceğini göstermiştir. Bu doğrultuda, Kennis-Coşkun (2020), dayanıklılık düzeyinin düşük olmasının, ebeveynlerin stresle baş etme becerilerini sınırlandırabileceğini ve dolayısıyla profesyonel desteğin, sosyal desteğin ve psikoeğitimin bu bireyler için hayatı bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır (Kenis-Coşkun, 2020).

Tekinarslan ve Sevi Tok (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile öz-şefkat, algılanan sosyal destek ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkiler çok yönlü olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında 70 annenin verileri analiz edilmiş ve öz-şefkat, sosyal destek ve psikolojik düzeylerinin, bireyin öznel iyi oluşuna anlamlı katkı sağladığı ortaya konmuştur. Çalışma bulgularına göre öz-şefkat gösteren anneler aynı zamanda daha güçlü psikolojik dayanıklılığa ve daha yüksek öznel iyi oluş düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca bu annelerin sosyal destek algılarının da daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tekinaslan ve Tok, 2023).

Peker, Eroğlu ve Özcan (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırma, özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlıkları, iyilik hali ve mutluluk düzeylerini karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırma, 86'sı özel gereksinimli çocuğa, 86'sı ise tipik gelişim gösteren çocuğa sahip toplam 172 anne ile yürütülmüştür. Araştırmanın bulguları incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, mutluluk ve iyilik hali düzeylerinin, tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Yapılan bu araştırma, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın, annelerin yaşamlarında stres verici

bir durum yarattığını ve bununla başa çıkabilme ve uyum sağlayabilme becerilerini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. (Peker, Eroğlu ve Özcan, 2015)

1.3. Kaygı (Anksiyete)

1.3.1. Kaygı Kavramı

Kaygı, psikolojide sık karşılaşılan temel duygusal durumlar arasında yer almaktadır. En geniş anlamı ile kaygı, bireyin yaklaşmakta olduğunu düşündüğü potansiyel tehditlere karşı geliştirdiği rahatsız edici bir endişe ve gerginlik hali olarak tanımlanmaktadır. Bu duygu çoğu zaman belirli bir tehdit unsuru olmamasına rağmen ortaya çıkmakta ve genellikle nedeni açıkça belirlenemeyen durumlarla ilişkilendirilmektedir (American Psychological Association, 2023). Maslow'un (1970) ihtiyaçlar hiyerarşisine baktığımız zaman güvenlik insanların en temel ihtiyaçlarından birisidir dolayısıyla bireyler, temel güvenlik ihtiyaçlarını sürdürebilmek için kendilerini koruma altında hissetme arayışındadırlar. Bu arayış içerisinde bilinmeyen ya da belirsizlik içeren durumları tehdit olarak algılayabilir ve endişe hissedebilirler (Şahin, 2019).

Kaygının insan yaşamı üzerindeki etkisini fark eden ilk düşünürlerden biri olarak kabul edilen Freud bu duyguyu; korkuya ya da huzursuzluğa benzeyen, hoş olmayan bir duygulanım durumu olarak tanımlamış ve bu durumun fizyolojik ile davranışsal belirtilerle birlikte ortaya çıktığını ifade etmiştir (Spielberger, 1996). Araştırmacılar, korku ve kaygı arasında yapısal benzerlikler olduğunu ifade etmiş ve korku esnasında ortaya çıkan fizyolojik belirtilerim, kaygı yaşandığında da gözlemlenebileceğini belirtmişlerdir. Bu görüşler, çeşitli deneysel bulgularla da desteklenmiştir (Cüceloğlu, 2000).

Korku ve kaygı genellikle birbirlerine yakın duygular olarak değerlendirilse de birçok araştırmacı bu iki kavram arasında belirgin ayrımlar bulunduğunu vurgulamaktadır. Özellikle fizyolojik tepki örüntüleri, süreleri ve yoğunlukları açısından kayda değer farklılıklar olduğu belirtilmektedir (Steimer, 2002). Her iki duygu bir türlü uyarı sinyali olarak değerlendirilmekle birlikte, organizmayı hazırladıkları davranış biçimleri farklılık göstermektedir. Kaygı, genellikle bilinmeyen bir tehdit ya da içsel bir çatışmaya karşı verilen genelleştirilmiş bir tepkiyken; korku, bilinen, dışsal ve somut bir tehlike

karşısında ortaya çıkan daha spesifik bir tepkidir (Steimer, 2002). Ayrıca kaygının anlaşılabilmesi için bilişsel bileşenlerinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü kaygının ayırt edici özelliği çoğunlukla belirsizlik durumudur. Bu doğrultuda, korkunun nesnesi genellikle “gerçek”, “dışsal”, “bilinen” ve “nesnel” iken, kaygının kaynağı çoğu zaman “muğlak”, “tanımlanamayan” ya da “belirsiz” bir tehdittir (Steimer, 2002).

Korku, bireyin mevcut ve somut bir tehditle karşı karşıya kaldığında ortaya çıkan ani bir duygusal tepkidir. Bu bağlamda, korku “şimdi ve burada” olan gerçek bir tehlikeye yönelikken; kaygı, henüz gerçekleşmemiş ya da gerçekleşme ihtimali belirsiz olan gelecekteki tehditlere ilişkin bir endişe durumudur (Kring ve Johnson, 2022). Örneğin bireyin vahşi bir hayvanla karşılaşması, doğal afet yaşaması ya da fiziksel saldırıya uğraması gibi olaylar doğrudan korkuya neden olabilir. Buna karşılık, kişinin zihninde kurguladığı veya olması muhtemel belirsiz durumlar karşısında duyduğu huzursuzluk ve gerginlik hali ise kaygı olarak tanımlanır (Şahin, 2019).

Kaygının temelinde bireyin öznel dünyasında çözülmemiş duygusal çatışmalar yer alabilir. Bu gibi durumlarda birey, acı veren yaşantıları bastırma, inkâr etme veya yok sayma gibi savunma mekanizmalarına başvurur. Bu bastırılmış duygular, günlük yaşamda belirli bir tehdit olmasa dahi bireyin huzursuzluk ve kaygı yaşamasına neden olabilir (Erskine, 2018).

Kaygı, psikoloji literatüründe sıklıkla incelenen ve çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Hayes ve arkadaşları (2008), kaygıyı bireyin kontrol etmekte zorlandığı, olumsuz duygularla yüklü düşünce ve imge akışı olarak tanımlamıştır (Hayes, Strosahl, ve Wilson, 2008). Bu düşünce ve duygu durumu zaman zaman her birey tarafından deneyimlenebilen normal bir süreç olarak kabul edilmekle birlikte (Kelly, 2002), yoğunluğunun ve sürekliliğinin artması durumunda bireyin işlevselliğini önemli ölçüde bozabilmektedir (Ulutaş ve Alisinanoğlu, 2003)

Kaygının karakteristik özellikleri arasında, belirsizlikle başa çıkamama, geleceğe yönelik olumsuz beklentiler, içsel huzursuzluk, panik hissi ve çeşitli bedensel belirtiler yer almaktadır (Tükel, 2000). Kişinin kaygı seviyesinin yükseldiğini gösteren fizyolojik belirtiler; gerginlik, huzursuzluk, kaslarda kasılma, nefes darlığı, mide bulantısı, baş

dönmesi şeklinde sıralanabilir. Bireyin karşılaştığı durumun sonucunu öngörememesi yani belirsizlik durumu, kaygıyı tetikleyen başlıca etkenlerden biridir. Belirsizlik karşısında bazı bireyler kaygı düzeylerini tolere edebilirken, bazı bireylerde ise bu kaygı yoğunlaşarak işlevselliği olumsuz etkileyebilecek düzeye ulaşabilir. Dolayısıyla bireyler aynı olaylar karşısında farklı duygusal ve davranışsal tepkiler sergileyebilirler (Ladouceur, Gosselin, ve Dugas, 2000).

Kaygı kavramı psikoloji biliminde farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir. Bu kuramlar oluşturulurken her ne kadar kaygının kökenleri ve işleyişine dair farklı açıklamalar getirilmiş olsa da kaygının temelde bireyin uyumunu bozan psikolojik bir süreç olduğu konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır.

1.3.1. Kuramsal Yaklaşımlar

Psikanalizm

Psikanalizmin kurucusu Sigmund Freud kaygı kavramını sistematik olarak ele alan ilk isimdir. Kaygı kavramı psikoloji tarihinde özellikle psikanalitik kuram çerçevesinde derinlemesine incelenmiştir. Freud'a göre insan doğası gereği çevresiyle etkileşim halinde gelişir ve bireyin tüm davranışları temelde çevreye uyum sağlama çabasıyla şekillenir (Freud, 1984).

Freud kaygı, korku ve dehşet gibi kavramları birbirinden ayırır. Ona göre kaygı nesnesizdir, hissedilen duygu belirli bir tehdide dayalı değildir. Korku, doğrudan bir nesneye veya duruma yöneliktir, dehşet ise bireyin ani ve beklenmedik bir durumla karşılaşması sonucu ortaya çıkar. Freud, kaygının dehşete karşı koruyucu bir uyarı işlevi gördüğünü vurgular (Freud, 1984).

Freud'a göre kaygının farklı türleri bulunmaktadır. Gerçekçi kaygı, çevresel tehlikelere karşı mantıklı ve anlaşılır bir tepkidir. Bu tür kaygı, yaşamı koruma içgüdüğü ile ilişkilidir. Öte yandan, nevrotik kaygı bilinçdışı çatışmalardan kaynaklanır ve genellikle rasyonel bir temele dayanmaz. Bu durumda birey, bastırdığı dürtülerle yüzleşmekten kaçındığı için içsel bir gerilim yaşar (Davison, 2004).

Freud, bireyin doğum anında yaşadığı çevresel uyarılara verdiği tepkiyi ilk kaygı deneyimi olarak tanımlar ve bu deneyim, yaşam boyunca ortaya çıkan diğer kaygı

tepkilerinin de temelini oluşturduğunu savunmuştur (Gençtan, 2005). Freud'un öğrencilerinden Otto Rank, insanın doğumuyla birlikte ilk kaygısını yaşadığını belirtmiştir. Rank'a göre, anne karnındaki güvenli ortamdan dış dünyaya geçiş bireyde kalıcı bir iz bırakan travmatik bir deneyimdir. Bu "doğum travması" olarak adlandırılan durum, ilerleyen yaşantıda çeşitli biçimlerde tekrar eden kaygıların kaynağıdır (Gençtan, 2005)

Karen Horney ise psikanalitik görüşten saparak kaygıyı korkuyla ilişkilendirir ancak ondan ayrı bir duygu olarak ele alır. Ona göre korku, gerçek ve somut bir tehlikeye karşı hissedilirken, kaygı çoğu zaman hayali veya simgesel bir tehlide verilen bir tepkidir. Horney, kaygının bilinçdışı düzeyde işlediğini ve bireyin çaresizlik hissiyle ilişkili olduğunu vurgular. Horney'e göre kişi, bir durumu ne kadar kontrol edilemez ve tehdit edici algılıyorsa o denli yoğun bir kaygı yaşar (Horney, 1950)

Kaygı, psikanalitik kuram içerisinde yalnızca rahatsızlık belirtisi değil, aynı zamanda bireyin benlik gelişiminde ve anlam arayışında etkili bir duygudur. Freud ve onu izleyen teorisyenler kaygıyı kişiliğin temelini oluşturan dinamiklerden biri olarak değerlendirmiştir. Bu bakış açısı, varoluşçu görüş ile örtüşmektedir. Zira kaygı, bireyi yaşan üzerine düşünmeye iten, onu hayatın anlamını aramaya ve sorumluluk almaya sevk eden temel bir farkındalık biçimidir.

Kişiler Arası İlişkiler Kuramı

Kişiler Arası İlişkiler kuramının kurucusu Harry Stack Sullivan, Freud'un kaygı ile ilgili görüşlerinden etkilenmiş ve kaygıyı Freud'un tanımına yakın bir şekilde belirtmiştir. Sullivan 1953 tarihinde yaptığı çalışmasında kaygıyı, kişinin bastırdığı ya da kabul edilemez olarak değerlendirdiği düşünce, istek ve duyguların ortaya çıkacağı korkusu ile ilişkilendirmiştir. Birey bu istenmeyen içeriği dışa vurduğunda sevdiği veya önem verdiği kişiler tarafından reddedileceğini, eleştirileceğini ya da cezalandırılacağını düşünür. Bu nedenle sosyal ilişkilerde yaşanan kırılmalıklar bireyde güvensizlik hissine ve sonuç olarak kaygının ortaya çıkmasına neden olur (Sullivan, 1953).

Sullivan'a göre kaygı, bireyin sosyal çevresi ile olan ilişkileri çerçevesinde şekillenen ve genellikle çocuklukta temellenen bir duygudur. Sullivan, acı veren duyguların kaygı kavramının altında ele alınabileceğini belirtmiştir. Özellikle çocukluk döneminde

yaşanan kişiler arası deneyimler, bireyin kaygı düzeyini belirlemede kritik rol oynar. Bu yüzden Sullivan'a göre kaygının ortaya çıkması yaşamın çok erken evrelerinde bile görülebilir (Sullivan, 1953).

Bir çocuk, ebeveyninden gelen bir güvensizliği fark ettiğinde veya kaygı yaşadığında, bu durum ebeveyni çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya yöneltebilir. Ancak çocuk, bu duygusal gerilimi azaltmak için kaygısız ve güven verici yetişkinlerle ilişki kurma ihtiyacı duyar (Manav, 2011). Hayatın ilerleyen dönemlerinde bireyler bu yoğun kaygı ile baş edebilmek için seçici dikkatsizlik gibi savunma mekanizmaları geliştirir, kaygı uyandıran bilgileri bilinçli olarak dışarda bırakır ve zihnini daha az tehdit edici düşüncelerle meşgul etmeye çalışır (Burger, 2016).

Bu kuramsal yaklaşımda, kaygının yalnızca içsel bir çatışma değil aynı zamanda kişiler arası ilişkilerle doğrudan bağlantılı bir duygusal süreç olduğu ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla Sullivan, kaygıyı anlamak ve yönetebilmek için bireyin sosyal çevresiyle kurduğu ilişkilerin niteliğine dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

Davranışçı Psikoloji

Davranışçı kuram, kaygıyı diğer kuramlar gibi içsel bir tepki olarak değil, bireyin çevresiyle kurduğu etkileşimler sonucunda öğrendiği bir davranış örüntüsü olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre birey, nötr uyanları kaygı verici uyanlarla eşleştirerek zamanla bu uyanlara karşı koşullanmış tepkiler geliştirir.

Ivan Pavlov, başlangıçta fizyolojik süreçleri araştırırken, köpeklerle yaptığı deneylerde öğrenmenin temel mekanizmalarından biri olan klasik koşullanmayı keşfetmiştir. Pavlov'un deneylerinde, köpekler başlangıçta yalnızca yiyeceğe karşı salya üretirken, bir süre sonra zil sesiyle birlikte sunulan yiyecek sayesinde zil sesi tek başına salya tepkisini tetiklemeye başlamıştır. Bu durum önceden nötr olan bir uyarıcının, koşullu bir tepkiye yol açabileceğini göstermiştir (Pavlov, 1927).

Watson ve Rayner'in ünlü "Küçük Albert" deneyinde çocuk başlangıçta fareye kaygı göstermemektedir ancak fareyle birlikte yüksek ses gibi korkutucu bir uyarıcı tekrar tekrar verildiğinde çocuk fareye karşı da bir korku ve kaygı geliştirmiştir, yani kaygının klasik koşullanma yoluyla öğrenildiğini savunmuşlardır (Barlow, 2002). Birey bir nesne ile ilişkilendirilen korku tepkisini genelleyerek, benzer durumlarda da kaygı yaşamaya

başlar (Mineka ve Zinbarg, 2006). Pavlov'un bulguları da duygusal tepkiler dahil birçok davranışın çevresel uyarıcılarla öğrenebileceğini ortaya koymuştur. Özellikle kaygı, korku, fobi ve travmatik öğrenmelerin klasik koşullanma ile açıklanabileceğini öne sürmüştür (Bouton, 2007).

Skinner çevre ile organizma arasındaki etkin etkileşimi vurgulamıştır. Skinner, davranışların yalnızca pasif uyarıcılara yanıt olarak değil, aynı zamanda sonuçlarının bir ürünü olarak şekillendiğini savunmuştur. Bu çerçevede operant koşullanma kavramını geliştirmiştir. Skinner', bir davranışın ardından gelen pekiştirme o davranışın gelecekteki tekrar olasılığını artırırken, ceza ise tekrar olasılığını azalttığını savunmuştur (Skinner, 1953).

Davranışçı psikolojiye göre kaygı süreci sadece belirtilen etkenlerle sınırlı değildir. Operant koşullanma da bu tepkilerin sürdürülmesinde kritik bir rol oynar. Bireyin kaygı uyandıran durumlardan kaçınması, kısa süreli bir rahatlama sağlar ve bu rahatlatıcı etki kaçınma davranışını pekiştirir. Bu nedenle, öğrenilen kaçınma stratejileri uzun vadede kaygının devam etmesine yol açar (Özten, 2019). Örneğin; sosyal kaygı yaşayan bir birey, topluluk önünde konuşmaktan kaçındığında anlık olarak rahatlar ancak bu davranış tekrarlandıkça, korkulan durumla yüzleşilmediği için kaygı pekişir (Marks, 1987).

Davranışçı yaklaşıma göre kaygının temelinde, kişinin geçmişte yaşadığı öğrenme deneyimleri yatar. Kaygı bozuklukları bu nedenle bireyin çevresel uyaranlara verdiği hatalı öğrenilmiş tepkiler sonucu ortaya çıkar (Kring, Johnson, Davison ve Neale, 2015). 1970'li yıllara kadar geçerliliğini sürdüren bu anlayış, zamanla bireylerin arasındaki farklılıkların daha belirgin hale gelmesi ve bilişsel kuramın gelişmesiyle birlikte yetersiz görülmüş bunun sonucunda yeni kuramsal açıklamalara ihtiyaç duyulmuştur (Mineka ve Zinbarg, 2006).

Bilişsel Psikoloji

Bilişsel psikoloji, bireyin çevresinde olup bitenleri nasıl algıladığı, yorumladığı ve bu yorumlara göre nasıl davrandığı ile ilgilenir. Bu yaklaşım özellikle 1970'li yıllardan itibaren davranışçılığın sınırlı açıklamalarına karşı gelişmiş ve duygusal bozuklukların anlaşılmasında önemli bir paradigma değişimi yaratmıştır (Mineka ve Zinbarg, 2006). Bilişsel kurama göre, kaygı yalnızca dışsal olaylara verilen otomatik bir tepki değil,

bireyin bu olayları zihinsel olarak nasıl değerlendirdiği ile doğrudan ilişkilidir (Beck, 1976). Örneğin birey bir sunum yapacağı durumu “kendimi rezil edeceğim” şeklinde yorumlarsa kaygı hissi artar, fakat aynı durumu “kendini geliştirme fırsatı” olarak değerlendiren bir birey daha düşük düzeyde kaygı hissedebilir (Beck, 1976).

Beck, kaygının oluşmasında bireylerin olumsuz otomatik düşüncelerinin ve bilişsel çarpıtmalarının belirleyici olduğunu savunur. Beck’in yaklaşımına göre birey, seçici dikkat, felaketleştirme ve zihin okuma gibi çarpıtılmış düşünce kalıplarını kullanarak, kaygı düzeyini artıran yanlış inançlar geliştirmesine sebep olur (Beck, 1976). Örneğin sosyal fobisi olan bir kişi, başkalarının yüzündeki nötr bir ifadeyi “beni sevmiyorlar” şeklinde yorumlayabilir, bu durum sosyal ortamlarda yoğun kaygı yaşamasına neden olur (Beck vd., 1985).

Albert Ellis (1962) bilişsel psikolojiye katkıda bulunan isimlerden biridir. Ellis’e göre bireylerin kaygı gibi duygusal sıkıntılara sürükleyen olaylar değil, bu olaylara ilişkin mantıksız inançlardır (Ellis, 1962). Ellis’in yaklaşımına göre, bir iş görüşmesine giden bir birey, “mükemmel olmalıyım yoksa değerim olmaz” gibi katı bir inanç taşıyorsa, yapacağı görüşme süreci kaygı verici hale gelir; bu noktada inancın değiştirilmesi kaygıyı azaltacaktır (Ellis, 1962).

Micheal Eysenck, kaygının yalnızca düşünce içeriğiyle değil, bilişsel dikkat süreçleriyle de ilişkili olduğunu ileri sürerek “Dikkat Kontrol Teorisi”ni geliştirmiştir. Bu teoriye göre, yüksek kaygı düzeyine sahip bireyler, dikkatlerini tehdit unsurlarına yönlendirmeye daha yatkındır ve bu durum bilişsel performanslarını olumsuz etkiler (Eysenck vd., 2007). Sınav kaygısı yaşayan bir öğrenci, sınav sırasında dikkatini sorulara vermekte zorlanır ve performansı düşebilir; bu durum, bilişsel kaynakların kaygı tarafından nasıl tüketildiğini ortaya koymaktadır (Eysenck vd., 2007).

Adrian Wells, bilişsel psikoloji çerçevesinde, metabilişsel terapiyi geliştiren kişidir. Wells’e göre, bireyin yalnızca düşünceleri değil bu düşünceler hakkında ne düşündüğü yani metabilişsel inançları da kaygıyı sürdüren önemli bir faktördür (Wells, 2000). Belirli düşüncelerin aklından gitmediğini ve bu düşünceye bağlı olarak ciddi bir sorunu olduğuna dair inançlar bireyde kaygının içsel olarak artmasına neden olur. Wells’in

yaklaşımı, kaygının yönetilmesine sadece içerik değişiminin değil, aynı zamanda düşünceye yönelik tutumunda değişmesi gerektiğini vurgular (Wells, 2000).

Bilişsel psikoloji, kaygıyı yalnızca dışsal uyarılara verilen tepki olarak değil, bireyin bilişsel yapıları, inanç sistemleri ve zihinsel dikkat süreçlerinin bir ürünü olarak ele almıştır (Beck, 1976; Ellis, 1962; Eysenck, 2007; Wells, 2000). Anlatılan yaklaşımlar, psikoloji literatüründe kaygının anlaşılmasında düşünce içeriğinden dikkat süreçlerine uzanan çok katmanlı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu kuram, yalnızca semptomları değil bu semptomların ardındaki bilişsel süreçleri tanımlamayı ve dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Kaygı ile İlgili Diğer Yaklaşımlar

Kaygı kavramı psikoloji literatüründe çeşitli kuramcılar tarafından farklı açılardan ele alınmıştır. Melanie Klein ve Ronald Fairbairn, kaygının kökenini bebeklik döneminde yaşanan ilk ayrılık deneyimlerine dayandırır. Özellikle Klein (1961), bireyin yaşamı boyunca süregelen kaygı tepkilerinin, bebeklik döneminde annenin yokluğu ya da eksikliği karşısında yaşanan ilk ayrılık kaygısıyla ilişkili olduğunu öne sürmüştür (Klein, 1961). Benzer şekilde, Heinz Kohut da kaygının erken çocukluk döneminde geliştiğini ve özellikle ödipal dönemde ebeveynlerden ilgi ve desteğin yeterli düzeyde karşılanmamasından ortaya çıkabileceğini belirtmektedir (Özakkaş, 2018). Kohut'a göre bu gelişimsel kopukluk, bireyin kendilik bütünlüğünü tehdit ettiği için yoğun kaygı tepkileri oluşturmaktadır (Kohut, 1971).

Erik Fromm (1941) kaygıyı toplumsal bağlamda değerlendiren düşünürlerden biridir. Fromm' göre birey yalnızlık ve çaresizlik yaşadığında, çevresine ve dünyaya yabancılaştığında içsel bir boşluk ve belirsizlik hisseder, buda kaygının temel kaynağını oluşturur. Yani kaygı, insanın özgürlük ve bireysellik karşısında yaşadığı varoluşsal bir gerilimdir (Fromm, 1941).

Walter Cannon ise kaygısı daha biyolojik bir temelde ele alarak, organizmanın homeostatik dengesini bozan tehditlere karşı gelişen bir uyarım durumu olarak açıklamıştır. Cannon'a göre birey, bedensel ya da çevresel bir tehdit karşısında içsel düzeni koruyamazsa, bu dengenin bozulması kaygıya yol açmaktadır (Cannon, 1932)

Carl Gustav Jung’a göre kaygı, yalnızca bireyin içsel çatışmalarının değil aynı zamanda kolektif bilinçdışının bilinçli benlik üzerindeki baskısının bir sonucudur. Jung bireyin ruhsal yapısında yer alan “gölge” arketipini, bastırılmış ve kabul edilmeyen yönlerin temsili olarak tanımlar. Bu yönlerin bastırılması, bireyin bilinçli benliği ile bilinçdışındaki dengenin bozulmasına sebep olur ve bu çatışma da kaygının temel kaynağını oluşturur (Jung, 1959). Jung, birey gölge arketipini tanımadığı sürece, bu bastırılmış yönlerin semboller ve korkular aracılığıyla ortaya çıkması sonucu kaygı yaşamaya devam edeceğini savunmuştur (Jung, 1964). Jung’un kaygı görüşünde “kolektif bilinçdışı” kavramı merkezi bir yeri vardır. Kolektif bilinçdışı, tüm insanlık tarafından paylaşılan arketipsel imgelerden oluşur ve bireyin farkında olmadan deneyimlediği evrensel sembollerini içerir. Bu arketiplerin bilince entegre edilmemesi bireyin içsel çatışmalar yaşamasına ve kaygı duygusunun artmasına neden olur (Jung, 1959).

1.3.3. Kaygı ile İlgili Araştırmalar

Uğuz, Toros, İnanç ve Çolakkadioğlu (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışma, zihinsel ve/veya bedensel engelli çocuğa sahip annelerinden psikolojik durumlarını değerlendirmeyi amaçlamış ve bu annelerin depresyon ile anksiyete düzeylerini, engelli olmayan çocuğa sahip annelerle karşılaştırmıştır. Araştırma bulgularına göre, engelli çocuğa sahip annelerin hem anksiyete hem de depresyon düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Engelli çocuğa sahip annelerin anksiyete düzeylerinin, engelli olmayan çocuğa sahip annelere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, engelli çocuk bakımının beraberinde getirdiği uzun süreli stres, belirsizlik, toplumsal yargılara maruz kalma ve gelecek kaygısı gibi faktörlerin annelerde yoğun kaygı yaşanmasına neden olduğunu göstermektedir. Ayrıca aile işlevselliği düzeylerinin de düşük olması bu annelerin stresle baş etme becerilerinin zayıfladığına ve anksiyete düzeylerinin daha da artmasına yol açtığını göstermektedir (Uğuz vd., 2004).

Çiğdem Çan Aslan’ın 2010 yılında İstanbul Anadolu yakasında bulunan özel eğitim kurumlarına devam eden, eğitilebilir düzeyde zihinsel engelli 7-12 yaş arası çocuğa sahip 105 anne ile yaptığı çalışmada, annelerin anksiyete başta olmak üzere depresyon ve genel psikolojik belirti düzeylerinin, stresle başa çıkma tutumları ve sosyal destek algılarıyla

ilişkileri incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, annelerin anksiyete düzeyleri ile “boyun eğici yaklaşım”, “kaçma-kaçınma” gibi işlevsiz başa çıkma tutumları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, yüksek anksiyete düzeyine sahip annelerin daha çok pasif ve kaçınmacı başa çıkma yöntemlerine yöneldiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, sosyal destek düzeyleriyle anksiyete düzeyleri arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiş, yani annelerin algıladığı sosyal destek arttıkça anksiyete düzeylerinde azalma olduğu gözlenmiştir (Aslan, 2010).

2018 yılında Engin Deniz tarafından, Hatay ilindeki rehabilitasyon ve özel eğitim merkezlerinden hizmet alan, 18 yaş ve altında engelli çocuğu olan 53 annenin katılım sağladığı “Engelli Çocuğa Sahip Annelerde Kaygı, Algılanan Sosyal Destek ve Aile Gereksinimlerinin İncelenmesi” başlıklı araştırmada engelli çocuğa sahip annelerin kaygı düzeyleri ile algılanan sosyal destek ve aile gereksinimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, annelerin ekonomik düzeylerinin kaygı düzeyleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Yani, düşük gelir düzeyine sahip engelli çocuk sahibi annelerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, engelli çocuğa sahip annelerin yaşadığı kaygının sadece algılanan sosyal destekle değil, aynı zamanda ekonomik faktörle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle engelli çocuğa sahip annelere yönelik destek programlarının ekonomik destek unsurlarını da içermesi önerilmiştir (Deniz, 2018).

2019 yılında Scherer, Verhey ve Kuper tarafından gerçekleştirilen sistematik derleme ve meta-analiz çalışması, zihinsel ve gelişimsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin anksiyete düzeylerini incelemiştir. Beş elektronik veri tabanında yapılan kapsamlı tarama sonucunda, Ocak 2004 ile Temmuz 2018 tarihleri arasında yayımlanmış ve zihinsel ve gelişimsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin anksiyete düzeylerini değerlendiren 19 çalışma belirlenmiştir. Bu çalışmaların %90’ı zihinsel ve gelişimsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin anksiyete semptomlarının, engelli olmayan çocuklara sahip ebeveynlere kıyasla daha yüksek olduğunu raporlamıştır. Özellikle otizm ve serebral palsi gibi durumlar üzerinde odaklanan meta-analizler, bu ebeveynlerde anksiyete düzeylerinin anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca zihinsel ve gelişimsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin %31’nini klinik olarak orta düzeyde anksiyete için belirlenen puanın üzerinde skor aldığı, bu oranın engelli olmayan çocuklara sahip

ebeveynlerde %14 olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, zihinsel ve gelişimsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin anksiyete düzeylerinin belirgin şekilde yüksek olduğunu ve bu durumun, çocukların engel türü ve şiddeti gibi faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Scherer vd., 2019).

1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği

1.4.1. Çocuk Sahibi Olma İsteği Kavramı

Anne-baba ve çocuktan oluşan aile toplumun temelini oluşturan en küçük yapısal birimdir (Yapıcı, 2010; Aluş ve Selçukkaya, 2015). Ailenin ele alınan fonksiyonlarına göre değişiklik gösteren birçok tanımı vardır. Bazı tanımlar ailenin gelenek görenekleri yaşatan, sahip olunan kültürün nesillere aktarımını sağlayan sosyal bir kurum olarak sadece kan bağı gibi boyutları ele alarak tanımlamışken; bazıları aileyi sosyal bir yapı, sosyal bir birlik oluşu ve üreme, neslin devamlılığını sağlama, toplumda huzurlu bir ortam yaratma ve çocuğun gelişim evrelerinin temelini atma gibi rollerine değinerek tanımlamalar yapmıştır (Aydın, 2013; Özbay, 1992; Taylan, 2009; Aluş, 2015).

Doğurganlık; Uluslararası İnfertilite ve Doğurganlık Bakımı Sözlüğü (The International Glossary on Infertility and Fertility Care) tarafından yapılan tanıma göre gebelik oluşturma kapasitesini ifade eden bir terimdir. Doğurganlığın literatürdeki bir başka tanımı ise, kadınların üreme yeteneği olarak tanımlanmakta ve bu tanım temel olarak biyolojik bir açıklamaya dayanmaktadır. Bir kadının doğurgan olarak kabul edilmesi için kullanılan en yaygın tanım ise ilk adet dönemini geçirmiş olması ve böylelikle çocuk doğurma yeteneğine sahip olması gerektiğidir (Zegers-Hochschild vd., 2014). Doğurganlık bilinenin aksine daha erken yaşta düşmeye başlamaktadır ve tıbbi açıdan yaklaşıldığında kadınların 30 yaşından sonra hamile kaldıklarında gebeliklerinin geriatrik gebelik olarak adlandırılması ve hamilelik süreci boyunca anne ve bebek için risklerin artması örnek olarak gösterilebilir (Lampic, Svanberg, Karlström ve Tydén, 2006).

Bir kişinin çocuk sahibi olma isteği, bu kişinin ebeveyn olmaya arzusu ve bu yönde gerçekleştirdiği motivasyonları içeren bir kavram olarak tanımlanabilir ayrıca çocuk sahibi olmak isteği, bir kişinin bilinçli ya da bilinçdışı olarak çocuk sahibi olma arzusunu ifade eder (Miller,1995). Bir kişinin yaşam biçimi, gelecek planları, ebeveynlik yetileri

ve duygusal yeterliliği gibi birçok faktör, doğurganlıkla ilgili düşüncelerini ve çocuk sahibi olma kararını etkiler (Tydén vd., 2006). Miller'e (1994) göre çocuk sahibi olmak biyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve ekonomik nedenlerle şekillenen karmaşık bir durumdur. Her birey için farklılık gösteren çocuk sahibi olma isteği kişilerin hayat döngüsü, ilişkisel deneyimleri, toplumsal roller ve gelecek beklentilerine göre değişkenlik göstermektedir (Schmidt, 2024).

Biyolojik olarak, kadınlar sağlık ve doğurganlık açısından ne kadar erken doğum yaparlarsa o kadar avantajlıdır. Bununla birlikte bu durumun sadece biyolojik boyutu yoktur. Geleneksel kadınlık rolleri, toplumsal normlar, cinsiyet rolleri, düşünce yapıları hayatın ve dünyanın evrilmesiyle önemli ölçüde değişmiştir. Kadınların çocuk sahibi olma konusundaki üç farklı bakış açısının bu değişimlerden etkilendiği söylenebilir. Bu bakış açılarına göre gelecekteki önem, mevcut engeller ve kadınlık kimliği önemlidir. Günümüzde, kadınların eğitimlerini tamamlama, iş dünyasına girme, kariyer hedeflerine odaklanma, ekonomik bağımsızlık elde etme olanaklarına erken yaşta evlenme, çocuk doğurma ve ev yönetimi gibi hedeflerden daha fazla odaklandıkları görülebilmektedir (Gemicioğlu, Şahin ve Er, 2019). Bununla birlikte, eğitim seviyelerinin artması, kariyer planlarının önem kazanması ve bireysel yaşam tercihlerini kadınların çocuk sahibi olma kararlarının ertelenmesine veya isteğin azalmasına neden olabilir (Skoog Svanberg vd., 2006).

Çocuk sahibi olma isteği, bireyin yaşam koşullarıyla da bağlantılıdır. Bu isteğin ne kadar önemli olduğu ve ne zaman gerçekleşeceği, sosyal destek sistemleri, ekonomik güvence, partner ilişkilerinin kalitesi ve psikolojik iyilik gibi faktörlerden etkilenmektedir (Ajzen, 1991; Barber, 2001). Türkiye'de çocuk sahibi olma isteği, toplumsal normların, dini inançların ve ailevi beklentilerin etkisiyle daha karmaşık hale gelmektedir. Çocuk sahibi olmak, toplumların normal bir yaşam evresi olarak gördüğü bir durumdur ve insanlardan bu beklentiye uygun davranmaları beklenir (Giddens, 2005). Çocuk sahibi olmak, özellikle Türkiye gibi ataerkil değerlerin ön planda olduğu toplumlarda kadınlığın tamamlayıcısı olarak görülmektedir (Gökmen, 2016). Bireyin bu isteğini etkileyen önemli dinamikler, kadınların annelikle özdeşleştirilmesi ve çocuk sahibi olmanın bir parçası olarak görülmesi gibi sosyo-kültürel faktörlerdir (Yörükoğlu, 2002; Akın ve Demirezen, 2014). Ayrıca toplumsal baskılar, dini inançlar, aile yapısı ve eğitim seviyesi

gibi faktörler bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını etkilemektedir (Koç ve Eryılmaz, 2020). Bazı araştırmalar, bir kişinin çocuk sahibi olma isteğinin önceki ebeveynlik deneyimleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, ebeveynleri tarafından olumsuz tutumlarla karşılaşan bireylerin çocuk sahibi olma isteği daha düşük olabilir. Benzer şekilde, engelli bir çocuğa sahip ebeveynlerin yeni bir çocuk sahibi olma kararı, mevcut çocuğun bakım yükü, geleceğe dair belirsizlikler ve duygusal yorgunluk gibi faktörlerden etkilenebilir (Tuna ve Baykal, 2021). Yeniden çocuk sahibi olma kararı, özellikle engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynler için daha zor ve karmaşık bir yapı olabilir. Engelli çocuğa sahip bir annenin yeniden çocuk sahibi olma isteği sadece o annenin üreme yeteneği ile ilgili değil psikososyal yapısı ile de doğrudan ilgilidir.

1.4.2. Çocuk Sahibi Olma İsteğini Etkileyen Faktörler

Çocuk sahibi olma isteği, kişilerin ebeveynlik rolünü üstlenmeye yönelik motivasyonlarını içerir ve bu istek çok boyutlu bir alt yapıya sahiptir. Bu isteğin nedeni yalnızca biyolojik bir eğilim veya içgüdü değildir; aksine, kişinin kişisel özellikleri, toplumsal normlar, ekonomik koşullar ve kültürel değerler dahil olmak üzere birçok faktörü kapsamaktadır (Miller, 1994). Bu bağlamda çocuk sahibi olma isteğini etkileyen faktörleri genel olarak biyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik başlıklar altında inceleyebiliriz.

Biyolojik Faktörler: Çocuk sahibi olma kararı, bireyin doğurganlık kapasitesine bağlıdır. Doğurganlık kapasitesi biyolojik faktörlerle doğrudan ilişkilidir ve bu faktörler bir kişinin üreme sisteminin işleyişinden genetik eğilimlere ve mevcut sağlık koşullarına kadar çeşitli yönlerden değerlendirilmektedir. Kadınların üreme kapasitesinin yaşla birlikte azalması, çocuk sahibi olma isteklerini doğrudan etkiler. Yapılan çalışmalar sonucunda birçok kadının doğurganlıkla ilgili az ve yanlış bilgiye sahip olduğunu ve gebelik planlarını bu sahip olunan bilgilere göre yaptığını göstermiştir (Lampic vd., 2006). Çoğu kadın 35 yaşından sonra gebe kalmalarının normal ve sağlıklı olduğunu düşünmektedir fakat bu yaşlardan itibaren gebelik şansı ve doğumla ilgili komplikasyonların arttığı bilinmektedir. (Sørensen vd., 2016).

Kadınlarda doğurganlık, ergenlikle birlikte başlayan menstrüel döngü ile başlar ve yaş artışına paralel olarak kademeli bir şekilde azalmaya devam eder. 35 yaşından sonra

ovaryan rezervin azalması ve oosit kalitesinin düşmesi, gebelik olasılığı ve gebelik komplikasyonları riskini artırmaktadır (Sørensen vd., 2016). Benzer şekilde, erkeklerde sperm kalitesi yaşla birlikte azalmaktadır. Sperm mobilitesi, konsantrasyonu ve morfolojisi gibi parametrelerde değişikliklerin meydana gelmesi doğal gebelik olasılığı azaltmakta ve gebeliğin riskini yükseltmektedir (Kumar ve Singh, 2015). Özellikle DNA fragmentasyon oranları 40 yaş üzeri erkeklerde daha yüksektir ve bu durumun embriyo kalitesi ile düşük riskleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Johnson vd., 2015). Bu gibi durumlar bazı bireylerin çocuk sahibi olma arzusunu artırırken, bazı bireylerin gebelik planlarını yeniden düşünmelerini gerektirmektedir.

Çocuk sahibi olma isteği, bazı reproduktif sistem sağlığı sorunları nedeniyle doğrudan etkilenmektedir. Kadınlarda endometriozis, polikistik over sendromu (PCOS), miyomlar ve pelvik inflamatuvar hastalık gibi durumlar doğurganlığı bozabilirken, erkeklerde varikozel, hormonal dengesizlikler veya geçirilmiş enfeksiyonlar sperm üretimini ve kalitesini azaltabilir (De Geyter vd., 2018; Nargund, 2015). Örneğin, endometriozise sahip kadınlar, çocuk sahibi olma sürecinde karşılaştıkları zorluklar nedeniyle psikolojik olarak zorlanabilirler ve bu durum daha düşünülmüş kararlar almalarına sebep olabilir.

Bireylerin genel sağlık durumu da biyolojik faktörler altında ele alınır. Hem kadın hem de erkeklerde diyabet, tiroit bozuklukları, obezite ve hipertansiyon gibi kronik hastalıkların üreme üzerinde olumsuz etkileri bilinmektedir. Gebelik sürecinde anne ve bebek sağlığı bu hastalıklar tarafından tehlikeye atılır ve doğal olarak gebelik sürecini zorlaştırır (Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine, 2008). Bu nedenle, bireylerin mevcut sağlık durumları, çocuk sahibi olma isteklerini ya teşvik eder ya da engeller.

Son olarak, bir kişinin çocuk sahibi olma kararı, kişinin taşıdığı genetik hastalıklar tarafından da etkilenebilir. Bazı insanlar, genetik olarak aktarılma riski olan hastalıklar nedeniyle çocuk sahibi olmaktan çekinebilirler veya preimplantasyon genetik tanı gibi teknolojilerle gebelik planlaması yapmayı tercih edebilirler (Kalfoglou ve Geller, 2000). Belirtilen bu biyolojik faktörler çocuk sahibi olma kararının yalnızca bir "istek" meselesi olmadığını, aynı zamanda tıbbi ve genetik gereksinimlerin de bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Psikolojik Faktörler: Bireyin psikolojik yapısı çocuk sahibi olma arzusuyla yakından ilişkilidir. Bu kararı özellikle bağlanma stilleri, benlik algısı, yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık gibi önemli faktörler etkiler. Güvenli bir şekilde bağlanan bireylerin ebeveynlik rolünü daha olumlu bir şekilde algıladıkları ve çocuk sahibi olma isteğinin daha yüksek olduğu görülmüştür. (McCarthy ve Taylor, 1999). Kişilerin çocukluk deneyimleri de kendilerinin çocuk sahibi olma isteklerini etkileyebilir. Örneğin, çocukluğunda ihmal ya da travma yaşamış bireylerin bazıları ebeveynlik rolünden kaçınırken, bazıları ise kendi deneyimlerini telafi etmek için çocuk sahibi olma isteği geliştirebilmektedir (Perry, 2002).

John Bowlby'nin teorisine dayanan bağlanma stilleri, insanların ilişkilerde nasıl davrandığını ve ebeveynliğe nasıl yaklaştığını belirler (Bowlby, 1988). Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, ebeveynlik rolünü daha olumlu bir şekilde değerlendirir ve çocuk sahibi olma isteğini daha yüksek düzeyde yaşarlar (McCarthy ve Taylor, 1999). Bununla birlikte kaçınan veya kaygılı bağlanma stillerine sahip bireylerde çocuk sahibi olma kararına ilişkin düşünceler, kişilerde endişe ve tereddüt düzeylerini artırabilir (McCarthy ve Taylor, 1999; Rholes, Simpson ve Friedman, 2006).

Kişinin çocuk sahibi olma kararını doğrudan etkileyen bir diğer etken ise kişinin kendisini ebeveyn olarak ne kadar yetenekli olduğu konusunda ki görüşüdür. Ebeveynlik öz-yeterliği, bireyin çocuklarını bakımına yardımcı olmak için gerekli olan sorumlulukları yerine getirebilme kapasitesine dair inancını yansıtır (Bandura, 1997). Araştırmalara göre, ebeveynlik öz-yeterliği yüksek olan bireylerin çocuk sahibi olma isteklerinin de yüksek olduğunu göstermiştir (Leerkes ve Crockenberg, 2002).

Bireylerin sahip olduğu yaşam doyumu ve psikolojik iyilik hali de çocuk sahibi olma isteği üzerinde etkiye sahiptir. Olumlu yaşam değerlendirmeleri kişileri aile kurmaya ve ebeveyn olmaya desteklerken; depresif belirtiler, kronik stres ve düşüm yaşam doyumu bu isteği azaltabilir (Nelson vd., 2014). Çocuk sahibi olma isteği, özellikle iş ve özel yaşam dengesini kurmakta zorlanan kişilerde azalmakta ya da çocuk sahibi olma planları ertelenmektedir (Luppi, 2016; Mills vd., 2011).

Psikolojik dayanıklılık, yani bireyin zorlu yaşam koşullarına uyum sağlama yeteneği, çocuk sahibi olma kararının alınmasında ve devam ettirilmesinde önemli bir rol oynar

(Masten, 2001). Yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, olumsuz yaşam koşullarına rağmen ebeveynlik rolünü yerine getirmeye daha yatkındır (Ünvanlı, İlhan ve Válková, 2023).

Kişilerin erken dönem çocukluk deneyimleri, kendi ailelerinden gördükleri tutumlar başta olmak üzere, bireylerin ebeveynlik motivasyonlarını etkilemektedir. Olumsuz ebeveynlik deneyimleri yaşamış kişiler, aynı deneyimleri kendi çocuğuna aktarmaktan korktukları için ebeveynlik rolüne mesafeli yaklaşabilirler (Perry, 2002).

Kaygı düzeyi yüksek bireylerin, ebeveynlik yükümlülüklerini üstlenme konusunda isteksizlik gösterdikleri kanıtlanmıştır. Gelecek belirsizliği, düşük öz-yeterliği ve yüksek kaygı düzeyi kişilerde çocuk sahibi olma isteğini azaltan öğeler arasında yer almaktadır (Ünvanlı, İlhan ve Válková, 2023).

Sosyo-Kültürel Faktörler: Aile değerleri, dinsel inançlar, kültürel yapılar ve toplumsal normlar bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını etkiler. Türkiye gibi kolektivist kültürlerde çocuk sahibi olmak yalnızca bireysel bir seçim değildir; ailenin ve çevrenin de etkisiyle alınan bir karara dönüşebilir (Kağıtçıbaşı, 2000). Ek olarak kadınlar evlenme ve çocuk sahibi olma konusunda daha fazla sosyal baskı altındadır. Bu baskılar kişinin kendi iç arzularından ziyade dış koşullardan etkilenecek hareket etmesine neden olabilmektedir (Schmidt, 2024).

Çocuk sahibi olmayı kadınlıkla özdeşleştiren toplumlarda, anne olmanın kadın kimliğinin bütünleştirici bir parçası olarak görüldüğü bilinmektedir. Bunun gibi bir durumda bazı kadınlar, ailelerini memnun etmek, toplumda kabul görmek ve statü kazanmak için çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir (Tuna ve Baykal, 2021). Bununla birlikte kişilerin sahip oldukları kaynak eksikliği, zaman yönetimi sorunları ve artan bakım yükü nedeniyle bazı bireyler çocuk sayısını sınırlamak ve çocuk sahibi olmamak isteyebilir (Güngör, 2020).

Günümüz dünyasında çocuk sahibi olmak önemli miktarda finansal kaynak gerektirir. Çocukların ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim, sağlık, bakım ve barınma gibi alanlar önemli miktarda ekonomik yük oluşturmaktadır. Bu bağlamda bir kişinin gelir düzeyi, iş güvencesi ve sosyal güvenlik hizmetlerine erişimi gibi faktörlerden çocuk sahibi olma kararı etkilenmektedir (Testa, 2006). Ekonomik belirsizlik ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu yerlerde doğurganlık oranları da düşmektedir (Adsera, 2004). Ayrıca kadınların

eğitim ve kariyer hedeflerine öncelik vermeleri, çocuk sahibi olma yaşını ertelemelerine ya da tamamen reddetmelerine neden olabilir (Mills vd., 2011; Liebroer, 2005).

1.4.2. Psikolojik Kuramlara Göre Çocuk Sahibi Olma İsteği

Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuram bilinçdışı dürtüler, erken çocukluk deneyimleri ve içsel çatışmalarla bir kişinin çocuk sahibi olma isteğini açıklamaktadır. Sigmund Freud tarafından ortaya konan bu teoriye göre bireyin çocukluk döneminde yaşadığı deneyimler, özellikle ebeveynleriyle kurduğu ilişkiler daha sonra kişinin kendisinin ebeveyn olma isteğini etkilediğini belirtir. Freud’a göre Oedipus kompleksi gibi psiko-seksüel gelişim evreleri bireyin ebeveyn olma isteğinde belirleyici faktörlerdir (Freud, 1961). Sigmund Freud tarafından psikanalitik kurama göre tanımlanan Oedipus kompleksi, 3 ila 6 yaş arasında (fallik dönem) gerçekleşen çocuğun karşı cinsten ebeveyne karşı güçlü duygular beslemesi ve aynı cinsteki ebeveyni rakip olarak görmesiyle tanımlanır (Freud, 1924). Freud, bu çatışmanın sağlıklı bir şekilde çözülmesi, bireyin ilerleyen yaşlarda sağlıklı bir cinsel kimlik geliştirmesini sağlamaktadır. Bu çatışmanın sağlıklı bir şekilde çözümlenmemesi durumunda, bireyin cinsiyet kimliğiyle ve ebeveyn figürüyle özdeşleşme ile ilgili sorunları ya da ilişki kurmada sorunları olabilir (Blos, 1979). Bazı kuramcılara göre, Oedipus kompleksinin sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi bireyin evlilik ve çocuk sahibi olma gibi kararlarını doğrudan etkiler. Çünkü bu çözümleme kişinin ebeveyn rolüne geçiş yapma yetkinliği ile ilişkilidir (Luepnitz, 2002).

Psikanalitik kuram bünyesinde bulunan Freud’un psiko-sosyal gelişim kuramını genişleten Erik Erikson, bireylerin yaşam boyu gelişimini sekiz evrede tanımlamıştır. Çocuk sahibi olma isteği bu evrelerden özellikle “Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık” ve “Üretkenliğe Karşı Durağanlık” ile doğrudan bağlantılıdır. Yakınlığa karşı yalıtılmışlık döneminde, birey başkalarıyla bağlılık, sevgi ve yakın ilişkiler kurma arayışındadır. Bu evreyi sağlıklı tamamlayan bireyler duygusal bir bağ kurma ve bir aile kurma isteği ile bütünleşir. Yakın ilişkiler kurma yeteneği, çocuk sahibi olma isteğini etkileyebilir (Sutton, 2019). Üretkenliğe karşı durağanlık döneminde ise, birey kendini aşma ve bir sonraki kuşağa sağlama yönünde bir ihtiyaç hisseder. Erikson’a göre üretkenlik yalnızca biyolojik anlamda çocuk sahibi olmayı değil, aynı zamanda toplum için faydalı işler yapmayı,

başkalarına rehberlik etmeyi ve kalıcı değerler bırakmayı da kapsar. Ancak çocuk sahibi olmak, bu evrede üretkenliğin en temel doğal yollarından biridir. Bu ihtiyacın karşılanamaması halinde birey, durgunluk, amaçsızlık ve hayal kırıklığı gibi duygular yaşayabilir (Erikson, 1982)

Melanie Klein'a göre psikanalitik kuramın nesne teorisi bağlamında, bireyin erken çocuğundaki nesne ilişkileri bireyin çocuk sahibi olma isteğini etkilediğini savunur. Melanie Klein'a göre çocuğun ilk nesne olan anneye kurduğu ilişkiye göre ileride bir ebeveyn olma isteği gelişir (Klein, 1957). Bu yaklaşım, ebeveynlik isteğinin hem biyolojik hem de ruhsal bir bütünleşme süreci olduğunu söylemektedir.

Psikanalitik kuramı feminist bir bakış açısıyla ele alan Nancy Chodorow'a göre kadınların çocuk sahibi olma isteğinin, toplumsal cinsiyet rolleri ve annelik deneyimleri tarafından şekillendiğini söylemektedir. Chodorow'a göre, kadınlar anneleriyle olan yakın ilişkileri sayesinde annelik rolünü içselleştirir ve bu iyi ebeveynlik tutumu onların çocuk sahibi olma isteğini artırır (Chodorow, 1978). Therese Benedek'e göre, kadınların çocuk sahibi olma isteği biyolojik döngülerinin ve hormonal değişimlerinin bir sonucudur. Benedek, anneliğin kadınların psikoseksüel gelişiminin bir parçası olduğunu ve bu sürecin kadınların çocuk sahibi olma isteğini şekillendirdiğini belirtmiştir (Benedek, 1949).

Edith Jacobson'a göre, bir kişinin erken çocukluk döneminde yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimler, kişinin kendi benlik gelişimi ve ebeveyn olma isteği üzerinde etkilidir. Jacobson'a göre, erken dönemde olumlu deneyimler, bireyin sağlıklı bir benlik geliştirmesine ve daha sonra çocuk sahibi olma isteğine katkıda bulunur (Jacobson, 1964).

Davranışçı Psikoloji

Davranışçı kuram, bireylerin davranışlarının çevresel uyarıcılara ve bu uyarıcılara nasıl tepki verdiklerine bağlı olarak şekil aldığını belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, çevresel pekiştireçler ve öğrenilmiş davranışlar çocuğun sahibi olma isteğinin gelişmesindeki faktörlerdir. Örneğin, çocuk sahibi olmanın ödüllendirildiği bir toplumda yetişen bireylerin, çocuk sahibi olma istekleri daha fazla olabilir (Skinner, 1953).

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre insanların davranışları model alma yoluyla gelişmektedir. Olumlu ebeveynlik örneklerine tanık olan bireyler ilerleyen zamanlarda

çocuk sahibi olmayı daha çok isteyebilirler. Çocuk sahibi olma isteği ödüllendirilen ebeveynlik eylemleriyle güçlenmektedir (Bandura, 1977).

Ayrıca, klasik koşullanma yoluyla ebeveynlik pozitif duygularla birleştirildiğinde, kişi çocuk sahibi olmayı olumlu bir şey olarak görmeye başlar. Örneğin, toplumun anne olmayı “kutsal” bir değer olarak görmesinin bir sonucu olarak kişinin bu tür eylemlere katılma arzusu daha güçlü olabilir (Watson, 1928).

Bilişsel Kuram

Bilişsel kuram, düşünce süreçlerinin bireyin davranışını etkilediğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, bireylerin çocuk sahibi olma isteği geçmiş deneyimleri, değerleri ve inançları tarafından şekillenmektedir. Bu isteğin temel bilişsel altyapısı, bireyin "çocuk sahibi olmak hayatımı anlamlandırır" veya "çocuklar aileyi tamamlayan unsurlardır" gibi inanç kalıplarıdır (Beck, 1976). Aaron T. Beck'in bilişsel modeline göre, insanların zihinsel yapıları, yani yaşantılar tarafından şekillendirilen şemalar, davranışlarının ana belirleyicisidir. Örneğin, güvenli ve sevgi dolu bir ailede büyüyen bireylerin ebeveynlik şemaları daha olumlu gelişebilir ve bu da çocuk sahibi olma isteğini artırabilir. Bununla birlikte, olumsuz çocukluk deneyimleri olan bireylerin çocuk sahibi olma arzusu azalabilir veya endişeleri bu arzuyu engelleyebilir (Beck, 1976; Young, Klosko ve Weishaar, 2003).

Albert Ellis'in rasyonel duygusal davranış yaklaşımına göre, bireylerin duygusal tepkileri yaşanan olaydan çok olayla ilgili düşüncelerine dayanır (Ellis, 1962). Bu nedenle, çocuk sahibi olmak isteyen bireylerin bu arzusu yalnızca biyolojik dürtülere değil, aynı zamanda "iyi bir anne olabilirim" veya "çocuk bana mutluluk verir" gibi düşüncelere de bağlıdır (Beck, 1976; Ellis, 1962).

Hümanist Psikoloji

Hümanist psikoloji, bireyin doğuştan gelen potansiyelini gerçekleştirme çabalarına ve kendi yaşantılarına odaklanan bir yaklaşım olarak, çocuk sahibi olma isteğini de bireysel gelişim süreci içinde değerlendirir. Bu kuramın en temel fikirlerinden biri olan kendini gerçekleştirme kavramıdır. Kendini gerçekleştirme, bir kişinin kendi potansiyelini tam olarak kullanması ve hayatında anlam arayışı olarak tanımlanır (Maslow, 1943). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde çocuk sahibi olma isteği genellikle hem kendini

gerçekleştirme hem de ait olma ve sevgi ihtiyacı düzeyinde yer almaktadır (Kenrick vd., 2010).

Carl Rogers, hümanist kuramın en önemli savunucularından biri olarak, bireyin kendini en iyi anlayan ve yönlendiren kişi olduğunu savunur. Rogers'a göre, bir kişinin benlik algısı ile ideal benliği arasındaki uyum derecesi ne kadar fazlaya kişi o denli mutlu ve anlamlı bir yaşam sürer (Rogers, 1959). Bu durumda, bir kişinin kendi ideal benliğine ulaşma çabaları, çocuk sahibi olma arzusu ile tamamlanabilir. Özellikle "iyi bir anne" veya "iyi bir baba" olmak istemek, bireyin anlam arayışını ve kendi öz değerini geliştirmesine yardımcı olabilir (Deci ve Ryan, 2000).

Maslow (1954), "yaratıcı olma ve üretkenlik" eğilimlerini kendini gerçekleştiren bireylerin ortak özelliklerinden biri olarak vurgular. Bu üretkenliğin yalnızca sanatsal ya da mesleki faaliyetlerde değil, aynı zamanda ebeveynlik gibi hayata anlam katan ve devam ettiren eylemlerde de ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu yaklaşım, çocuk sahibi olmayı yalnızca biyolojik bir üreme olarak değil, aynı zamanda bir kişinin yaşamının daha büyük bir anlam kazanmasına yönelik bir girişim olarak görür.

Bürmester ve diğerleri (1992), çocuk sahibi olmanın bir kişinin sosyal bağlılık ve aidiyet ihtiyacını da karşıladığını söylemiştir. Hümanist kuramda aidiyet, bir gruba ait olma, yalnız kalmama ve sevmeye gereksinimleriyle bağlantılıdır. Bir kişinin bu gereksinimlerini karşılamak için çocuk sahibi olması doğal bir seçenek olarak görülebilir.

Hümanist yaklaşıma göre, her insan doğası gereği iyi ve gelişmeye açık bir varlıktır. Çocuk sahibi olma arzusu, yalnızca genetik bir sorumluluk ya da toplumsal bir sorumluluk olarak görülmez; aynı zamanda bireyin kendilik arayışı, anlam inşası ve sosyal bütünleşme süreci olarak da görülmektedir (Schlegel vd., 2011). Yapılan araştırmalar sonucunda bireyler ebeveyn olmayı yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, kimliklerini yeniden inşa ettikleri, toplumsal rollerini güçlendirdikleri ve yaşamlarına anlam kattıkları bir süreç olarak tanımladıklarını göstermektedir (Nelson vd., 2014).

Bireyin otonomisi (özgürlüğü) ve sorumluluk alma yeteneği hümanist kuram tarafından vurgulanır ve bu doğrultuda bireyin çocuk sahibi olma kararı bir kişinin yaşamındaki önemli bir seçim olarak ele alınır ve bu seçim kişinin inançları ve hedefleri tarafından

şekillenir. Araştırmalara göre, hümanist inançlara sahip bireylerin çocuk sahibi olma kararını kendi iç motivasyonlarına göre ele aldıkları belirtilmiştir (Kasser ve Ryan, 1996).

1.2.3. Çocuk Sahibi Olma İsteğine Dair Diğer Yaklaşımlar

Bağlanma Kuramı

Psikodinamik temelli bir yaklaşım olan bağlanma kuramı, bireylerin ilk bakım verenleriyle kurduğu ilişkilerin duygusal bağlar ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerini açıklar. John Bowlby (1969) tarafından ortaya konan bu teori, insanların güvenlik, yakınlık ve koruma arayışının biyolojik bir gereklilik olduğunu vurgular. Bağlanma kuramına göre, ebeveynlik tarzları ve ebeveyn olma isteği, bireyin çocuklukta geliştirdiği bağlanma biçimlerinden önemli ölçüde etkilenir (Ainsworth vd., 1978; Mikulincer ve Shaver, 2007).

Bowlby'e göre, çocukların bakım verenleriyle duygusal bir bağ kurmaları, onları dünyayı keşfetmeye teşvik eder ve güvenli bir bağlanma ilişkisi, psikolojik gelişimin temel bileşenlerinden biridir. Romantik ilişkiler, ebeveynlik ve çocuk sahibi olma kararları, yetişkinlik döneminde bu bağlanma örüntüleri tarafından büyük ölçüde etkilenir (Bretherton, 1992). Güvenli bir şekilde bağlanan bireyler, duygusal yakınlık kurmaktan çekinmezler, empati kurarlar ve ebeveynlik konusunda daha olumlu bir bakış açısına sahip olurlar. Bu kişiler, çocuk sahibi olmayı duygusal tatmin ve önemli bir sosyal bağlılık aracı olarak görürler (Rholes vd., 1997; Feeney ve Noller, 1990).

Bununla birlikte, kaygılı bağlanma stiline sahip olan bireyler onay arayışı ve terk edilme korkusu gibi duygusal ihtiyaçlarla hareket ederler. Bu kişiler genellikle çocuk sahibi olma kararına kaygı ve güvensizlikle karşı karşıya kalırlar. Örneğin, bazı insanlar ebeveyn olmayı duygusal bağ kurmanın bir yolu olarak görebilirken, bazıları ise çocukları aracılığıyla partnerine daha fazla bağlanma ihtiyacı duyabilir (Simpson vd., 1992). Öte yandan ebeveynlik sorumluluklarıyla başa çıkma konusunda yetersizlik duygusu yaşayan kaygılı bireylerin çocuk sahibi olma kararını erteleme veya isteksizlik gibi durumlar yaşayabilir (Mikulincer ve Florian, 1999).

Duygusal yakınlıktan kaçınma ve bağımsızlığı koruma eğilimi kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler için yaygın olarak görülmektedir. Bu nedenle kaçınan bağlanma stiline sahip bireylerde çocuk sahibi olmanın duygusal bağımlılığı artıracaklarını düşünebilirler

(Rholes vd., 2006). Araştırmalar, kaçıngan bağlanma stiline sahip kişilerin ocuk sahibi olmaya daha az istekli olduklarını ve ebeveynlik rollerine daha az ilgi gösterdiklerini göstermektedir. Bu kişiler için ocuk sahibi olmak, kendi sınırlarını ve kontrolünü kaybetmek anlamına gelebilir (Cowan vd., 1992; Alexander vd., 2001).

Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, ocuk sahibi olma konusunda daha yüksek öz yeterliğe sahip olduklarını belirtirken, kaygılı ve kaçıngan bağlanma stiline sahip bireyler ebeveynlik görevini yerine getirirken daha fazla stres ve tatminsizlik yaşama eğilimindedirler (Jones vd., 2015). Bağlanma kuramı kişinin içsel çalışma modelleri yoluyla bireyin kendini nasıl algıladığını ve başkalarına olan beklentilerini de biçimlendirir (Bowlby, 1980). Bu içsel modeller, bireyin ebeveyn olmaya ne kadar hazır hissettiğini, çocukla kurulacak ilişkiyi nasıl değerlendirdiğini ve ebeveynliğe yüklediği anlamı doğrudan etkiler (Collins ve Read, 1990). Örneğin, erken çocukluk döneminde duygusal ihmal ya da sağlıklı bir bağlanma yaşamamış bireylerde, ocuk sahibi olma fikri yeniden travmatik deneyimlerin hatırlanmasına neden olabilmekte ve ebeveynlik korkusunu tetikleyebilmektedir (Bartholomew ve Horowitz, 1991).

Evrimsel Psikoloji

Evrimsel psikolojiye göre türün devamlılığı için ocuk sahibi olma isteği biyolojik bir dürtüdür. Bu teoriye göre, doğal seçilim bireylerin genetik verilerini bir sonraki kuşağa aktarma eğilimlerini şekillendirmektedir (Buss, 2015). Kadınlar, gebelik ve doğum süreçlerinin doğrudan bedensel etkilerini taşırken, erkekler genetik yayılımı ve eş seçimini öncelik olarak görmüşlerdir (Trivers, 1972). Kadınlarda güvenlik, kaynak sağlama ve ebeveynlik potansiyeli, hamilelik ve ocuk bakımı gibi önemli finansman gerektiren süreçler nedeniyle eş seçiminde önceliklidir, ancak erkeklerde genetik çoğaltma planları daha önemlidir (Geary, 2000). Evrimsel psikolojiye göre, bireylerin ocuk sahibi olma isteği bilinçli bir karadan çok türün devamını sağlamaya yönelik idsel bir eğilimden oluşmaktadır.

Sosyokültürel Yaklaşım

Sosyal kültürel kuram, bireylerin tutum ve davranışlarının sosyal yapı ve kültürel normlar tarafından şekillendiğini ne sürer. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre bireylerin kültürel, dini ve toplumsal normlar, gelenekler ve kültürel yapıları nedeniyle ocuk sahibi olma

konusunda karar verdikleri savunulmaktadır. Çocuk sahibi olmak, özellikle kolektivist kültürlerde sadece bir arzu değil, aynı zamanda aile büyüklerinin beklentileri, toplumun onayını alma isteği ile kadınlık ve erkeklik rollerini yerine getirme biçimi olarak görülmektedir (Inhorn ve van Balen, 2002). Türkiye gibi geleneksel değerlere sahip toplumlarda, kadınların çocuk sahibi olma isteği, doğurganlıkları ve annelik rolleri nedeniyle toplumsal baskılarla pekiştirilebilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2007).

Varoluşçu Psikoloji

Varoluşçu psikolojiye göre, bir kişinin çocuk sahibi olma arzusu, varoluşsal sorunlarını çözme, ölümlülüğü aşma ve yaşamına anlam katma çabasıyla ilişkilidir (Yalom, 1980). İnsan kendi yok oluşunun farkındadır ve çocuk sahibi olmak, bu gerçeği aşmanın bir yolu olarak görülebilir. Ayrıca birey, yaşamın anlamsızlığına karşı çocuk aracılığıyla süreklilik ve amaç duygusu edinmeyi arzular (Yalom, 1980).

Toplumsal Cinsiyet Kuramı

Toplumsal cinsiyet kuramı, çocuk sahibi olma arzusunu biyolojik bir faktör olarak değil, toplumsal rol beklentisi olarak görür. Özellikle kadınlara yönelik "annelik" rolü kadın kimliğinin önemli bir bileşeni haline geldiği için kadınların çocuk sahibi olma isteğini önemli ölçüde etkilemektedir (Butler, 1990). Bu durumda, toplumsal cinsiyet rollerine uyum sağlama baskısı, bireylerin çocuk sahibi olma kararını şekillendirebilir.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre, çocuğa sahip olma isteği gözlem yoluyla öğrenilen bir davranıştır. Birey, ailesinden, çevresinden ya da medyadan çocuk sahibi olmanın nasıl bir şey olduğunu gözlemler ve bu çerçevede kendi çocuk sahibi olma isteğini oluşturur (Bandura, 1977). Çevrelerinde ebeveynlik rolünü başarılı bir şekilde yerine getiren bireyleri gören kişiler, çocuk sahibi olma daha fazla istek duyabilirler.

1.2.4. Çocuk Sahibi Olma İsteğine Dair Araştırma Bulguları

Sheidanik ve diğerleri (2022) tarafından İran'ın İsfahan kentinde bulunan okullar içerisinde 6'sı devlet 12'si özel olmak üzere seçilen okullarda eğitim gören çocuğa sahip 348 anne ile araştırmayı yürütmüştür. Katılımcılardan 174'ü zihinsel yetersizliği olan çocuğa diğer 174'ü ise tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerden oluşmuştur.

Araştırmanın amacı zihinsel engelli çocuğa sahip annelerle tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin doğurganlık istekleri ve bu istekle ilişkili faktörleri karşılaştırmaktır. Araştırmada katılıcı annelerin tutumları, öznel normları, algılanan davranışsal kontrolleri, cinsiyet tercihleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri değerlendirilmiştir. Bulgular tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin %21,84'ünün, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin ise %13,79'nun başka çocuk sahibi olmak istediğini ortaya koymuştur. Her iki grupta da anne yaşı ve çocuk sayısı arttıkça doğurganlık isteği azalmış ancak bu düşüşün zihinsel engelli çocuk sahibi annelerde daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Buna ek olarak psikolojik iyi oluş puanı tipik gelişim gösteren çocuğu olan annelerde anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuşken, tutum, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol ve cinsiyet tercihi değişkenleri açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Araştırmada zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin düşük psikolojik iyi oluş, bakım yükü ve gelecekte benzer bir engelin tekrar etme korkusu nedeniyle doğurganlık isteklerinin azaldığını belirtmiştir (Sheidanik, Savabi-Esfahani ve Shahverdi-Asadabadi, 2022).

Tarsuslu Şimşek, Taşçı ve Karabulut'un (2015) Türkiye'de gerçekleştirdiği araştırmada, kronik engelli çocuğa sahip ailelerin ikinci bir çocuk yapma isteklerini ve bu isteğin ebeveyn birlikteliği üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi'nde 145 ebeveyn ile yürütülen çalışmada, katılımcıların %65'nin başka bir çocuk sahibi olmak istemediği belirtilmiştir. Bu sonucun temelinde, mevcut çocuğun bakımının aksayabileceği yönündeki kaygılar ile aile içi yük paylaşımının dengesizliği yer almıştır. İlave olarak yeniden çocuk sahibi olma kararının eşler arası ilişkiyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebildiği ortaya konmuştur. Bu bulgular özellikle annelerin duygusal tükenmişlik, ekonomik yetersizlik ve gelecek kaygısı nedeniyle tekrar çocuk sahibi olma fikrinden uzaklaştığını göstermiştir. Araştırma, engelli çocuk sahibi ailelerde doğurganlık isteklerinin sadece bireysel değil, aynı zamanda ilişki dinamikleri ve bakım yüküyle şekillendiğini ortaya koymuştur (Tarsuslu Şimşek, Taşçı ve Karabulut, 2015).

Makovi, Liu ve Bearman (2012) tarafından gerçekleştirilen bu çalışma, otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin doğurganlık davranışlarını ve bu davranışların ardındaki dinamikleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kaliforniya doğum kayıtları ve Gelişimsel Hizmetler Departmanı (DDS) dayanan araştırma, Kaliforniya'da 1992-2007 yılları

arasında otizm tanısı almış çocuğa sahip anneler ile benzer özelliklere sahip diğer anneleri karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Araştırma kapsamında 1.500'den fazla ebeveynin katıldığı Autism Life Histories Survey (ALHS) adlı, çevrimiçi, yarı yapılandırılmış bir anket uygulaması yaparak nitel veri toplamıştır. Bulgulara göre, otizmlı çocuğa sahip olmak ebeveynlerin ikinci çocuk sahibi olma olasılığını anlamlı şekilde etkilemezken, üçüncü çocuk sahibi olma olasılığını %8 oranında düşürmektedir. Bu düşüş, özellikle iletişim becerileri düşük seviyede olan otizmlı çocukların annelerinde daha belirgin olduğu bulunmuştur. Araştırma, otizmin şiddetinin ve çocuğun gelişimsel profiline dair ebeveyn algısının, doğurganlık kararlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır ve yeniden çocuk sahibi olma isteğinin aileler arasında oldukça değişken olduğunu ortaya koymaktadır (Makovi, Liu ve Bearman, 2012)

Makovi, Winter, Liu ve Bearman (2015) tarafından gerçekleştirilen bu çalışma, otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin doğurganlık davranışlarını ve bu davranışların toplu düzeyindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Kaliforniya'da 1992-2007 yılları arasında ilk doğumunu yapan 3.162.024 farklı annenin verileri incelenerek, otizm tanısı almış çocuklara sahip anneler ile benzer özelliklere sahip diğer annelerin doğurganlık davranışları karşılaştırılmıştır. Araştırma, otizmlı bir çocuğa sahip olmanın ebeveynlerin yeniden çocuk sahibi olma kararlarını etkilediğini ve bu durumun demografik yapıyı etkileyebileceğini göstermektedir (Makovi, Winter, Liu ve Bearman, 2015)

Sheidanik ve arkadaşları (2021) tarafından yürütülen bu çalışmada, İran'nın İsfahan kentinde ikamet eden 386 ebeveynin verileri analiz edilerek, eğitilebilir düzeyde zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile doğurganlık niyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcıların %83,9'u yeniden çocuk sahibi olma isteklerinin olmadığını belirtmiştir. Psikolojik iyi oluş puanları, doğurganlık isteği olan ebeveynlerde daha yüksek olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Lojistik regresyon analizleri, ebeveyn yaşı ve zihinsel engelli çocuk sayısının doğurganlık isteğini anlamlı şekilde etkilediği gözlenmiştir. Yaş, engelli çocuk sayısındaki artış, doğurganlık isteğinde azalmaya yol açmıştır (Sheidanik vd., 2021).

1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği, Kaygı ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkiler

Doğurganlık eğitimi, bireylerin üreme sağlığı konusunda bilgi düzeylerini artırmayı hedefleyen önemli bir müdahale aracıdır. Buna bağlı olarak Maeda ve arkadaşları (2016) tarafından Japonya’da yürütülen çalışmada, doğurganlık eğitimin yalnızca bilgi kazanımı değil, aynı zamanda bireylerin çocuk sahibi olma konusunda duygusal tepkilerini de etkilediği ortaya koyulmuştur. Çalışmada 20-39 yaş aralığında 726’sı erkek 729’u kadın olmak üzere 1455 katılımcı; doğurganlık eğitimi alan müdahale grubu, folik asit kullanımı hakkında bilgi verilen kontrol grubu 1 ve doğum destek politikaları hakkında bilgilendirilen kontrol grubu 2 şeklinde üçe ayrılmıştır. Araştırma bulgularına göre, doğurganlık eğitimi verilen bireylerin bilgi düzeylerinde artış olduğu belirlenmiştir, ancak dikkat çekici biçimde, bu bireylerin kaygı düzeyinde de artış saptanmıştır. Özellikle kadın katılımcılar arasında, doğurganlık eğitimi alanların %50,2’si bilgi aldıktan sonra kaygı hissettiklerini belirtmiş, bu oran kontrol grubu 1’de %26,3, kontrol grubu 2’de ise %14,0 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, doğurganlık konusunda bilgi sahibi olmanın, bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını etkileyebilecek düzeyde psikolojik yük oluşturabileceğini işaret etmiştir. Bu çalışma bilgi artışının, karar verme sürecini yalnızca rasyonel boyutta değil duygusal bağlamda da şekillendirmekte olduğunu ve doğurganlık eğitimin bireylerin kaygı düzeyiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Maeda vd., 2016).

Zhao ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan çalışmada Çin’de çocuk sahibi olmayan doğurganlık çağındaki kadınlar arasında algılanan stresin çocuk sahibi olma niyeti üzerine etkisini ve bu etkide kaygı, aile içi iletişim ve öznel iyi oluşun aracılık rolleri incelenmiştir. 4872 katılımcıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, algılanan stresin çocuk sahibi olma niyetini doğrudan negatif etkilediği ve aynı zamanda kaygı, aile iletişimi ve öznel iyi oluş aracılığıyla dolaylı olarak çocuk sahibi olma isteğinin etkilendiği bulunmuştur. Bilhassa, artan stres düzeyinin kaygıyı arttırdığı ve bu kaygının ise öznel iyi oluşu azaltarak çocuk sahibi olma isteğini düşürdüğü belirlenmiştir (Zhao vd., 2024). Szcześniak ve diğerleri (2024) tarafından Polonya’da yürütülen çalışmada, bireylerin ebeveynliğe hazır hissetmemeleri ve yüksek düzeyde kaygı yaşamalarının çocuk sahibi olma kararını ertelemelerinde etkili olabileceği gözlemlenmiştir. 18-44 yaş arası 223

katılımcı ile yürütülen bu araştırmada, katılımcıların kaygı düzeyleri ile ebeveynliği erteleme nedenleri (belirsizlik, yükümlülük, değişim korkusu, ekonomik güvensizlik) arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Buna ek olarak çocuk sahibi olma durumunu hem kaygı düzeylerinin hem de ebeveynliği erteleme gerekçeleriyle ters yönde ilişkili olduğu ve bu değişkenin, kaygı ile ertelenmiş ebeveynlik arasındaki ilişkide anlamlı bir aracı olduğu ortaya konmuştur. Çalışma, bireylerin ebeveynliğe dair yeterli olgunluk düzeyine ulaşmadan çocuk sahibi olma kararı vermelerinin kaygı düzeyini arttırabileceğini ve bu kaygının kararlarını ertelemelerine neden olabileceğini göstermiştir (Szcześniak vd., 2024).

Jiang ve arkadaşları (2022) tarafından Çin’de gerçekleştirilen araştırmada, iş-aile çatışmasının doğurganlık çağındaki çalışan kadınların üçüncü çocuk sahibi olma niyetini nasıl etkilediğini incelemiştir. 2021 Çin Aile Sağlığı İndeksi Anketi’nden alınan verilerle, 19-35 yaş arası 1103 kadın katılımcının verileri ile yapılan analizlerde, iş-aile çatışmasının üçüncü çocuk sahibi olma isteği üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Araştırma, çocuk sahibi olma isteğinin kaygı bozuklukları aracılığıyla dolaylı olarak da etkilendiğini ortaya koymuştur. İş-aile çatışması yaşam stresini artırmakta ve bu artış kaygı düzeyini yükselterek üçüncü çocuk sahibi olma niyetini azalttığı gözlenmiştir.

Özkan, Kolcu, Yılmaz ve Akbaş (2024) tarafından yürütülen araştırmada, Haziran-Ağustos 2024 tarihleri arasında 18-49 yaş aralığındaki 491 kadın katılımı ile gerçekleştirilmiştir ve iklim değişikliğine bağlı ekolojik anksiyetenin kadınların doğurganlık tercihleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, kadınların ekolojik anksiyete düzeyleri arttıkça çocuk sahibi olma konusunda daha olumsuz bir tutuma sahip olduklarını göstermiştir. Bu sonuçlar, çevresel kaygıların üreme tercihlerini etkileyebileceğini ve iklim değişikliğiyle ilgili kaygıların doğurganlık seçimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuştur.

Perişan ve Koç (2022) tarafından gerçekleştirilen bu araştırma, 18-65 yaş arası 445 birey üzerinde kaygı, psikolojik dayanıklılık, başa çıkma yolları ve patolojik üstbilişler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma, psikolojik dayanıklılığın kaygıyı negatif yönde yordadığını ve bu ilişkide patolojik üstbilişlerin aracı olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca duygusal başa çıkma stratejilerinin bu aracılık ilişkisinde düzenleyici bir rol

oynadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, psikolojik dayanıklılığın kaygı düzeylerini azaltmada önemli bir faktör olduğunu ve üstbilişsel süreçlerin bu ilişkide önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Killgore, Taylor, Cloonan ve Dailey (2020) tarafından COVID-19 pandemisinin ilk haftalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen bu çalışma, bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin kaygı, depresyon ve öznel iyi oluş üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu araştırma 1004 yetişkinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda, psikolojik dayanıklılık düzeylerinin normatif verilere göre anlamlı şekilde düşük olduğu belirlenmiştir. Düşük psikolojik dayanıklılık daha yüksek depresyon, kaygı ve intihar düşüncesi düzeyleriyle pozitif ilişki gösterdiği belirtilmiştir.

Biltekin ve Duman (2024) tarafından gerçekleştirilen bu araştırma İstanbul'da ki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören, 18 ile 26 yaş arasında 280'i kadın, 203'ü erkek olmak üzere toplam 483 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile gelecek kaygıları arasındaki ilişki ve bu ilişkide öznel iyi oluşun aracı rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre psikolojik dayanıklılığın gelecek kaygısını negatif yönde yordadığı ve öznel iyi oluş düzeyini arttırdığı gözlenmiştir.

Beyza Nur Keleş (2023) tarafından tamamlanan yüksek lisans tezinde, genç yetişkin bireylerin psikolojik dayanıklılık ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini 18-35 yaş arasındaki genç yetişkinler oluşturmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizler sonucunda psikolojik dayanıklılık ve sürekli kaygı düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bilgi kişilerin psikolojik düzeyi arttıkça, sürekli kaygı seviyelerinin azalmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Gülşah Tura (2017) tarafından yürütülen çalışmada, engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin psikolojik sağlamlık, anksiyete ve depresyon düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma 25-48 yaş arası 75'i engelli, 75'i tipik gelişim gösteren çocuğa sahip toplam 150 anne ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucunda engelli çocuğu olan annelerin anksiyete ve depresyon puanlarının, engelli çocuğu olmayan annelere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ve psikolojik sağlamlık puanlarının ise daha düşük olduğu belirtilmiştir.

Bitsika, Sharpley ve Bell (2013) tarafından, otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklara sahip 73 anne ve 35 babadan oluşan toplam 108 ebeveyn ile yürütülen çalışmada ebeveynlerin günlük stres, anksiyete, depresyon ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucunda annelerin babalara kıyasla daha yüksek anksiyete ve depresyon yaşadığı belirtilmiştir. Anksiyete ve depresyon oranları her iki grupta da genel nüfusa göre üç ile beş kat daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Bulgular, psikolojik dayanıklılığın bu olumsuz duygular üzerinde koruyucu bir faktör olduğu ve dayanıklılığı düşük olan bireylerde dahi bu etkinin anlamlı şekilde görüldüğü gözlenmiştir.

Shuoshuo Li ve diğerleri (2024) tarafından yürütülen araştırmada doğurganlık çağındaki meme kanseri hastalarında nüks korkusu ile üreme kaygısı arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma tarzlarının aracı rolü incelenmiştir. Araştırma Çin’de 18-49 yaş arası 1267 kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucunda nüks korkusunun üreme kaygısını hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilediği ve psikolojik dayanıklılık ile başa çıkma tarzlarının bu ilişkide bağımsız ve zincirleme aracı değişkenler olarak rol aldığı bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık bu ilişkide %38,7 oranında, başa çıkma tarzının %11,3 oranında ve her ikisinin birlikte zincirleme olarak %5,2 oranında aracı etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular psikolojik dayanıklılığın çocuk sahibi olma isteği üzerindeki kaygıyı azaltmada aracı bir rol oynadığını göstermektedir.

Zhang, Liu, Zhao, Chen ve Chen (2024) tarafından yürütülen çalışmada polikistik over sendromu tanısı almış kadınlarda doğurganlık stresi, psikolojik dayanıklılık ve depresif semptomlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çin’de 18-40 yaş aralığında 192 kadın ile gerçekleştirilen araştırmada elde edilen veriler gerçekleştirilen analizler sonucunda doğurganlık stresinin depresif semptomlarla pozitif yönde ilişkili olduğunu ve psikolojik dayanıklılığın bu ilişkiyi kısmen aracı olarak etkilediği gözlenmiştir. Yüksek doğurganlık stresi artan depresif semptomlarla ilişkilidir fakat psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerde bu durumun daha az belirgin olduğu belirtilmiştir.

Ellis-Caird ve Carla Croft (2017) yürütülen araştırmada, 24-42 yaş arası tüp bebek ve diğer yardımcı üreme tekniklerini denemiş ve başarısız gebelik tecrübesi yaşamış 11 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanarak elde edilen veriler ile

gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı başarısız gebelik denemeleri yaşayan kadınların psikolojik dayanıklılık süreçlerini incelemektir. Araştırmanın bulguları, kadınların başarısız tedavi denemelerinden sonra üç temel strateji benimsediklerini ortaya koymuştur. Bu stratejiler; “değerlendirme”, “tedaviden uzaklaşma” ve “bir sonraki deneme için kendini yeniden inşa etme” olarak belirtilmiştir. İlk olarak katılımcılar başarısızlık sonrası duygusal ve fiziksel kaynakları değerlendirerek, tedaviye devam edip etmeme kararını vermişlerdir. Kaynaklarının tükendiğini hisseden kadınlar tedavi sürecinden geçici olarak uzaklaşarak kendilerini yeniden tanıma ve güç toplama sürecine girmişlerdir. Bu dönemde katılımcılar kişisel ilgi alanlarına yönelme, sosyal destek arama ve hayatın diğer alanlarına odaklanma gibi stratejileri kullanmışlardır. Son olarak, kadınlar bir sonraki tedavi denemesine hazırlanırken, psikolojik dayanıklılıklarını artırmak için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bu yöntemler arasında, umut ve iyimserliği sürdürme, tedavi sürecinde kontrol duygusunu yeniden kazanma ve geçmiş deneyimlerden öğrenme yer almaktadır. Bu çalışmanın bulguları, kadınların başarısız gebelik deneyimleri karşısında gösterdikleri psikolojik dayanıklılığın, esneklik, kendini yeniden inşa etme ve umut gibi faktörlerle şekillendiğini göstermektedir.

Alicja Malina ve Dorota Suwalska-Barancewicz (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışma, Polonya’da 40 erken dönem (0-3 yaş arası) çocuk sahibi olan ve 40 çocuk sahibi olmak isteyen kadın ile gerçekleştirilmiştir. Her iki gruptaki kadınların yaş, eğitim düzeyi ve ilişki süresi açısından benzerlik göstermektedirler. Çalışmada algılanan stres, psikolojik dayanıklılık, partnerlerle ilişki kalitesi ve cinsel tatmin düzeyleri karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, çocuk sahibi olmayı planlayan kadınların algılanan stres düzeylerinin annelere göre daha yüksek olduğunu ancak annelerin ilişki derinliği ve bağlılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Her iki grup arasında psikolojik dayanıklılık ve algılanan sosyal destek düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak annelerde, psikolojik dayanıklılığın bir bileşeni olan “kişisel özellikler” alt yapısı, partner desteği ve ilişki derinliği ile pozitif yönde ilişkilendirilmiştir.

Gatta, Mattioli, Mencarini ve Vignoli (2021) tarafından yürütülen araştırma, İtalya’da 18-50 yaşları arasında evli ya da birlikte yaşayan 521 çalışan bireyin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 2017’de OECD Trustlab tarafından yapılan anket verileri kullanılarak, istihdam belirsizliğinin doğurganlık niyetleri üzerindeki etkisini

araştırılmıştır. Bu çalışma, istihdam belirsizliğinin iki yönünü ele almıştır: mevcut pozisyonun devam edeceğine dair algılanan istikrar ve iş kaybı durumunda benzer bir pozisyon bulma yeteneği olarak tanımlanan algılanan dayanıklılık ele alınan yönlerdir. Sonuçlar, iş kaybına karşı algılanan dayanıklılığın doğurganlık niyetlerinin güçlü bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Ancak istihdam istikrarı algısının etkisi sınırlı olarak gözlenmiştir. Bireysel risk tutumları ve bölgedeki işsizlik oranı veya geçici sözleşme oranı gibi makroekonomik değişkenler, bu ilişkiyi anlamlı kılmaktadır. Araştırmaya göre, bireylerin ekonomik belirsizlik karşısında çocuk sahibi olma planlarını şekillendirirken, mevcut işinin güvenliğinden ziyade, olası olaylara karşı toparlanma kapasitelerine daha fazla önem vermekte olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, psikolojik dayanıklılığın doğurganlık kararlarında önemli bir rol oynadığını ve istihdam belirsizliğinin çok boyutlu doğasının, doğurganlık niyetlerini anlamada ayrı ayrı ele alınması gerektiğini göstermiştir.

Ernst, Brähler, Wild, Faber, Merzenich ve Beutel (2019) tarafından yürütülen çalışma, çocukluk çağı kanserini 25 yıl veya daha uzun süre önce atlatmış 632 yetişkin bireyin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, çocukluk çağı kanserini yenmiş bireylerin çocuk sahibi olma istekleri ve psikososyal faktörler arasında ilişkileri incelemektir. Katılımcılar genellikle çocuk sahibi olma konusunda daha fazla motivasyon sahibi olduklarını belirtmiştir. Mevcut bir partnerin ve çocuğun varlığı, daha güçlü bir çocuk sahibi olma isteği ve daha düşük depresif semptomlar, olumlu bir ruh haliyle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, hastalıkla ilgili endişeler, çocuk sahibi olma isteğinin karşılanmamış olması ve artmış depresyon ile anksiyete semptomları ile ilişkilendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımını içermektedir. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu (yönü ve düzeyi) saptanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2011).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni 2025 yılında İstanbul'daki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden eğitim alan özel gereksinimli çocuklara sahip annelerdir. İstanbul'daki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden eğitim alan özel gereksinimli çocuğa sahip 18-53 yaş arasında evli olan 207 anne uygun örnekleme tekniğiyle araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri kişisel ve toplumsal özelliklere ilişkin verileri elde etmek amacıyla sosyo-demografik form, Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ), Beck Anksiyete Ölçeği ve Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği ile toplanmıştır.

2.1.1. Sosyo-demografik Form

Araştırmacı tarafından konuya uygun oluşturulan sosyo-demografik form yaş, medeni durum, ortalama aylık gelir, eğitim düzeyi, çalışma durumu, tanımlı psikolojik tanı, psikolojik destek alma-almama durumu, çocuğun bakımında destek alma-almama durumu, özel gereksinimli çocuğun aldığı tanı gibi soruları kapsayan 19 sorudan oluşmaktadır.

2.1.2. Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ)

Friborg ve ark. (2003) tarafından geliştirilen Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ), beş boyuttan oluşur. Ölçeğin amacı, bireylerin psikolojik dayanıklılık

düzeylerini ölçmektir. YPDÖ, 2011 yılında Basım ve Çetin tarafından Türkiye'de geçerlilik ve güvenirlik açısından incelenmiştir ve ölçek 5'li Likert ölçeği şeklinde sunulan 33 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 33 ile 165 arasındadır. Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ), altı temel boyuttan oluşan bir ölçektir ve insanların psikolojik dayanıklılığını ölçmek için tasarlanmıştır. Her bir alt boyut, kişinin çeşitli güçlü yönlerini belirlemek için belirli madde gruplarını içerir. Aşağıda alt boyutlar ve ilgili maddeler yer almaktadır:

Kendilik Algısı: Bu alt boyut, kişinin kendine güveni, olumlu bakış açısı ve yeteneklerine olan güveni gibi psikolojik yapı taşlarını değerlendirir. Bu alt boyuta 1, 7, 13, 19, 28, 31 maddeleri dahildir.

Gelecek Algısı: Bu alt boyutu gerçekçi ve iyimser bir bakış açısı ile hedef odaklılık ve geleceğe yönelik planlama yeteneği gibi bileşenler oluşturur. 2, 8, 14. ve 20. Maddeler bu alt boyutla ilgilidir.

Yapısal Stil: Bu alt boyut bireyin zaman yönetimi, kurallara ve rutinlere bağlılık düzeyi ve planlı yaşam şekli bileşenlerinden oluşur. 3, 9, 15, 21 maddeler bu alt boyutla ilgilidir.

Sosyal Yeterlilik: Bu alt boyut bireyin mizah anlayışı, sosyal ilişkiler kurma yeteneği ve dışa dönüklük bileşenlerini içerir. 4, 10, 16, 22, 25, 29 maddeleri bu alt boyutla ilgilidir.

Aile Uyum: Bu alt boyut bir ailenin birlikte geçirdiği zaman, uyum, sadakat ile karşılıklı destek seviyesi ve ailenin ortak değerlerinin düzeyini ölçer. 5, 11, 17, 23, 26, 32 maddeleri bu alt boyuta dahildir.

Sosyal Kaynaklar: Bu alt boyut aile dışındaki sosyal destek, takdir edilme, bağlılık duygusu ve ihtiyaç duyulduğunda yardım alma gibi faktörleri inceler. 6, 12, 18, 24, 27, 30, 33 bu alt boyutla ilgili maddelerdir.

Ölçeğin her maddesi, olumlu veya olumsuz ifadeler içerecek şekilde rastgele sıralanmıştır. Bu yapı, katılımcıların önyargılı bir yanıt verme olasılığını azaltmak için tasarlanmıştır. Her konu için 1'den 5'e kadar sıralanmış 5'li Likert tipi cevap kutucukları vardır. Yüksek puanlar daha yüksek psikolojik dayanıklılığı düşük puanlar daha düşük psikolojik dayanıklılığı göstermektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda puanlar "1-2-3-4-5" şeklinde verilmiştir. Bununla birlikte, bazı maddeler ters yönde kodlanmıştır. Bu nedenle, bu maddelere verilen yanıtlar "5-4-3-2-1" şeklinde tersine çevrilmiştir. 1, 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 25, 27, 31, 33 ters kodlanmıştır. Ölçek değerlendirmesinde "kesme puanı" olarak bilinen bir minimum veya maksimum puan aralığı yoktur. Ölçeğin toplam Cronbach's alfa iç tutarlılık katsayısı hem öğrenci hem de çalışan örneklemi için 0.86 olarak bulunmuştur. Alt boyutlara ait alfa katsayıları ise öğrenci örnekleminde 0.66 ile 0.81, çalışan örnekleminde ise 0.68 ile 0.79 arasında değişmektedir. Bu çalışmada toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

2.1.3. Beck Anksiyete Ölçeği

Beck, Epstein, Brown ve Steer (1988) tarafından geliştirilen Beck Anksiyete Ölçeği (BAÖ), bireylerin yaşadığı anksiyete belirtilerinin düzeyini ölçmek için tasarlanmıştır. Özbildirime dayalı bu ölçek, anksiyete ile ilişkili fiziksel ve bilişsel semptomların şiddetini ve sıklığını değerlendirmek için sıklıkla kullanılan güvenilir ve geçerli bir ölçme aracıdır. Türkiye'de Ulusoy, Şahin ve Erkmen (1998) güvenilirlik-geçerlik ve uyarlama çalışmalarını yapmıştır.

Toplam 21 maddeden oluşan ölçek, son bir hafta boyunca bir kişinin anksiyete ile ilgili semptomlarını değerlendirmeyi amaçlar. Her bir maddeye verilen yanıtlar, "Hiç" (0), "Hafif Düzeyde" (1), "Orta Düzeyde" (2) ve "Ciddi Düzeyde" (3) olarak sınıflandırılan dört dereceli bir Likert puanlama sistemi kullanılarak değerlendirilir. Bu değerlendirmeye göre ölçekten alınabilecek toplam puan aralığı 0 ile 63 arasındadır. Bir kişinin aldığı puan, kişinin yaşadığı anksiyete düzeyinin şiddetini göstermektedir. Alınan yüksek puanlar yüksek anksiyete düzeyini, alınan düşük puanlar düşük anksiyete düzeyini belirtir.

Beck Anksiyete Ölçeği'nin içerdiği maddeler iki alt boyutta incelenir. Bu alt boyutlar şöyledir;

Somatik (Fiziksel) Belirtiler: Gevşeyememe, terleme, kalp çarpıntısı, titreklik, uyuşma ve diğer fiziksel semptomlar bu alt boyuta dahildir. Bu alt boyutta değerlendirilen on beş madde vardır, 1-2-3-4-6-7-8-10-11-12-13-15-18-20-21 maddeleri bu alt boyuta dahildir.

Bilişsel Belirtiler: Kötü bir şey olacakmış hissi, dehşete kapılma, kontrolü kaybetme korkusu ve korkuya dair düşünceler gibi bilişsel içerikli anksiyete semptomlarını içerir. Bu alt boyutta değerlendirilen 5 madde vardır, 5-9-14-16-17 maddeleri bu alt boyuta dahildir.

Beck Anksiyete Ölçeği'nde belirli bir "kesme puanı" olmamakla birlikte ölçekten elde edilen toplam puan anksiyete düzeyini göstermektedir. Değerlendirme yapılan puan aralıkları şu şekildedir;

0-7 puan: Minimal anksiyete düzeyi

8-15 puan: Hafif anksiyete düzeyi

16-25 puan: Orta anksiyete düzeyi

26-63 puan: Yüksek anksiyete düzeyi

Türkçe Uyarlama Çalışması (Ulusoy ve ark., 1998) tarafından Türkçe versiyonunun iç tutarlılığı Cronbach's alfa = 0.93 olarak rapor edilmiştir.

2.1.4. Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği

2019 yılında Naghibi ve arkadaşları tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye'de geçerlik ve güvenirlik çalışması 2022 yılında Nurgül Kamiloğlu ve Pınar Irmak Vural tarafından gerçekleştirilmiştir. 19 maddeden oluşan 5'li likert tipinde sunulan bu ölçeğin 4 alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar şu şekildedir;

1. Pozitif çocuk sahibi olma motivasyonları (7 madde): 1-2-3-4-7-11-12 numaralı maddeleri içerir.
2. Çocuk sahibi olma tercihi (3 madde): 14-15-18 numaralı maddeleri içerir.
3. Çocuk sahibi olma endişeleri (4 madde): 5-6-8-9 numaralı maddeleri içerir.
4. Sosyal inançlar (5 madde): 10-13-16-17-19 numaralı maddeleri içerir.

Ölçek puanı hesaplanırken, her bir madde 1 ile 5 arasında olacak şekilde puanlanır. Ölçeğin tamamından elde edilebilecek en düşük puan 19, en yüksek puan 95'tir. Ölçekte ters madde bulunmaktadır.

1, 2, 3, 4, 7, 11, 12, 14, 15 ve 18 numaralı maddelerde pozitif,

5, 6, 8, 9, 10, 13, 16, 17 ve 19 numaralı maddelerde ise negatif ifadeler kullanılmıştır. Bu maddelerde puanlamanın ters olarak yapılması gerekmektedir.

Ölçeğin faktör analizinde, faktör sayısı, orijinal ölçekte olduğu gibi 4 faktörle sınırlandırılarak faktör analizi yapıldığında, örneklemin %53.16'sını açıkladığı belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada 4 faktörlü yapı kabul edilmiştir. ÇSOİÖ'nin AFA'da temel bileşenler analizi yöntemi ile oblimin rotasyonu kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, ölçeğin maddeleri 4 faktör altında toplanmıştır. Ölçeğin en yüksek madde faktör yükü 0.801, en düşük madde faktör yükü 0.545 olarak bulunmuştur. ÇSOİÖ'nün DFA sonucu ve modele ilişkin uyum iyiliği, ölçeğin orijinal faktör yapısını desteklemiştir.

Ölçeğin Cronbach's Alfa katsayısı 0.821 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach's Alfa katsayıları ise 0.63-0.83 arasında değiştiği bulunmuştur.

2.2 Verilerin Toplanması ve Analizi

Tablo 1. Bağımlı Değişkenler ve Alt Boyutlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişken	N	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	207	,019	,169	-,269	,337
Üreme Tercihi	207	-,160	,169	-,709	,337
Doğurganlık Endişesi	207	,015	,169	-,565	,337
Sosyal İnançlar	207	,215	,169	-,115	,337
Toplam Çocuk Sahibi Olma İsteği	207	-,478	,169	1,402	,337
Anksiyete	207	,892	,169	,879	,337
Psikolojik Dayanıklılık	207	-,139	,169	-,495	,337

Bağımlı değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri incelendiğinde $-1,5$ ila $+1,5$ değerleri arasında olduğu görülmüş, bu değerler arasında olan değişken düzeylerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilebileceğinden (Bal, 2020) parametrik analiz tekniklerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Verilerin betimleyici istatistikleri frekans (sıklık), yüzde, ortalama, standart sapma minimum ve maksimum değerleri kapsamında incelenmiştir. Değişkenler arasındaki birlikte değişim ilişkileri Pearson korelasyon çözümlemesi ile belirlenmiştir. Sosyo-demografik özellikler temelinde ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız grup t testi, ikiden fazla olan grupların karşılaştırılmasında varyans analizi (Anova) testi kullanılmıştır. Araştırmada belirlenen 1. Tip hata olasılığı 0,05'tir. İki ya da daha fazla değişken arasındaki yordayıcı ilişkilerin belirlenmesi için Regresyon Analizi kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR

3.1. Betimleyici İstatistikler

Katılımcıların kişisel bilgi formu ile elde edilen özelliklere göre dağılımı Tablo.2 ve Tablo.3’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişken	Grup Adı	Sıklık (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Yaş Grubu	23-33 Yaş	55	26,6	26,6
	34-39 Yaş	69	33,3	59,9
	40 Yaş ve Üstü	83	40,1	100
Eğitim Düzeyi İlkokul	İlkokul	79	38,2	38,2
	Ortaokul	48	23,2	61,4
	Lise	5	24,6	86,0
	Ön lisans	3	1,4	87,4
	Lisans	26	12,6	100
Eş Eğitim Düzeyi	İlkokul	55	26,6	26,6
	Ortaokul	55	26,6	53,1
	Lise	60	29,0	82,1
	Ön lisans	5	2,4	84,5
	Lisans	28	13,5	98,1
	Lisansüstü	4	1,9	100
Medeni Durum	Evli	206	99,5	99,5
	Boşanmış	1	0,5	100
Özel Gereksinimli	Evet	8	3,9	3,9
Çocuktan Sonra				
Tekrar	Hayır	199	96,1	100
Çocuk Yapma				
Çalışma Durumu	Çalışan	29	14,0	14,0
	Çalışmayan	178	86,0	100
Psikolojik Rahatsızlık	Olan	20	9,7	9,7
	Olmayan	187	90,3	100
Psikolojik Destek	Alan	51	24,6	24,6
	Almayan	156	75,4	100
Duygusal Destek	Var	115	55,6	55,6
Veren	Yok	92	44,4	100
Bakım Desteği	Eş	92	45,3	45,3
Veren	Geniş Aile Üyeleri	41	20,2	65,5
	Bakıcı	1	0,5	66,0
	Hiç Kimse	69	34,0	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde %26,6’sının (55 kişi) 23-33 yaş

aralığında, %33,3'ünün (69 kişi) 33-39 yaş aralığında ve %40,1'inin ise (83 kişi) 40 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde %38,2'sinin (79 kişi) ilkokul mezunu, %23,2'sinin (48 kişi) ortaokul mezunu, %24,6'sının (51 kişi) lise mezunu, %1,4'ünün (3 kişi) ön lisans mezunu ve %12,6'sının (26 kişi) lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eşlerinin eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde %26,6'sının (55 kişi) ilkokul mezunu, %26,6'sının (55 kişi) ortaokul mezunu, %29'unun (60 kişi) lise mezunu, %2,4'ünün (5 kişi) ön lisans mezunu, %13,5'inin (28 kişi) lisans mezunu ve %1,9'unun (4 kişi) yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %8'i (206 kişi) evli, %0,5'i (1 kişi) ise bekardır. Yüzde 14'ü (29 kişi) çalışanlardan, yüzde 86'sı (178 kişi) ise çalışmayanlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların %3,9'u (8 kişi) özel gereksinimli çocuğu olduktan sonra tekrar çocuk doğurduğunu, yüzde 96,1'i (199 kişi) ise özel gereksinimli çocuğu olduktan sonra çocuk sahibi olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların %9,7'sinin (20 kişi) psikolojik rahatsızlığı bulunmakta, %24,6'sı (51 kişi) psikolojik destek almaktadır. Katılımcılardan yüzde 55,6'sı (115 kişi) kendisine duygusal destek veren birinin var olduğunu ifade ederken yüzde 44,4'ü böyle bir destek alacağı kimsenin olmadığını belirtmiştir. Özel gereksinimli çocuğun bakımında katılımcıların yüzde 45,3'ü eşlerinden, yüzde 20,2'si diğer aile üyelerinden, yüzde 0,5'i bakıcılardan destek almakta, yüzde 34'ü ise hiç kimseden destek almamaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Çocuklarının Özel Gereksinim Durumuna Göre Dağılımı

Değişken	Grup Adı	Sıklık (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Çocuk Tanısı	Dil-Konuşma	59	28,8	28,8
	Otizm	57	27,8	56,6
	Down Sendromu	31	15,1	71,7
	Bedensel Engel	18	8,7	80,5
	Zihinsel Engel	5	2,4	82,9
	Görme Engeli	2	1,0	83,9
	İşitme Engeli	3	1,5	85,4
	Üstün Zekalı	2	1,0	86,4
	Öğrenme Güçlüğü	18	8,7	95,1

Katılımcıların çocuklarının özel gereksinim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde %28,8'inin (59 kişi) dil-konuşma bozukluğuna, %27,8'inin (57 kişi) otizm spektrum bozukluğuna, %15,1'inin (31 kişi) Down sendromuna, %8,7'sinin (18 kişi) bedensel engelle, %2,4'ünün (5 kişi) zihinsel engelle, %1'inin (2 kişi) görme engeline, %1,5'inin (3 kişi) işitme engeline, %1'inin (2 kişi) üstün zekaya, %8,7'sinin (18 kişi) öğrenme güçlüğüne ve %4,9'unun diğer (epilepsi/Drawet Sendromu, gelişim geriliği, Serebral Palsi, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, Asperger) tanılara sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Bazı Sosyodemografik Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken Adı	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
Yaş	207	23,00	53,00	37,56	5,65
Aylık Gelir	207	11000,00	100000,00	35669,10	15136,74
Özel Çocuk Yaşı	207	1,00	21,00	7,99	3,57
Özel Çocuk Tanı Yaşı	207	,00	9,00	3,47	2,14
Toplam Çocuk Sayısı	207	1,00	6,00	2,22	,97

Katılımcıların yaş ortalaması 37,56 (ss 5,65) iken aylık gelir ortalamasının 35669,10 (ss 15136,74) olduğu görülmüştür. Özel gereksinimli çocuk yaşı 1-21 arasında değişmekte (ort. 7,99; ss. 3,57), çocukların hamilelik dönemi ve doğum sonrasında 9 yaşa kadar olan dönemde tanı aldıkları (ort. 2,14; ss 2,14) ifade edilmiştir. Anneleri toplam çocuk sayısı 1-6 arasında değişmektedir (ort. 2,22; ss. 0,97).

Tablo 5. Bağımlı Değişkenler ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken Adı	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	207	7,00	35,00	23,54	5,41
Üreme Tercihi	207	3,00	15,00	10,13	3,09
Doğurganlık Endişesi	207	4,00	20,00	11,76	3,96
Sosyal İnançlar	207	5,00	25,00	13,32	4,23
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	207	34,00	78,00	58,73	6,43
Anksiyete	207	,00	48,00	15,43	9,88
Psikolojik Dayanıklılık	207	76,00	165,00	120,92	17,76

Tablo 5’te araştırmada ele alınan değişkenler ve alt boyutlarının betimleyici istatistik değerleri görülmektedir. Pozitif çocuk doğurma motivasyonu incelendiğinde katılımcıların düzeyinin 7-35 arasında değiştiği ($23,54 \pm 5,41$) görülmektedir. Üreme tercihi puanlarının 3-15 arasında değiştiği ($10,13 \pm 3,09$), doğurganlık endişesi düzeyinin 4-20 arasında değiştiği ($11,76 \pm 3,96$), sosyal inançlar düzeyinin 5-25 arasında değiştiği ($13,32 \pm 4,23$), çocuk sahibi olma isteği toplam düzeyinin 34-78 arasında değiştiği ($58,73 \pm 6,43$), anksiyete düzeyinin 0-48 arasında değiştiği ($15,43 \pm 9,88$) görülmüştür. Psikolojik dayanıklılık düzeyi ise 76-165 arasında değişmektedir ($120,92 \pm 17,76$).

Tablo 6. Katılımcıların Anksiyete Düzeylerine Göre Dağılımı

Değişken	Düzy	Sıklık (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Anksiyete	Minimum	44	21,4	21,4
	Hafif	72	35,0	56,3
	Orta	62	30,1	86,4
	Şiddetli	28	13,6	100,0

Katılımcıların anksiyete düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde %21,4’ünün (44 kişi) minimum düzeyde, %35’inin (72 kişi) hafif düzeyde, %30,1’inin (62 kişi) orta düzeyde ve %13,6’sının şiddetli düzeyde anksiyeteye sahip olduğu görülmektedir.

3.2. Korelasyon Analizi Bulguları

Araştırmada ele alınan ilk araştırma problemi olan “Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde ele alınan sosyo-demografik değişkenler (Yaş, Aylık Gelir, Eğitim Düzeyi, Eş Eğitim Düzeyi, Destek Algısı, Özel İhtiyaçlı Çocuk Yaşı, Özel İhtiyaçlı Çocuğun Tanı Yaşı ve Çocuk Sayısı) ile tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusunun yanıtlanması için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo.7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Sosyo-Demografik Değişkenlerle Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler

Değişken	Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Üreme Tercihi	Doğurganlık Endişesi	Sosyal İnançlar	Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Anksiyete	Psikolojik Dayanıklılık
----------	-----------------------------------	---------------	----------------------	-----------------	-----------------------------------	-----------	-------------------------

Yaş	-,027		,055	,014	,059	,002	-,031
Aylık Gelir	-,139*		,136	,065	,036	,097	,110
Eğitim Düzeyi	-,146*	,041	,088	,072	,000	-,047	,130
Eş Eğitim Düzeyi	-,058	-,118	,084	,045	-,020	-,042	,030
Destek Düzeyi	-,123	-,007	,014	,086	-,035	-,045	,170*
Özel Çocuk Yaşı	-,048	-,118	,161*	,043	,032	,003	-,023
Çocuk Tanı Yaşı	,012	-,056	-,034	-,024	-,057	,028	,035
Toplam Çocuk Sayısı	,171*	,191**	-,046	-,113	,137*	-,088	-,127

*p < .05, ** p < .01

Korelasyon analizi bulgularına göre,

- Aylık gelir düzeyi ile Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ($r = -.139$; $p < .05$) bir ilişki,
- Eğitim düzeyi ile Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ($r = -.146$; $p < .05$) bir ilişki,
- Algılanan destek düzeyi ile Psikolojik Dayanıklılık arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ($r = .170$; $p < .05$) bir ilişki,
- Özel gereksinimi çocuk yaşı ile doğurganlık endişesi arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ($r = .161$; $p < .05$) bir ilişki,
- Toplam çocuk sayısı ile Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu, Üreme Tercihi ve Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam) arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı (sırasıyla $r = .171$; $r = .191$; $r = .137$; $p < .05$) bir ilişki bulunmuştur.

Bu bulgu katılımcılarda aylık gelir ve eğitim düzeyi arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonunun azaldığı, toplam çocuk sayısı arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonunun da arttığı; algılanan destek düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığı; özel gereksinimi çocuk yaşı arttıkça doğurganlık endişesinin de arttığı, toplam çocuk sayısı arttıkça üreme tercihi ve çocuk sahibi olma isteğinin (toplam) de arttığı anlamına gelmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan “Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir

ilişki var mıdır?” sorusu Pearson korelasyon analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo.8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler

Değişken	Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Üreme Tercihi	Doğurganlık Endişesi	Sosyal İnançlar	Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Anksiyete	Psikolojik Dayanıklılık
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	1		-,367**	-,528**	,513**	-,024	-,156*
Üreme Tercihi			-,289**	-,586**	,344**	-,007	-,101
Doğurganlık Endişesi			1	,423**	,449**	-,082	,318**
Sosyal İnançlar				1	,192**	,009	,137*
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)					1	-,071	,107
Anksiyete						1	-,161*
Psikolojik Dayanıklılık							1

*p < .05, ** p < .01

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde;

- Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu ile Psikolojik Dayanıklılık arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ($r = -.156$; $p < .05$) bir ilişki,
- Doğurganlık Endişesi ile Psikolojik Dayanıklılık arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ($r = .318$; $p < .05$) bir ilişki,
- Sosyal İnançlar ile Psikolojik Dayanıklılık arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ($r = .137$; $p < .05$) bir ilişki,
- Anksiyete ile Psikolojik Dayanıklılık arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ($r = -.161$; $p < .05$) bir ilişki bulunmuştur.

Bu bulgu katılımcılarda psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonu ve anksiyete düzeyinin azaldığı anlamına gelmektedir. Öte yandan

psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça doğurganlık endişesi ve sosyal inançlar düzeyi artmaktadır.

3.3. Gruplar Arası Karşılaştırmalar

Katılımcılarda “Yaş temelinde oluşturulan gruplar (23-33 Yaşlar, 34-39 Yaşlar, 40 Yaş ve Üstü) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için Anova kullanılmıştır. Anlamlı fark bulunan değişkenler için farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo.9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Yaş Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Tukey
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Gruplar arası	22,367	2	11,184	,380	,684	
	Grup içi	5968,740	203	29,403			
	Toplam	5991,107	205				
Üreme Tercihi	Gruplar arası	9,892	2	4,946	,515	,598	
	Grup içi	1957,587	204	9,596			
	Toplam	1967,478	206				
Doğurganlık Endişesi	Gruplar arası	60,282	2	30,141	1,938	,147	
	Grup içi	3173,119	204	15,555			
	Toplam	3233,401	206				
Sosyal İnançlar	Gruplar arası	58,937	2	29,469	1,661	,193	
	Grup içi	3620,019	204	17,745			
	Toplam	3678,957	206				
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Gruplar arası	359,938	2	179,969	4,499	,012	3 > 2
	Grup içi	8120,378	203	40,002			
	Toplam	8480,316	205				
Anksiyete	Gruplar arası	45,970	2	22,985	,234	,792	
	Grup içi	19952,438	203	98,288			
	Toplam	19998,408	205				
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	27,715	2	13,858	,044	,957	
	Grup içi	64955,048	204	318,407			
	Toplam	64982,763	206				

p < .05

Kategoriler: 1= “23-33 Yaş” 2= “34-39 Yaş” 3= “40 Yaş ve Üstü”

Yaş grupları karşılaştırmasında çocuk sahibi olma isteği toplam düzeyi bakımından grupların ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur (p < .05). Çocuk sahibi olma

isteği bakımından 40 yaş ve üstü grubu 34-39 yaş grubundan anlamlı olarak daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Katılımcılarda “Eğitim düzeyi temelinde oluşturulan gruplar (İlkokul, Ortaokul, Lise ve Üstü) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için Anova kullanılmıştır. Anlamlı fark bulunan değişkenler için farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo.10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Eğitim Düzeyi Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Tukey
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Gruplar arası	184,550	2	92,275	3,226	,042	1 > 3
	Grup içi	5806,557	203	28,604			
	Toplam	5991,107	205				
Üreme Tercihi	Gruplar arası	21,046	2	10,523	1,103	,334	
	Grup içi	1946,432	204	9,541			
	Toplam	1967,478	206				
Doğurganlık Endişesi	Gruplar arası	43,945	2	21,972	1,405	,248	
	Grup içi	3189,456	204	15,635			
	Toplam	3233,401	206				
Sosyal İnançlar	Gruplar arası	57,616	2	28,808	1,623	,200	
	Grup içi	3621,340	204	17,752			
	Toplam	3678,957	206				
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Gruplar arası	,935	2	,467	,011	,989	
	Grup içi	8479,381	203	41,770			
	Toplam	8480,316	205				
Anksiyete	Gruplar arası	11,109	2	5,554	,056	,945	
	Grup içi	19987,299	203	98,460			
	Toplam	19998,408	205				
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	2150,384	2	1075,192	3,491	,032	3 > 1
	Grup içi	62832,380	204	308,002			
	Toplam	64982,763	206				

$p < .05$

Kategoriler: 1= “İlkokul Mezunu” 2= “Ortaokul Mezunu” 3= “Lise ve Üstü”

Eğitim düzeyine göre oluşturulan gruplar karşılaştırmasında pozitif çocuk doğurma motivasyonu ve psikolojik dayanıklılık düzeyi bakımından grupların ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < .05$). İlkokul mezunlarının pozitif çocuk doğurma

motivasyonu lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlardan anlamlı olarak daha yüksek iken lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeyi ilköğretim mezunu olanlardan anlamlı olarak daha yüksektir.

Katılımcılarda “Destek alınan kişi temelinde oluşturulan gruplar (Eşten, Geniş Aile Üyelerinden, Hiç Kimseden) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için Anova kullanılmıştır. Anlamlı fark bulunan değişkenler için farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo.11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Destek Alma Gruplarına Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Tukey
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Gruplar arası	184,550	2	92,275	3,226	,042	1 > 3
	Grup içi	5806,557	203	28,604			
	Toplam	5991,107	205				
Üreme Tercihi	Gruplar arası	21,046	2	10,523	1,103	,334	
	Grup içi	1946,432	204	9,541			
	Toplam	1967,478	206				
Doğurganlık Endişesi	Gruplar arası	43,945	2	21,972	1,405	,248	
	Grup içi	3189,456	204	15,635			
	Toplam	3233,401	206				
Sosyal İnançlar	Gruplar arası	57,616	2	28,808	1,623	,200	
	Grup içi	3621,340	204	17,752			
	Toplam	3678,957	206				
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Gruplar arası	,935	2	,467	,011	,989	
	Grup içi	8479,381	203	41,770			
	Toplam	8480,316	205				
Anksiyete	Gruplar arası	11,109	2	5,554	,056	,945	
	Grup içi	19987,299	203	98,460			
	Toplam	19998,408	205				
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	2150,384	2	1075,192	3,491	,032	3 > 1
	Grup içi	62832,380	204	308,002			
	Toplam	64982,763	206				

p < .05

Kategoriler: 1= “İlkokul Mezunu” 2= “Ortaokul Mezunu” 3= “Lise ve Üstü”

Destek alma algısına göre oluşturulan gruplar karşılaştırmasında pozitif çocuk doğurma motivasyonu ve sosyal inançlar düzeyi bakımından grupların ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < .05$). Destek alamayan annelerin pozitif çocuk doğurma motivasyonları eşinden destek alanlara göre daha yüksektir. Aynı zamanda, eşinden destek alan annelerin sosyal inanç düzeyleri destek almayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Katılımcılarda “Anksiyete düzeyi temelinde oluşturulan gruplar (Minimum, Hafif, Orta, Şiddetli) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için Anova kullanılmıştır. Anlamlı fark bulunan değişkenler için farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo.12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Anksiyete Düzeyine Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Tukey
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	Gruplar arası	49,657	3	16,552	,561	,641	
	Grup içi	5928,831	201	29,497			
	Toplam	5978,488	204				
Üreme Tercih	Gruplar arası	5,020	3	1,673	,175	,913	
	Grup içi	1936,009	202	9,584			
	Toplam	1941,029	205				
Doğurganlık Endişesi	Gruplar arası	17,933	3	5,978	,384	,765	
	Grup içi	3147,295	202	15,581			
	Toplam	3165,228	205				
Sosyal İnançlar	Gruplar arası	24,433	3	8,144	,451	,717	
	Grup içi	3651,684	202	18,078			
	Toplam	3676,117	205				
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	Gruplar arası	57,573	3	19,191	,458	,712	
	Grup içi	8421,129	201	41,896			
	Toplam	8478,702	204				
Anksiyete	Gruplar arası	17951,555	3	5983,852	590,535	,000	2 > 1
	Grup içi	2046,852	202	10,133			3 > 1,2
	Toplam	19998,408	205				4 > 1,2,3
Psikolojik Dayanıklılık	Gruplar arası	4496,151	3	1498,717	5,015	,002	1 > 2,3,4
	Grup içi	60366,727	202	298,845			
	Toplam	64862,879	205				

$p < .05$

Kategoriler: 1= “Minimum Anksiyete” 2= “Hafif Anksiyete” 3= “Orta Anksiyete” 4= “Şiddetli Anksiyete”

Anksiyete düzeyine göre ölçek değerlendirme sistemine bağlı olarak oluşturulan gruplar karşılaştırmasında anksiyete ve psikolojik dayanıklılık düzeyi bakımından grupların ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < .05$).

Anksiyete düzeyi bakımından;

- Hafif anksiyeteye sahip olanların minimum düzeyde olanlardan daha yüksek,
- Orta anksiyeteye sahip olanların hafif ve minimum düzeyde olanlardan daha yüksek,
- Şiddetli anksiyeteye sahip olanların orta, hafif ve minimum düzeyde olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu beklenen bir bulgu olmasının yanı sıra ölçeğin güvenilirliğini göstermesi bakımından değerli bir bulgudur.

Psikolojik dayanıklılık düzeyi bakımından minimum anksiyeteye sahip olanların hafif, orta ve yüksek olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur.

“Duygusal destek alma durumuna göre oluşturulan gruplar (Duygusal destek aldığı kişi olan ve destek alacak kişi olmayan) tekrar çocuk sahibi olma isteği, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyleri bakımından farklılaşmakta mıdır?” sorusunun yanıtı bağımsız gruplar t testi ile verilmiştir.

Tablo 13. Duygusal Destek Alma Durumuna Göre Bağımlı Değişkenler Farkına İlişkin t-testi Sonuçları

Değişken	Duygusal Destek Alan (n=115)		Duygusal Destek (n= 91)		t	p
	Ortalama	ss	Ortalama	ss		
Pozitif Çocuk Doğurma Motivasyonu	23,42	5,18	23,70	5,71	-,376	,707
Üreme Tercihi	10,17	3,22	10,09	2,94	,181	,857
Doğurganlık Endişesi	12,15	4,11	11,28	3,74	1,567	,119
Sosyal İnançlar	13,10	4,27	13,59	4,17	-,816	,416
Çocuk Sahibi Olma İsteği (Toplam)	58,83	7,08	58,60	5,53	,255	,799
Anksiyete	15,42	10,09	15,43	9,66	-,010	,992
Psikolojik Dayanıklılık	123,77	17,89	117,37	17,03	2,610	,010

$p < .05$

Analiz sonucuna göre duygusal destek aldığı kişi olan ve destek alacağı kişi olmayanlar psikolojik dayanıklılık düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaşmaktadır ($p < .05$). Duygusal destek alacağı biri olanların psikolojik dayanıklılık düzeyi (ort. 123,77; ss 17,89) bu desteği alacak kişisi olmayanlardan (ort. 117,37; ss 17,03) anlamlı olarak daha yüksektir.

3.4. Regresyon Analizi Bulguları

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde psikolojik dayanıklılık düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yordamakta mıdır? sorusunun yanıtı regresyon analizi ile verilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak çocuk sahibi olma isteği, bağımsız değişken olarak psikolojik dayanıklılık düzeyi alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo.14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Psikolojik Dayanıklılığın Çocuk Sahibi Olma İsteğini Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	54,050	3,074		17,581	,000
Psikolojik Dayanıklılık	,039	,025	,107	1,540	,125
R= ,107 R ² = ,011 F= 2,371 p < ,05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmamıştır. Psikolojik dayanıklılık düzeyi çocuk sahibi olma isteğini anlamlı olarak yordamamaktadır ($F= 2,371$; $R= ,107$, $R^2= ,011$; $p < .05$).

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu olan annelerde kaygı düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yordamakta mıdır? sorusunun yanıtı regresyon analizi ile verilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak çocuk sahibi olma isteği, bağımsız değişken olarak anksiyete düzeyi alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo.15’de gösterilmiştir.

Tablo 15. Anksiyete Düzeyinin Çocuk Sahibi Olma İsteğini Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	59,442	,834		71,231	,000
Anksiyete	-,046	,046	-,071	-1,018	,310
R= ,071 R ² = ,005 F= 1,037 p < .05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmamıştır. Anksiyete düzeyi çocuk sahibi olma isteğini anlamlı olarak yordamamaktadır (F= 1,037; R= ,071, R²= ,005; p < .05).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TARTIŞMA, SONUÇ, ÖNERİLER

Bu araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, psikolojik dayanıklılık düzeyleri ve kaygı düzeyleri ile çocuk sahibi olma istekleri incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların ele alınan sosyo-demografik değişkenleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri, kaygı düzeyleri ve çocuk sahibi olma istekleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin ve kaygı düzeylerinin çocuk sahibi olma istekleri üzerine anlamlı etkisi olup olmadığı araştırılmıştır.

Sosyo-demografik Değişkenler ve Bağımlı Değişkenler Arasındaki İlişki

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; katılımcıların aylık geliri arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonlarının azaldığı bulunmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar incelendiğinde, (Gehad, Elbahrawe, Saleh, Lamiaa, Heba ve Ekram, 2022) tarafından Mısır'da yapılan araştırmada, doğurganlık motivasyonu grupları arasında gelir farkı incelenmiş ve kararsız motivasyona sahip kadınların, pozitif motivasyona sahip olanlara göre daha yüksek gelire sahip oldukları bulunmuştur. Benzer şekilde, (Ferre, Triunfo ve Antón, 2023) tarafından Uruguay'da 1968-2021 yılları arasında yapılan kapsamlı bir analizde, doğurganlık çağında ki kadınlarda gelir arttıkça doğurganlık oranlarının azaldığı gösterilmiştir. Kadın doğurganlığı üzerine sosyo-ekonomik düzeyin etkisini analiz eden (Popescu ve Căpuşneanu, 2022) kişi başına düşen gelirin artışıyla doğurganlık oranlarının anlamlı şekilde azaldığını bulmuştur. Öte yandan, Hollanda'da (Van Wijk, 2024) tarafından 2008-2022 dönemini kapsayan geniş kapsamlı analizde, gelir seviyesi yükseldikçe çocuk sahibi olma olasılığının arttığını tespit etmiştir. Bu durum ekonomik refahın doğurganlık üzerinde caydırıcı etkisinden çok teşvik edici bir rol oynadığını belirtmiştir. Araştırmalar incelendiğinde, Hollanda örneğinde ekonomik güvence ve planlı ebeveynlik tercihleri daha belirginken, diğer ülkelerde bu durum geçerlilik göstermemektedir. Bu karşılaştırmalar doğrultusunda, gelir düzeyi ile pozitif doğurganlık motivasyonu arasındaki ilişki, toplumun kültürel değerleri, sosyal güvenlik sistemleri ve kadının işgücüne katılım dinamikleriyle birlikte değerlendirilmelidir ve bu bulgu literatür ile kısmen tutarlılık içindedir.

Araştırmada yapılan korelasyon analizi sonucuna göre eğitim düzeyi arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonun azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca araştırmada gerçekleştirilen

gruplar arası karşılaştırmada, ilkokul mezunu bireylerin çocuk doğurma motivasyonları, lise ve lisans mezunu bireylerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, ABD’de 2008-2019 yılları arasında doğurganlık oranında yaşanan düşüşün temel nedenlerinden biri, kadınların evlilik yaşının yükselmesi ve üniversite mezuniyet oranının artmasıdır, bu durum özellikle 25-29 yaş arası kadınlarda daha belirgindir (Erbabian, Herrick ve Osorio, 2022). Benzer şekilde (Afreen, Ordine ve Rose, 2024) tarafından Pakistan’da gerçekleştirilen araştırmada, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyindeki kadınların, eğitimsiz kadınlara kıyasla anlamlı derecede daha düşük doğurganlık oranlarına sahip oldukları görülmüştür. Nijerya’da (Garutsa ve Owolabi, 2024) tarafından yürütülen çalışmada, eğitilmiş kadınların daha az çocuk sahibi olma yönünde eğilim gösterdiğini ve bu durumun kariyer ve ekonomik bağımsızlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. (Götmark ve Andersson, 2020) tarafından 141 ülkeyi kapsayan küresel bir analizde ise, kadınların ortalama eğitim süresi ile doğurganlık oranları arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmuştur, bu durum eğitim seviyesi yükseldikçe doğum sayısının azaldığını göstermektedir. Bu bulgu farklı kültür ve toplumsal normlara sahip olan örneklemelerdeki araştırmalar ile desteklenmektedir ve literatür ile tutarlılık içindedir. Bu bulguların, kadınların eğitim düzeyinin yalnızca bilgi edinme değil aynı zamanda yaşam tercihlerini ve ebeveynlik kararlarını da belirleyen güçlü bir etken olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi yüksek bireyler kariyer, özgürlük ve yaşam standartlarına öncelik vererek ebeveynliği erteleme ya da sınırlama eğilimi göstermektedir. Bu nedenle, çocuk sahibi olma isteğinde eğitim önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bulgu literatür ile tutarlılık göstermektedir.

Çalışmada, katılımcıların algılanan destek düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeylerinin arttığı gözlenmiştir. Bu bağlamda literatür taraması yapıldığında, (Tekinarslan ve Sevi Tok, 2023) tarafından yapılan araştırmada, engelli çocuğa sahip annelerin öz-şefkat, sosyal destek ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, öznel iyi oluşlarını anlamlı şekilde yordadığı belirlenmiştir. Polonya’da (Buchholz, 2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, otizm spektrum bozukluğu olan çocukların annelerinde, algılanan destek ile psikolojik dayanıklılık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde, (Sancakoğlu, 2019) doktora tezinde, özel eğitime gereksinimi olan çocukların annelerinde, algılanan destek ve psikolojik dayanıklılık

düzeylerinin artmasını ve bu düzeylerin yüksek olmasının, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş düzeylerini artırdığı bulunmuştur. Ayrıca, (Savari vd., 2021) tarafından özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerle yürüttüğü araştırmada, algılanan sosyal destek ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Gana’da yürütülen bir araştırmada, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde sosyal destek düzeyi ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki saptanmıştır. Özellikle kişilerin eşlerinden alınan sosyal destek, psikolojik dayanıklılığın en güçlü yordayıcılarından biri olarak öne çıkmıştır. (Dey Ney ve Amponsah, 2020) Bu bulgular, algılanan destek düzeyinin psikolojik dayanıklılığı etkileyebileceğini göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular literatür ile tutarlılık içerisindedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, sahip olunan çocuğun yaşı arttıkça annelerin doğurganlık endişesi de arttığı bulunmuştur. Bu bağlamda, (Koç ve Eryılmaz, 2020) tarafından gerçekleştirilen Türkiye temelli bir çalışmada, ilk çocuğu 7 yaş ve üzeri olan annelerin %42’sinin “yaşım geçiyor, %35’nin ise “kardeşler arasında yaş farkı çok olacak” kaygılarını dile getirdiği bulunmuştur. Bu bulgu, annelerin doğurganlık kararlarında yalnızca fiziksel değil, sosyal ve psikolojik zamanlamanın da etkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, (Safdari-Dehcheshmeh, Noroozi, Taleghani ve Memar, 2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, mevcut çocuk yaşlandıkça annenin yeniden çocuk sahibi olma kararında belirsizlik ve kaygı gibi psikolojik unsurların devreye girdiğini tespit etmiştir. Tüm bu bulgular, doğurganlık kararlarının yalnızca bireysel tercihler değil mevcut çocukların yaş durumu ve toplumsal normlar gibi çok boyutlu faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Yapılan alan yazın taramasında bulgu literatür ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırmada, toplam çocuk sayısı arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonlarının arttığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda, (Rajati ve vd., 2023) İran’da yürüttüğü çalışmada, çalışan kadınlar ve eşleri arasında doğurganlık motivasyonları karşılaştırılmış ve mevcut çocuk sayısının artmasının pozitif doğurganlık motivasyonlarını istatistiksel olarak anlamlı şekilde artırdığı belirlenmiştir. Benzer şekilde (Khadivzadeh vd., 2021) yürüttüğü araştırmada, mevcut ve istenen çocuk sayısı ile evlilik ilişkisi kalitesi arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuş ve çocuk sayısı arttıkça kadınların doğurganlığa dair olumlu tutumlarının da arttığını vurgulanmıştır. (Irani ve Khadivzadeh, 2018) tarafından yapılan

bir başka çalışmada, bireylerin doğurganlık tercihleri ile pozitif çocuk doğurma motivasyonları arasında güçlü bir ilişki olduğu ifade edilmekle birlikte, gerçekleşen çocuk sayısı ile pozitif çocuk doğurma motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu literatür ile tutarlılık içerisindedir.

Araştırma verilerinin analizi sonucunda, toplam çocuk sayısı arttıkça üreme tercihinin arttığı bulgusu elde edilmiştir. Bu bağlamda yapılan literatür taramasında, (Chaudhuri, 2012) tarafından Hindistan’da yürütülen çalışmada, özellikle erkek çocuk sahibi olma isteğinin etkisiyle, kadınların çocuk sayısı arttıkça “ideal aile büyüklüğü” algısının da genişlediği ve bu durumun doğurganlık motivasyonunu artırdığı bulunmuştur. Ancak, Singapur’da yapılan bir demografik analizde, ilk çocuk sahibi ailelerin %75’nin ikinci çocuk düşüncesine sahip olmasına rağmen, iki çocuklu ailelerde bu oranın %33’e düştüğü belirlenmiş, bu da çocuk sayısının artışına bağlı olarak doğurganlık motivasyonunun zamanla azalma eğilimi gösterebildiğini ortaya koymuştur (Singapore Department of Statistics, 2017). Bu bulgu literatür ile kısmen tutarlılık içerisindedir.

Araştırmada toplam çocuk sayısı arttıkça çocuk sahibi olma isteğinin de arttığı bulgusu elde edilmiştir. Söz konusu bağlamda, (Ahinkorah, Seiudu vd., 2020) tarafından Nijerya örnekleminde, Demographic and Health Survey (DHS) verilerine dayanan analizde, dört ve daha fazla çocuğa sahip kadınların yeniden çocuk sahibi olma motivasyonlarının anlamlı şekilde azaldığı ve bu gruptaki kadınların “bir çocuk daha isteme” olasılığının yalnızca %9 oranında olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, ABD’de yürütülen NLSY (National Longitudinal Survey of Youth) verilerinin analizinde, tek çocuk sahibi ailelerin sonraki çocuk için daha yüksek motivasyona sahip oldukları ve buna karşılık iki veya daha fazla çocuk sahibi ailelerde bu isteğin belirgin biçimde azaldığı saptanmıştır (NLSY,2020). Öte yandan, doğum sırası ilerleme oranları analizine dayanan bir çalışmada, özellikle gelişmiş ülkelerde üçüncü çocuğa geçiş oranlarının oldukça düşük kaldığı rapor edilmiştir. Bu çalışmalar, bireylerin ilk ve ikinci çocuklara yönelik daha güçlü bir doğurganlık motivasyonu gösterdiklerini, ancak ikinci çocuktan sonra bu motivasyonun zayıfladığını ve üçüncü çocuk isteğinin daha az yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Zeman, Beaujouan, Brzozowska ve Sobotka, 2018). Bu doğrultuda, araştırmada elde edilen bulgu literatür ile tutarlılık göstermemektedir.

Bağımlı Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmada annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonlarının azaldığı bulgusu elde edilmiştir. Fakat, literatür taraması yapıldığında bu bulguyu destekleyecek bir araştırma bulunamamıştır. Bu yönüyle araştırma literatürdeki boşluğu doldurarak özgün bir katkı sağlamaktadır.

Araştırmada, psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça anksiyete düzeyinin azaldığı bulunmuştur ve bu bağlamda yapılan, yüksek psikolojik dayanıklılık düzeyine sahip bireylerin, stresli yaşam olayları karşısında daha az anksiyete ve depresyon semptomları gösterdiği (Ran, Wang vd., 2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada bulunmuştur. (Andrioni, Coman, Ghita vd., 2022) tarafından yürütülen çalışmada, engelli çocuğa sahip annelerin anksiyete düzeylerinin yüksek, psikolojik dayanıklılıklarının ise düşük olduğu belirlenmiş, iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, dayanıklılığın artmasıyla anksiyete belirtilerinin azaldığını göstermektedir. Benzer şekilde, psikolojik dayanıklılık eğitimin etkisini inceleyen deneysel bir çalışmada, zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip annelerde uygulanan psikolojik dayanıklılık temelli müdahalelerin, stres ve anksiyete düzeylerini azalttığı, umut ve psikolojik dayanıklılığı ise anlamlı biçimde artırdığı saptanmıştır (Sharifian vd., 2024). Bu bulgu literatür ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırmada annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri arttıkça doğurganlık endişelerinin de arttığı bulunmuştur. Literatür araştırıldığında bu ilişkiyi farklı kültürler ve gruplar üzerinde inceleyen çalışmalar bulunmuştur. Örneğin; (Caparrós-González vd., 2021) tarafından yürütülen araştırmada tüp bebek tedavisi gören kadınlarda yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığa rağmen, doğurganlıkla ilgili genel stresin azalmadığı, aksine geleceğe yönelik beklentilerin artmasının doğurganlıkla ilgili genel stresi artırabileceği gösterilmiştir. Bu durum, bireyin gelecek hakkında daha fazla kontrol duygusuna sahip olmasıyla birlikte belirsizliğe karşı toleransın azalabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Benzer şekilde, (Zhang, Liu vd., 2024) PCOS tanısı almış kadınlar üzerinde yürüttükleri çalışmada, psikolojik dayanıklılığın doğurganlık stresinin depresif semptomlara etkisini %21.9 oranında aracılıdığı bulunmuş ancak bazı bireylerde yüksek dayanıklılık düzeyinin doğurganlıkla ilgili kaygıları tamamen ortadan kaldırmadığı belirtilmiştir. Psikolojik dayanıklılık yaşanan zorlu hayat deneyimlerine karşı koruyucu bir

faktör olarak ele alınsa da bu bulgular, psikolojik dayanıklılığın her bireyde aynı etkiyi göstermediğini, doğurganlık endişesiyle ilgili psikolojik süreçlerin bireysel, bağlamsal ve duygusal değişkenlere bağlı olarak farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, literatür ile tutarlılık içerisindedir.

Araştırmada, psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça çocuk sahibi olma hakkında sosyal inançların arttığı gözlenmiştir. Yapılan alan yazın taramasında psikolojik dayanıklılık ile çocuk sahibi olmaya yönelik sosyal inançlar arasında ilişki olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmuştur. (Yu ve Liang, 2022) tarafından Çin’de yürütülen bir araştırmada, psikolojik olarak dayanıklı bireylerin çocuk sahibi olma konusundaki sosyal beklentilere daha duyarlı oldukları ve toplumsal normlara uygun davranma eğilimlerinin arttığı saptanmıştır. Araştırmada, özellikle topluluk normlarına göre uygun zamanlamada çocuk sahibi olmanın bireylerin sosyal kabul ihtiyacını karşıladığı ve bu süreci psikolojik dayanıklılıkla bütünleştirdiği belirtilmiştir. Benzer biçimde, (Lazuka ve Elwert, 2023) tarafından İsveç’te yürütülen ve cinsel eğitimin yaşam döngüsü üzerindeki etkisini inceleyen çalışmada da psikolojik dayanıklılığı yüksek bireylerin, doğurganlıkla ilgili sosyal normlara uyum sağlama konusunda daha belirgin bir eğilim gösterdikleri rapor edilmiştir. Literatür taramasında elde edilen bulgulara göre, bireylerin toplumsal uyum süreci ve psikolojik güçlenmeleriyle birlikte normatif beklentileri daha içselleştirdiklerini, normatif beklentilere uyum sağlamanın toplumla bütünleşme ve onaylanma motivasyonlarıyla ilişkili olduğunu ve psikolojik dayanıklılığın yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kültürel uyum süreçlerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu alın yazın ile tutarlılık içerisindedir.

Gruplar Arası Karşılaştırmalar

Bu araştırmada katılımcıların yaşı arttıkça çocuk sahibi olma isteğinin arttığı bulgusu elde edilmiştir. Bu bağlamda yapılan literatür taramasında bu bulgu ile tutarlılık gösteren araştırmalar bulunmuştur. (Sobotka vd.,2022) yaptıkları araştırmada, 40-44 yaş grubundaki kadınların %40’nın daha önce erteledikleri doğurganlık niyetlerinin sonradan yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Ayrıca, ABD Nüfus Bürosu’nun 1990-2019 verilerine dayanan analizine göre, 35-39 yaş grubundaki kadınların doğurganlık oranlarında artış saptanırken, 20-24 yaş grubunda bu oran azalmıştır (U.S. Census Bureau, 2019) . Benzer şekilde, Avrupa’da yapılan analizlerde 40 yaş civarında ilk ya da ikinci çocuk doğurma

planlarının hızla arttığı belirtilmiştir (Sobotka ve Beaujouan, 2022) Araştırmada elde edilen bu bulgu alan yazın ile tutarlılık göstermektedir. Araştırma bulguları, yaş ilerledikçe bireylerin çocuk sahibi olma isteklerinin arttığını göstermektedir. Bu bulgu, çeşitli kültürlerde ve sosyoekonomik yapılarda yapılan çalışmalarla desteklenmektedir.

Araştırmada, ilkokul mezunu annelerin çocuk doğurma motivasyonları, lise ve lisans mezunu olan annelerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda, Avrupa ülkeleri üzerinde gerçekleştirilen kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında (Testa ve Stephany, 2018) kadınların eğitim düzeyi ile doğurganlık niyetleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Çalışmada özellikle orta ve yüksek eğitim düzeyine sahip kadınların, düşük eğitim düzeyine sahip kadınlara kıyasla daha güçlü doğurganlık niyetlerine sahip oldukları, ancak bu ilişkinin ülkelere ve çocuk sayısına göre farklılık gösterebildiği vurgulanmıştır. Örneğin, ilk çocuk için doğurganlık niyeti çoğu eğitim grubunda benzer düzeylerde seyrederken, ikinci çocuk için doğurganlık niyetinin yüksek eğitilmiş kadınlarda daha belirgin olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, (Kim ve Yi, 2024) Güney Kore’de eğitim düzeyinin doğurganlık niyetini anlamlı biçimde artırdığı ve özellikle yüksek eğitilmiş bireylerin doğurganlık kararlarını daha bilinçli ve planlı şekilde verdikleri ortaya konmuştur. Ayrıca, (Üstün ve Beydağ, 2024) tarafından 40 yaş ve üzeri kadınlar arasında yapılan çalışmada, eğitim düzeyi yükseldikçe “çocuk sahibi olmanın yaşam üzerine negatif etkisi” algısının arttığı, özellikle üniversite mezunu kadınlarda bu negatif tutum puanlarının ilkokul mezunu gruplara göre anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır. İlave olarak, ilkokul mezunu kadınlarda “çocuk sahibi olmanın yaşam üzerine pozitif etkisi” puanları daha yüksek bulunmuş, bu durum eğitim düzeyi arttıkça motivasyonun olumsuz yönde şekillenebileceğine işaret etmektedir. Bu bulgu literatür ile kısmen tutarlılık içerisindedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, lise ve lisans mezunu olan annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ilkokul mezunu olan annelere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Buda demek oluyor ki, eğitim düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığı görülmektedir. Bu sonuç diğer araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Örneğin; özel gereksinimli çocuğa sahip anneleri inceleyen (Bildirici, 2014) tarafından yürütülen araştırmada, annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe psikolojik dayanıklılıklarının anlamlı şekilde arttığı özellikle üniversite mezunu annelerin, düşük eğitim düzeyine sahip

annelere göre stresle başa çıkmada daha etkili oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin başa çıkma mekanizmalarının daha kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sonuç, literatürde yer alan çalışmalarla tutarlılık göstermektedir.

Araştırmada, çocuklarının bakımında destek almayan annelerin pozitif çocuk doğurma motivasyonları eşinden destek alan annelerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda, yapılan literatür taramasında bu bulguya sahip bir araştırmaya rastlanmamıştır. Elde edilen bulguya benzer bulgulara sahip araştırmalarda; (Uludağ, Ayar ve Bektaş, 2023) tarafından yürütülen çalışmada, “ilk doğum yapan annelerde” eş desteğinin emzirme motivasyonunun %23,8’ini” açıkladığı ve bu etkinin “çoklu doğum” yapan annelerde %8.2’ye düştüğü rapor edilmiştir. Araştırmacılar eşten alınan sosyal desteğin, annenin öz yeterlilik düzeyini ve motivasyonunu doğrudan etkilediğini vurgulamış, özellikle geleneksel ve ataerkil toplumlarda kadınların ebeveynlik davranışlarını şekillendiren temel etkenlerden birinin eş desteği olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada elde edilen bulguya benzer sonuçlara literatürde sıklıkla rastlanmaması bu çalışmanın alan yazına özgün bir katkı sağladığını göstermektedir. Yapılan literatür taramasında rastlanan araştırmada elde edilen benzer bulgu ile araştırmada elde edilen bulgu farklılık göstermektedir.

Araştırmada, eşinden destek alan annelerin sosyal inanç düzeyleri destek almayan annelerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Gerçekleştirilen literatür taramasında benzer bulgulara sahip araştırmaya rastlanmamıştır. Benzer nitelikte bulgulara alan yazında yer verilmemiş olması, elde edilen sonucun özgünlüğünü ve çalışmanın katkı değerini ön plana çıkarmaktadır.

Bu çalışmada, annelerin duygusal destek alma düzeylerinin psikolojik dayanıklılıklarını arttırdığı bulunmuştur. Bu bağlamda, otizmlili çocukların anneleriyle (Buchholz, Czerwińska ve Wolan-Nowakowska, 2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, algılanan duygusal desteğin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile anlamlı bir pozitif ilişkiyle bağlantılı olduğu saptanmıştır. Benzer biçimde, Lübnan’da yaşayan Suriyeli mülteci anneler arasında yapılan araştırmada, duygusal destek düzeyi yüksek olan annelerin psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Sim, Bowes ve Gardner, 2019). Ayrıca Fava ve Tomba (2009) tarafından yürütülen çalışmada, psikoterapötik yöntemlerle psikolojik iyi oluş ve dayanıklılığın artırabilirliği ele alınmış

ve özellikle duygusal desteğin bu süreçteki rolü vurgulanmıştır. Araştırmada uygulanan Well-Being Terapi müdahaleleri sonucunda, bireylerin “başkaları ile kurdukları kaliteli ilişkiler” sayesinde çiçeklenme (flourishing) ve psikolojik düzeylerinde artış gözlenmiştir (Fava ve Tomba, 2009) Bu bulgular, duygusal destek sağlayan sosyal çevrenin, annelerin psikolojik esneklik ve dayanma gücünü artırarak ruh sağlığını korumada koruyucu bir faktör olabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, annelerin duygusal destek alma düzeylerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan önceki literatür ile paralellik göstermektedir.

Regresyon Analizi Bulguları

Bu araştırmanın temel sorusu “Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuğa sahip annelerde psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yorduyor mu?” şeklinde belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeyi tekrar çocuk sahibi olma isteğini yormadığı yönünde sonuç elde edilmiştir. Gerçekleştirilen alan yazın taraması sonucunda psikolojik dayanıklılık ve çocuk sahibi olma isteği üzerine yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Öte yandan, kaygı düzeyi ve çocuk sahibi olma isteği bulgusu üzerine yapılan literatür taramasında; (Zhao vd., 2024) tarafından yürütülen araştırmada, algılanan stresin doğurganlık niyetini doğrudan etkilediği ancak anksiyete düzeyinin bu süreçte belirleyici değil, sosyal destek ve öznel iyi oluş gibi aracı faktörler üzerinden dolaylı rol oynadığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, (Szcześniak vd., 2024) ebeveynlik olgunluğu üzerine yaptığı araştırmada, anksiyete düzeyinin ebeveynliğe hazır oluş algısı üzerinde etkili olduğu, fakat çocuk sahibi olma isteğini doğrudan etkilemediği bildirilmiştir. Ayrıca, (Jiang vd., 2022) iş-aile çatışması, anksiyete düzeyi ve üçüncü çocuk sahibi olma niyeti arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, anksiyete düzeyinin çocuk sahibi olma isteği üzerinde ancak iş-aile çatışması gibi dışsal stres faktörleri aracılığıyla dolaylı etkiler oluşturduğunu belirtmişlerdir. Tüm bu bulgular, anksiyete düzeyinin çocuk sahibi olma isteği üzerinde doğrudan bir belirleyici rol oynamadığını, ancak dolaylı mekanizmalar yoluyla etkili olabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, alan yazın ile örtüşmektedir.

Araştırmada elde edilen diğer bulgular incelendiğinde, psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça pozitif çocuk doğurma motivasyonunun azaldığı, psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça doğurganlık endişesinin arttığı, psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça sosyal

inançlar düzeyinin arttığı bulunmuştur. Bununla birlikte anksiyete düzeyi azaldıkça psikolojik dayanıklılığın arttığı gözlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, psikolojik dayanıklılık düzeyinin çocuk sahibi olma isteğinin alt boyutlarını etkilemekte olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, anksiyete düzeyi psikolojik dayanıklılık düzeyini doğrudan etkilemektedir ve bu etkileşimin çocuk sahibi olma isteğini şekillendirebilecek önemli bir psikolojik faktör olarak değerlendirilmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bireyin psikolojik dayanıklılık ve anksiyete düzeyi çocuk sahibi olma isteğini doğrudan değil dolaylı bir şekilde etkilediği ortaya konmuştur.

Bu araştırma, özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, kaygı düzeyleri ve çocuk sahibi olma istekleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiş olup elde edilen bulgular, annelerin çocuk sahibi olma isteğinin çeşitli sosyo-demografik ve psikolojik değişkenlerle çok boyutlu bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın sonuçları, annelerin eğitim ve gelir düzeylerindeki artış, pozitif çocuk doğurma motivasyonunda azalmaya yol açmakta olduğu yönünde tespit edilmiştir. Bu durum, sosyoekonomik düzeyi yüksek bireylerin yeniden çocuk sahibi olma konusunda daha seçici veya planlı davrandıklarını düşündürmektedir. Aynı şekilde, psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek annelerde doğurganlık motivasyonunun düşük olması, yüksek içsel kontrol sahibi olmanın yeniden çocuk sahibi olma kararına daha rasyonel bir değerlendirmeye yol açabileceğini ortaya koymaktadır.

Dikkat çeken bir başka bulgu ise, çocuğun yaşının artışıyla birlikte annelerin doğurganlık endişesi, pozitif çocuk doğurma motivasyonu, üreme tercihi ve çocuk sahibi olma isteklerinde artışın gözlemlenmesidir. Bu durum, annelerin çocuklarının bakım sürecinde belirli bir olgunluğa erişmesiyle birlikte yeniden çocuk sahibi olma konusuna daha olumlu yaklaşabildiklerini göstermektedir. Ayrıca, anne yaşının artışı ile çocuk sahibi olma isteği arasındaki pozitif ilişki, yaş ilerledikçe bu isteğin daha bilinçli ve planlı şekilde gündeme ilerlediğini işaret etmektedir.

Bulgular, annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca duygusal destek alan annelerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, destek alamayan annelere kıyasla anlamlı düzeyde daha

yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte, psikolojik dayanıklılık ve kaygı düzeylerinin çocuk sahibi olma isteği üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkisinin bulunmadığı saptanmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin yeniden çocuk sahibi olma kararı üzerinde etkili olan çok yönlü psikososyal dinamikleri ortaya koyarak, doğurganlık davranışlarını etkileyen faktörlerin sadece bireysel psikolojiye değil, aynı zamanda çevresel destek yapısına ve sosyoekonomik koşullara dayandığını göstermektedir. Elde edilen veriler hem klinik uygulamalar hem de sosyal politika açısından önemli çıkarımlar barındırmaktadır.

Bu sonuçlar doğrultusunda bu kapsamda araştırma yapacaklar için, araştırmanın genellenebilirliğini artırmak amacıyla farklı coğrafi bölgelerden ve sosyo-kültürel arka planlardan gelen daha heterojen örneklemelerle veri toplanması önerilmektedir. Araştırma kapsamında yalnızca anneleri değil, aynı zamanda babalar ve diğer birincil bakım veren bireylerin de dahil edilmesi, aile içi psikososyal dinamiklerin daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinin (örneğin, yarı planlanmış görüşmeler) kullanılması, katılımcıların çocuk sahibi olma konusunda ki duygu, tutum ve karar süreçlerine ilişkin daha derinlemesine ve bağlamsal veriler elde edilmesini mümkün kılabilir. Ayrıca, araştırmaya dini inanç düzeyi, kültürel değer yönelimi ve toplumsal damgalanma algısı gibi yeni değişkenlerin eklenmesi, doğurganlık niyeti üzerinde etkili olan çok boyutlu etkenlerin daha kapsamlı biçimde analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak, ilerleyen araştırmalarda boylamsal desenlerin tercih edilmesi, psikolojik dayanıklılık, kaygı ve çocuk sahibi olma isteğinde zaman içinde meydana gelen değişimlerin daha sağlıklı bir biçimde izlenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abasiubong, F. (2006). A comparative study of anxiety and depression in mothers of children with mental retardation and mothers of normal children. *Acta Psychopathologica*, 12, 22–27.
- Abbasi-Shavazi, M. J., McDonald, P. ve Hosseini-Chavoshi, M. (2009). *The fertility transition in Iran: Revolution and reproduction*. Springer.
- Adsera, A. (2004). Changing fertility rates in developed countries: The impact of labor market institutions. *Journal of Population Economics*, 17, 17–43.
- Adsera, A. (2006). An economic analysis of the gap between desired and actual fertility: The case of Spain. *Review of Economics of the Household*, 4, 75–95.
- Afreen, K., Ordine, P. ve Rose, G. (2024). Association between education and fertility: New evidence from the study in Pakistan. *Economies*, 12, 261.
- Ahinkorah, B. O., Seidu, A. A., Armah-Ansah, E. K., Budu, E., Ameyaw, E. K., Agbaglo, E. ve Yaya, S. (2020). Drivers of desire for more children among childbearing women in sub-Saharan Africa: Implications for fertility control. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 20(1), 778.
- Ahmed, M., Saleh, A., Alareed, A., El-Shabrawy, W. ve Elbahrawe, R. (2022). Psychological distress and support needs of parents of children with developmental disabilities. *Journal of Pediatric Psychology*, 47, 550–561.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. <https://eyh.aile.gov.tr/istatistikler>
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.
- Akın, A. ve Demirezen, E. (2014). Sosyo-kültürel faktörlerin kadınların çocuk sahibi olma kararına etkisi. *Toplum ve Hekim*, 29(3), 182–188.
- Akinyemi, J. O. ve Adedini, S. A. (2023). Decomposing the effect of women's educational status on fertility in Nigeria. *PLOS ONE*, 18.
- Alexander, R. D., Crowell, J. A. ve Floyd, F. J. (2001). Attachment and parenting: The impact on child development. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 555–568.
- Alisinanoğlu, F. ve Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Körpeoğlu*, 28(128).
- Altundağ, Y. (2013). *Anne babası boşanmış ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yaşam doyumu ve yalnızlık düzeyinin etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD, Bolu.

- Aluş, F. ve Selukkaya, S. (2015). Aile işlevlerinin değerlendirilmesi: Hemşirelik ğrencileri rneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 400–409.
- American Psychological Association. (2023). Anxiety. In *APA Dictionary of Psychology*.
- American Psychological Association. (2023). Resilience. In *APA Dictionary of Psychology*.
- Andrioni, F., Coman, C., Ghita, R.-C., Bularca, M. C., Motoi, G. ve Fulger, I.-V. (2022). Anxiety, stress, and resilience strategies in parents of children with typical and late psychosocial development: Comparative analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19.
- Anne ocuk Eğitim Vakfı. (2017). *Türkiye’de babalığı anlamak serisi – I: Türkiye’de ilgili babalık ve belirleyicileri*. Anne ocuk Eğitim Vakfı.
- Anthony, E. J. ve Cohler, B. J. (Eds.). (1987). *The invulnerable child*. New York: Guilford Press.
- Aslan, . . (2010). *Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin anksiyete düzeyleri ile başa çıkma tutumları ve sosyal destek algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Ataman, A. (Ed.). (2003). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş (1. baskı, ss. 9–31). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aughinbaugh, A., Robles, O. ve Sun, H. (2020). *Fertility of women in the NLSY79*. U.S. Bureau of Labor Statistics, National Longitudinal Surveys.
- Aydın, A. (2013). *Eğitim sosyolojisi* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. (2013). Aile kavramı ve ocuk gelişimindeki rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24, 112–119.
- Bailey, A., Ellis-Caird, H. ve Croft, C. (2017). Living through unsuccessful conception attempts: A grounded theory of resilience among women undergoing fertility treatment. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 35, 324–333.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- Barber, J. S. (2001). Ideational influences on the transition to parenthood: Attitudes toward childbearing and competing alternatives. *Social Psychology Quarterly*, 64(2), 101–127.
- Barlow, D. H. (2002). *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic* (2nd ed.). Guilford Press.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244.
- Basım, H. N. ve etin, F. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık leği’nin gvenilirlik ve geçerlilik alışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104–114.

- Baudin, T., de la Croix, D. ve Gobbi, P. E. (2015). Fertility and childlessness in the United States. *American Economic Review*, 105, 1852–1882.
- Beaujouan, É. ve Sobotka, T. (2022). Is 40 the new 30? Increasing reproductive intentions and fertility rates beyond age 40. In D. S. Nikolaou ve D. B. Seifer (Eds.), *Optimizing the management of fertility in women over 40* (pp. 3–13). Cambridge University Press.
- Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York, NY: International Universities Press.
- Beck, A. T., Emery, G. ve Greenberg, R. L. (1985). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective*. Basic Books.
- Benard, B. (1991). *Fostering resilience in kids: Protective factors in the family, school, and community*. Portland, OR: Western Center for Drug-Free Schools and Communities.
- Benedek, T. (1949). Parenthood as a developmental phase: A contribution to the libido theory. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7, 389–417.
- Benedek, T. (1949). The psychological aspects of motherhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 4, 194–210.
- Bildirici, F. (2014). *Özel eğitime gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerde aile yükü ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi.
- Biltekin, A. ve Duman, T. (2024). Üniversite öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık, gelecek kaygısı ve öznel iyi oluş ilişkisi. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 39(1), 45–60.
- Bitsika, V., Sharpley, C. F. ve Bell, R. (2013). The buffering effect of resilience upon stress, anxiety and depression in parents of a child with an autism spectrum disorder. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 25, 533–543.
- Blos, P. (1979). *The adolescent passage: Developmental issues*. International Universities Press.
- Bongaarts, J. (2001). Fertility and reproductive preferences in post-transitional societies. *Population and Development Review*, 27(Supplement), 260–281.
- Bouton, M. E. (2007). *Learning and behavior: A contemporary synthesis* (2nd ed.). Sinauer Associates.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5), 759–775.

- Brown, B. B. ve Rhodes, J. E. (1991). The role of coping strategies in resilience to stressful life events. In M. D. Glantz ve J. L. Johnson (Eds.), *Resilience and development: Positive life adaptations* (pp. 124–148). Springer.
- Buchholz, A. A., Czerwińska, K. ve Wolan-Nowakowska, M. (2024). Psychological resilience of mothers of children with autism spectrum disorder (ASD) and perceived social support. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 43, 47–65.
- Burger, J. M. (2016). *Personality* (9th ed.). Wadsworth/Cengage Learning.
- Buss, D. M. (2015). *Evolutionary psychology: The new science of the mind* (5th ed.). Psychology Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Bürmester, D., Levenson, R. ve Gottman, J. (1992). Shared meaning and marital satisfaction. *Journal of Marriage and Family*, 54, 668–678.
- Bürmester, M., Ahrens, H. ve Gold, D. (1992). Social needs and belongingness: Their role in human development. *Journal of Social Psychology*, 132(4), 521–535.
- Caparrós-González, R. A., Santa-Cruz, D. ve Chamorro, S. (2023). Optimism, resilience, and infertility-specific stress during assisted reproductive technology. *Clínica y Salud*, 34(2), 79–84.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2023). *Births: Final data for 2022* (National Vital Statistics Reports, 74). <https://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr74/nvsr74-3.pdf>
- Chaudhuri, S. (2012). The desire for sons and excess fertility: A household-level analysis of parity progression in India. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 38(4), 178–186.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press.
- Coleman, J. ve Hagell, A. (2007). *Adolescent risk and resilience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Collins, N. L. ve Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663.
- Cowan, C. P., Cowan, P. A. ve Heming, G. (1992). Parents' attachment styles and parenting quality: Associations with behavior problems in children. *Child Development*, 63(1), 148–157.
- Cüceloğlu, D. (2018). *İnsan ve davranışı: Psikolojinin temel kavramları* (36. basım). Remzi Kitabevi.
- Çan Aslan, Ç. (2010). *Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların psikolojik belirtileri, sosyal destek algıları ve stresle başa çıkma tarzlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Davison, G. C. ve Neale, J. M. (2004). *Abnormal psychology* (9th ed.). John Wiley ve Sons.
- De Geyter, C., Calhaz-Jorge, C., Kupka, M. S., Wyns, C., Mocanu, E., Motrenko, T. ve Goossens, V. (2018). ART in Europe, 2014: Results generated from European registries by ESHRE. *Human Reproduction*, 33, 1586–1601.
- De Geyter, C., Tournaye, H., Devroey, P. ve Camus, M. (2018). Reproductive system health and fertility issues in men and women. *Human Reproduction Update*, 24(4), 456–481.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268.
- Deniz, E. (2018). *Engelli çocuğa sahip annelerde kaygı, algılanan sosyal destek ve aile gereksinimlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dey, N. E. Y. ve Amponsah, B. (2020). Sources of perceived social support on resilience amongst parents raising children with special needs in Ghana. *Heliyon*, 6(11).
- Durat, G., Atmaca, G. D., Ünsal, A. ve Kama, N. (2017). Özel gereksinimi olan çocukların ailelerinde umutsuzluk ve depresyon. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 39(3), 49–57.
- Düz, M. (2024). Çocuk sahibi olma isteğini etkileyen psikolojik ve sosyo-kültürel faktörler. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 34–48.
- Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy*. New York, NY: Lyle Stuart.
- Ellis-Caird, H. ve Croft, C. (2017). Psychological resilience following unsuccessful assisted reproductive technology treatment: A qualitative study. *Human Fertility*, 20(3), 198–206.
- Erbabian, M., Herrick, A. ve Osorio, V. (2022). The decline in fertility: The role of marriage and education. *Penn Wharton Budget Model*.
- Ernst, J., Brähler, E., Wild, P. S., Faber, J., Merzenich, H. ve Beutel, M. E. (2019). The desire for children among adult survivors of childhood cancer: Psychometric evaluation of a cancer-specific questionnaire and relations with sociodemographic and psychological characteristics. *Psycho-Oncology*, 28, 408–414.
- Ersine, R. G. (1994). Shame and self righteousness: Transactional analysis perspectives and clinical interventions. *Transactional Analysis Journal*, 24(2), 86–100.
- Evans, C. (1997). *Turkish fathers' attitudes to and involvement in their fathering role: A sample from low socio economic environment*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Eyce, B. (2014). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223–244.
- Eysenck, M. W., Derakshan, N., Santos, R. ve Calvo, M. G. (2007). Anxiety and cognitive performance: Attentional control theory. *Emotion*, 7(2), 336–353.
- Fava, G. ve Tomba, E. (2009). Increasing psychological well-being and resilience by psychotherapeutic methods. *Journal of Personality*.

- Feeney, J. A. ve Noller, P. (1990). Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 281–291.
- Ferre, Z., Triunfo, P. ve Antón, J.-I. (2024). The short- and long-term determinants of fertility in Uruguay. *Demographic Research*, 51, Article 10, 267–322.
- Fraser, M. W., Richman, J. M. ve Galinsky, M. J. (1999). Risk, protection and resilience: Toward a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*, 23(3), 131–143.
- Freud, S. (1984). *Psikanalize giriş* (G. Koptagel, Çev.). Altın Kitaplar Yayınevi.
- Friend, M. (2008). *Special education: Contemporary perspectives for school professionals* (2nd ed.). Pearson/Allyn ve Bacon.
- Fromm, E. (1941). *Escape from freedom*. Farrar ve Rinehart.
- Garcia-Blanco, A., Saldaña, C. ve Roca, P. (2023). Optimism, resilience, and infertility-specific stress during assisted reproductive technology. *Clínica y Salud*, 34(2), 79–86.
- Garutsa, T. ve Owolabi, T. J. (2024). Correlating educational attainment and single parenting in Nigeria. *Journal of Culture and Values in Education*, 7(2), 188–214.
- Gatta, G., Mattioli, M., Mencarini, L. ve Vignoli, D. (2021). Employment uncertainty and fertility intentions: Evidence from the OECD Trustlab survey. *Demographic Research*, 44, 1137–1164.
- Geçtan, E. (1975). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*. Metis Yayınları.
- Gehad, S., Elbahrawe, R., Saleh, L., Alareed, H. ve El-Shabrawy, E. (2022). Effects of sociodemographic background on fertility motivation patterns in the Beni-Suef governorate, Upper Egypt. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 17. <https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2022.04.006>
- Gemicioğlu, S., Şahin, H. ve Er, E. (2019). Türkiye’de doğurganlık analizi: Gelecekteki doğurganlık tercihlerinin önemi. *Sosyoekonomi*, 27(41), 223–234.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji* (H. Özel ve C. Güzel, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28(3), 113–128.
- Goldstein, J. R., Lutz, W. ve Testa, M. R. (2003). The emergence of sub-replacement family size ideals in Europe. *Population Research and Policy Review*, 22(5–6), 479–496.
- Götmark, F. ve Andersson, M. (2020). Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health*, 20, 265.
- Güler, G., Bedel, A. ve Çelik, S. (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde tükenmişlik: Aile stresi, aile yaşam doyumu ve aile işlevselliğinin rolü. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 274–292.
- Güngör, F. (2020). Modern toplumda çocuk sahibi olma kararı. *Aile ve Toplum*, 21, 52–67.

- Güngör, N. (2020). Çocuk sahibi olma kararını etkileyen sosyal ve ekonomik faktörler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 201–220.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (2012). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change* (2nd ed.). Guilford Press.
- Henderson, N. ve Milstein, M. M. (1996). *Resiliency in schools: Making it happen for students and educators*. Corwin Press.
- Heward, W. L. (2017). *Exceptional children: An introduction to special education* (11th ed.). Pearson.
- Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth: The struggle toward self realization*. W. W. Norton & Company.
- Inhorn, M. C. ve van Balen, F. (2002). *Infertility around the globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies*. University of California Press.
- Irani, M. ve Khadivzadeh, T. (2018). The relationship between childbearing motivations with fertility preferences and actual child number in reproductive-age women in Mashhad, Iran. *Journal of Education and Health Promotion*, 7, 175.
- Jacobson, E. (1964). *The self and object relations: Object relations theory and clinical psychoanalysis*. International Universities Press.
- Jiang, Y., Li, X., Zhang, W. ve Chen, Y. (2022). Work-family conflict and third-child fertility intentions among employed women in China: The mediating role of anxiety disorders. *Journal of Occupational Health Psychology*, 27(3), 245–257.
- Johnson, S. L., Dunleavy, J., Gemmell, N. J. ve Nakagawa, S. (2015). Consistent age-dependent declines in human semen quality: A systematic review and meta-analysis. *Ageing Research Reviews*, 19, 22–33.
- Jones, J. E., Cassidy, J. ve Shaver, P. R. (2015). Adult attachment styles and parenting: Implications for children's development. *Developmental Psychology*, 51(2), 230–242.
- Jung, C. G. (1959). The archetypes and the collective unconscious (2nd ed.). In *Collected works* (Vol. 9, Part 1). Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. Aldus Books.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2023). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar & Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Benlik, Aile ve insan gelişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kalfoglou, A. L. ve Geller, G. (2000). Prenatal testing and the social construction of disability. *Journal of the American Medical Women's Association*, 55(2), 105–107.
- Kasser, T. ve Ryan, R. M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(3), 280–287.
- Kavas, S. (2021). Gender role attitudes and parents' intention to continue childbearing in Turkey. *Comparative Population Studies*, 46.

- Kearney, A. L. ve White, K. M. (2016). Examining the psychosocial determinants of women's decisions to delay childbearing. *Human Reproduction*, 31, 1776–1787.
- Keleş, B. N. (2023). *Genç yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve sürekli kaygı ilişkisi* (Yüksek lisans tezi, Gelişim Üniversitesi). Üniversite Kütüphanesi.
- Keniş Coşkun, Ö., Gençer Atalay, K., Erdem, E., Karadağ Saygı, E. ve Gökdemir, Y. (2020). The relationship between caregiver burden, resilience and quality of life in a Turkish pediatric rehabilitation facility. *Journal of Pediatric Nursing*, 52, e108–e113.
- Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Neuberg, S. L. ve Schaller, M. (2010). Renovating the pyramid of needs: Contemporary extensions built upon ancient foundations. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 292–314.
- Khadivzadeh, T., Rajati, R., Esmaceli, H. ve Danesh, F. (2021). The relationship of the current and desired number of children with the quality of marital relationship and fertility motivations among employed women and their husbands. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*, 9, 2573–2581.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381–404.
- Killgore, W. D., Taylor, E. C., Cloonan, S. A. ve Dailey, N. S. (2020). Psychological resilience during the COVID-19 lockdown. *Psychiatry Research*, 291, 113216.
- Kim, E. ve Yi, J.-S. (2024). Determinants of fertility intentions among South Koreans: Systematic review and meta-analysis. *Behavioral Sciences*, 14, 939.
- Kim, J. (2023). Female education and its impact on fertility. *IZA World of Labor*, 228.
- Kishan Kumar Singh ve Kumar, A. (2022). Resilience in mothers having children with disabilities. *Chettinad Health City Medical Journal*, 11(3), 23–29.
- Klein, M. (1957). *Envy and gratitude and other works 1946–1963*. The Hogarth Press.
- Klein, M. (1961). *The psycho-analysis of children* (2nd ed.). Hogarth Press.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1–11.
- Koç, E. ve Eryılmaz, G. (2020). Sosyal faktörlerin çocuk sahibi olma kararına etkisi: Türkiye örneği. *Aile ve Toplum Dergisi*, 15(2), 123–135.
- Koç, M. ve Eryılmaz, A. (2020). Toplumsal baskıların doğurganlık üzerindeki etkisi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 41–59.
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. International Universities Press.
- Kreyenfeld, M. ve Trappe, H. (2022). Second birth fertility in Germany: Social class, gender, and the role of economic uncertainty. *Demographic Research*, 46, 101–134.
- Kring, A. M., Johnson, S. L., Davison, G. C. Ve Neale, J. M. (2015). *Abnormal psychology: The science and treatment of psychological disorders* (13th ed.). Wiley.

- Krovetz, M. (1999). *Resilience in schools: Making it happen for students and educators*. Corwin Press.
- Kumar, N. ve Singh, A. K. (2015). Trends of male factor infertility, an important cause of infertility: A review of literature. *Journal of Human Reproductive Sciences*, 8, 191–196.
- Ladouceur, R., Gosselin, P. ve Dugas, M. J. (2000). Experimental manipulation of intolerance of uncertainty: A study of a theoretical model of worry. *Behaviour Research and Therapy*, 38(9), 933–941.
- Lampic, C., Svanberg, A. S., Karlström, P. ve Tydén, T. (2006). Fertility awareness, intentions concerning childbearing, and attitudes towards parenthood among female and male academics. *Human Reproduction*, 21(2), 558–564.
- Lazuka, V. ve Elwert, A. (2023). Life-cycle effects of comprehensive sex education. *IZA Discussion Paper No. 16622*. Social Science Research Network (SSRN).
- Lee, H. H. ve Cranford, J. A. (2008). Does resilience moderate the associations between parental problem drinking and adolescents' internalizing and externalizing behaviors? *Drug and Alcohol Dependence*, 96(3), 213.
- Leerkes, E. M. ve Crockenberg, S. C. (2002). The development of maternal self-efficacy and its impact on maternal behavior. *Infant Mental Health Journal*, 23(4), 320–335.
- Lemoine, M. E. ve Ravitsky, V. (2015). Toward a public health approach to advance maternal age: The case for a national strategy. *The American Journal of Bioethics*, 15, 37–48.
- Li, S., Zhou, Z., Cheng, L., Du, W., Pan, Z. ve Zhang, J. (2024). The mediating effect of psychological resilience and coping style on fear of recurrence and reproductive concerns in breast cancer patients of childbearing age. *Psychology Research and Behavior Management*, 17, 3395–3403.
- Liefbroer, A. C. (2005). The impact of education on family formation: Fertility and timing. *Demographic Research*, 13(13), 19–44.
- Liu, K., Dou, S., Qin, W., Zhao, D., Zheng, W., Wang, D., Zhang, C., Guan, Y. ve Tian, P. (2024). Association between quality of life and resilience in infertile patients: A systematic review. *Frontiers in Public Health*, 12, 1345899.
- Luepnitz, D. A. (2002). *The family interpreted: Psychoanalysis, feminist theory, and family therapy*. Basic Books.
- Luppi, F. (2016). When is the right time? Changes in fertility intentions across the life course. *Demographic Research*, 35, 253–286.
- Maddi, S. R. (2002). Psychological resilience and hardiness: Implications for psychological well-being. *Journal of Psychology*, 136(3), 228–237.
- Maeda, E., Nakata, Y., Saito, K. ve Tsuboi, S. (2016). Effects of fertility education on knowledge, anxiety, and reproductive intentions: A randomized controlled trial. *PLoS ONE*, 11(4), e0153631.

- Makovi, K., Winter, A. S., Liu, H. ve Bearman, P. S. (2015). Fertility among parents of children with autism spectrum disorders in California: 1992–2007. *Autism Research*, 8(3), 302–312.
- Malina, A. ve Suwalska-Barancewicz, D. (2021). Comparison of early-stage mothers and childless women seeking pregnancy: Experienced stress, resilience and satisfaction with relationship with the partner. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 2543.
- Manav, F. (2011). Kaygı kavramı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(2), 201–211.
- Marks, I. M. (1987). *Fears, phobias, and rituals: Panic, anxiety, and their disorders*. Oxford University Press.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper and Row.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). Harper and Row.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238.
- Masten, A. S. ve Reed, M. G. J. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74–88). Oxford University Press.
- McCarthy, C. ve Taylor, A. (1999). Adult attachment and parenting: The mediating role of parental self-efficacy. *Developmental Psychology*, 35(1), 114–125.
- Merten, M. J., Wickrama, K. A. S. ve Williams, A. L. (2008). Adolescent obesity and young adult psychosocial outcomes: Gender and racial differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 1111–1122.
- Mikulincer, M. ve Florian, V. (1999). Maternal-fetal bonding, coping strategies, and mental health during pregnancy: The contribution of attachment style. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 255–276.
- Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.
- Miller, W. B. (1994). Childbearing motivations, desires, and intentions: A theoretical framework. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 120(2), 223–258.
- Miller, W. B. (1995). Motivation for parenthood: The development of a theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(3), 511–528.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete, 7 Temmuz 2018, Sayı: 30471. Madde 4/1 (ö).
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *Engelli bireyler: Kavramlar ve terimler rehberi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

- Mills, M., Rindfuss, R. R., McDonald, P. ve Velde, E. (2011). Why do people postpone parenthood? Reasons and social policy incentives. *Human Reproduction Update*, 17(6).
- Mineka, S. ve Zinbarg, R. E. (2006). A contemporary learning theory perspective on the etiology of anxiety disorders: It's not what you thought it was. *American Psychologist*, 61(1), 10–26.
- Morgan, S. P. ve Rackin, H. (2010). The correspondence between fertility intentions and behavior in the United States. *Population and Development Review*, 36, 91–118.
- Muammer, R. (2011). Comparison of the depressive symptoms and physical performance in mothers of disabled and non-disabled children. *The Indian Journal of Physiotherapy & Occupational Therapy*.
- Musick, K., England, P., Edgington, S. ve Kangas, N. (2009). Education differences in intended and unintended fertility. *Social Forces*, 88, 543–572.
- Nargund, G. (2015). Declining birth rate in developed countries: A radical policy re-think is required. *Facts, Views & Vision in ObGyn*, 7(3), 241–246.
- National Population Commission (Nigeria) and ICF. (2019). *Nigeria demographic and health survey 2018*. Abuja, Nigeria and Rockville, Maryland, USA: NPC and ICF.
- Nelson, S. K., Kushlev, K. ve Lyubomirsky, S. (2014). The pains and pleasures of parenting: When, why, and how is parenthood associated with more or less well-being? *Psychological Bulletin*, 140(3), 846–895.
- Ni, Y., Huang, L., Zhang, E., Xu, L., Tong, C., Qian, W., Zhang, A. ve Fang, Q. (2022). Psychosocial correlates of fertility-related quality of life among infertile women with repeated implantation failure: The mediating role of resilience. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 1019922.
- Öz, M. ve Yılmaz, A. (2009). Ergenlerin risk alma davranışları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 45–55.
- Özakkaş, N. (2018). *Psikanalitik psikoterapiler: Temel kavramlar, kuramlar ve yöntemler*. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Özbay, Y. (1992). *Aile yapısı ve çocuğun gelişimi üzerine etkileri*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, H. (2005). Psikolojik dayanıklılık ve başarı ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 123–135.
- Özçelik, Y. (1987). *Özel eğitim: Beden, zihin, duygusal ve sosyal gelişim özellikleri bakımından farklı gereksinimleri olan bireylerin eğitim hizmetleri*. (Yayın türü ve yayınevi bilgisi verilmemiş). s. 21.
- Özkan, A., Kolcu, M., Yılmaz, B. ve Akbaş, S. (2024). Ecological anxiety and fertility preferences among women: A study on the impact of climate change concerns. *Environmental Psychology Review*. Advance online publication.

- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1998). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerde duygusal tepkiler ve bilgi gereksinimleri. In Y. Özsoy et al. (Ed.), *Özel eğitime giriş* (9. baskı, s. 5). Ankara: Karatepe Yayınları.
- Özten, E. (2019). Yaygın kaygı bozukluğunda bilişsel davranışçı terapi: Bir olgu sunumu. *TJSS – Journal of New Approaches in Education*, 8(16), 138–146.
- Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned reflexes: An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex* (G. V. Anrep, Trans.). Oxford University Press.
- Peker, A., Eroğlu, Y. ve Özcan, N. (2015). Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 142–150.
- Perişan, N. ve Koç, V. (2022). Psikolojik dayanıklılık ve kaygı arasındaki ilişkide üstbilişler ve başa çıkma yollarının durumsal aracılık rolü. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 6, 1–15.
- Perry, B. D. (2002). Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain and Mind*, 3(1), 79–100.
- Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. (2008). Obesity and reproduction: A committee opinion. *Fertility and Sterility*, 90(5), S21–S29.
- Rajan, A. M., Romate, J. ve Srikrishna, G. (2016). Resilience of parents having children with intellectual disability: Influence of parent and child related demographic factors. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 7(7), 707–710.
- Rajati, R., Khadivzade, T., Esmaceli, H. ve Danesh, F. (2023). Female or male fertility motivation? Which one determines the number of children? (A comparative study). *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 28(2), 144–149.
- Ramzan, N. ve Minhas, K. (2014). Anxiety and depression in mothers of disabled and non-disabled children. *Annals of King Edward Medical University*, 20(4), 313–320.
- Ran, L., Wang, W., Ai, M., Kong, Y., Chen, J. ve Kuang, L. (2020). Psychological resilience, depression, anxiety, and somatization symptoms in response to COVID-19: A study of the general population in China at the peak of its epidemic. *Social Science & Medicine*, 262, 113261.
- Rholes, W. S., Blakely, B. S., Simpson, J. A., Lanigan, L. ve Allen, E. A. (1997). Adult attachment styles, the desire to have children, and working models of parenthood. *Journal of Personality*, 65, 357–385.
- Rholes, W. S., Simpson, J. A. ve Friedman, M. (2006). Avoidant attachment and the experience of parenting. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(3), 275–285.
- Richardson, G. E. (1990). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 46(3), 307–321.
- Rigsby, L. C. (1994). The Americanization of resilience: Deconstructing research practice. In M. C. Wang ve E. W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in inner city America* (pp. 85–92). Erlbaum.

- Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science* (Vol. 3, pp. 184–256). McGraw-Hill.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. In J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein ve S. Weintraub (Eds.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 181–214). Cambridge University Press.
- Safdari-Dehcheshmeh, F., Noroozi, M., Taleghani, F. ve Memar, S. (2023). Factors influencing the delay in childbearing: A narrative review. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 28(1), 10–19.
- Sancakoğlu, Ö. (2019). Özel eğitime gereksinimi olan çocuk annelerinde algılanan sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu ilişkisi. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi).
- Scherer, N., Verhey, I. ve Kuper, H. (2019). Depression and anxiety in parents of children with intellectual and developmental disabilities: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE*, 14(7), e0219888.
- Schlegel, K., Meek, S. ve Wheaton, B. (2011). Parenthood as a social construction: Reconsidering identity and roles. *Human Development*, 54(3), 166–182.
- Schmidt, L. (2024). Fertility awareness and parenthood intentions: A review. *Human Reproduction Update*, 30(2), 153–165.
- Sevari, K., Naseri, M. ve Savari, Y. (2021). Evaluating the role of perceived stress, social support, and resilience in predicting the quality of life among the parents of disabled children. *International Journal of Disability Development and Education*.
- Sharifian, P., Kuchaki, Z. ve Shoghi, M. (2024). Effect of resilience training on stress, hope and psychological toughness of mothers living with mentally and physically disabled children. *BMC Pediatrics*, 24, 354.
- Sheidanik, F., Savabi-Esfahani, A. ve Shahverdi-Asadabadi, A. (2022). Fertility intentions and related factors among mothers of children with intellectual disabilities compared to mothers of typically developing children in Isfahan, Iran. *Journal of Intellectual Disability Research*. Advance online publication.
- Sim, A., Bowes, L. ve Gardner, F. (2019). The promotive effects of social support for parental resilience in a refugee context: A cross-sectional study with Syrian mothers in Lebanon. *Prevention Science*, 20, 674–683.
- Simpson, J. A., Rholes, W. S. ve Nelligan, J. S. (1992). Support seeking and support giving within couples in an anxiety-provoking situation: The role of attachment styles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3), 434–446.
- Singapore Department of Statistics. (2017, September). *Fertility rates in Singapore*.
- Singh, K. (2022). Resilience in mothers having children with disabilities. *Chettinad Health City Medical Journal*, 11(3), 23–29.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. Macmillan.

- Skoog Svanberg, A., Lampic, C., Karlström, P. ve Tydén, T. (2006). Attitudes toward parenthood and awareness of fertility among postgraduate students in Sweden. *Gender Medicine*, 3(3), 187–195.
- Sobotka, T., Beaujouan, É. ve Zeman, K. (2019). Late fertility: Europe and beyond. In R. R. Rindfuss ve M. K. Choe (Eds.), *Low fertility, institutions, and their policies* (pp. 199–220). Springer.
- Sobotka, T., Skirbekk, V. ve Philipov, D. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review*, 37, 267–306.
- Sørensen, J. L., Kesmodel, U., Hvidman, H. W. ve Forman, J. L. (2016). Fertility awareness and attitudes towards parenthood among Danish university college students. *European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21(6), 460–466.
- Spielberger, C. D. (1996). *State Trait Anxiety Inventory manual* (5th ed.). Consulting Psychologists Press.
- Steimer, T. (2002). The biology of fear- and anxiety-related behaviors. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 4(3), 231–249.
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. W. W. Norton & Company.
- Sutton, L. (2019). Erik Erikson's psychosocial stages: Intimacy vs. isolation and generativity vs. stagnation. <https://www.psychology.org/erikson-psychosocial-stages-intimacy-vs-isolation-generativity-vs-stagnation>
- Szczęśniak, M., Falewicz, A., Meisner, M., Ślusarska, B. ve Ciepiela, P. (2024). The mediating effect of maturity on anxiety and the motives for postponing parenthood. *Scientific Reports*, 14, 20258.
- Şahin, M. (2019). Korku, kaygı ve kaygı (anksiyete) bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117–135.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). *Erişkinler için engellilik değerlendirmesi hakkında yönetmelik*. Resmî Gazete, 20 Şubat 2019, No: 30692.
- Țarcă, V., Țarcă, E. ve Luca, F. A. (2022). The impact of the main negative socio-economic factors on female fertility. *Healthcare (Basel)*, 10(4), 734.
- Tarsuslu Şimşek, N., Taşçı, E. ve Karabulut, H. (2015). Kronik engelli çocuğa sahip ailelerin yeniden çocuk sahibi olma istekleri ve bu isteğin ebeveyn birlikteliği üzerindeki etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 29(4), 235–242.
- Tartakovsky, E. ve Mizrahi, M. (2025). The motivational foundations of childbearing: Investigating relationships between childbearing attitudes, value preferences, and parental bonding. *PLOS ONE*, 20(5), e0324243.
- Tarter, R. E. ve Vanyukov, M. M. (1999). Construct of resilience and family outcomes: Post hoc observations. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 25(4), 735–751.
- Taylan, H. H. (2009). Köy ailesinde değişim: Afyonkarahisar örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 199–222.

- Tekin, A. (2011). Psikolojik dayanıklılık ve stresle başa çıkma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 35–45.
- Tekinarslan, F. G. ve Sevi Tok, E. S. (2023). The relationship of self-compassion, social support, and psychological resilience with subjective well-being in mothers with disabled children. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 10(1), 145–164.
- Testa, M. R. (2006). Childbearing preferences and family issues in Europe. *European Population Conference*.
- Testa, M. R. (2014). On the positive correlation between education and fertility intentions in Europe: Individual- and country-level evidence. *Advances in Life Course Research*, 21, 28–42.
- Testa, M. R. ve Stephany, F. (2018). The educational gradient of fertility intentions: A meta-analysis of European studies. *Vienna Yearbook of Population Research*, 15(1), 293–330.
- The International Glossary on Infertility and Fertility Care. (2017). *Fertility and Sterility*, 108(3), 393–406.
- Tohum Otizm Vakfı. (2023). *Eğitsel tanılama ve yerleştirme süreci*. Tohum Otizm Vakfı Resmi Web Sitesi.
- Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. In B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man* (pp. 136–179). Aldine-Atherton.
- Tuna, B. ve Baykal, Ü. (2021). Engelli çocuk sahibi ebeveynlerin yeniden çocuk sahibi olma kararlarının psikososyal değerlendirmesi. *Özel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 45–58.
- Tura, G. (2017). Engelli çocuğu olan ve çocuğu engelli olmayan annelerin anksiyete, depresyon ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 30–36.
- Tükel, M. R. (2004). *Anksiyete bozuklukları: Tedavi kılavuzu* (Türkiye Psikiyatri Derneği Bilimsel Çalışma Birimleri Dizisi No. 2). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. Nüfus ve Konut Araştırması.
- Tydén, T., Svanberg, A. S., Karlström, P. O. ve Lampic, C. (2006). Female university students' attitudes to future motherhood and their understanding about fertility. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 11(3), 181–189.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7(1), 42–47.
- Uludağ, E., Ayar, D. ve Bektaş, İ. (2023). Effects of spousal support in the early postpartum period on breastfeeding motivation in patriarchal societies. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences*.
- Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., Kwong, W. M., Lee, T. Y., Leblanc, J. C. ve Lapierre, S. (2014). The study of youth resilience across cultures: Lessons from a

- pilot study of measurement development. *Research on Social Work Practice*, 24(3), 348–360.
- Ünvanlı, İ., İlhan, T. ve Válková, H. (2023). Zihinsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık ve özsaygı düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(1), 56–78.
- Üstün, S. ve Beydağ, K. D. (2024). 40 yaş üzeri kadınların doğurganlığa yönelik tutumları ve etkileyen faktörler. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 7(2).
- Van Wijk, D. (2024). Higher incomes are increasingly associated with higher fertility: Evidence from the Netherlands, 2008–2022. *Demographic Research*, 51, 809–822.
- Wald, J., Taylor, S., Asmundson, G. J. G., Jang, K. L. ve Stapleton, J. (2006). *Literature review of concepts: Psychological resiliency* (No. DRDC CR 2006 073). British Columbia University.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1–18.
- Watson, J. B. (1928). *Psychological care of infant and child*. W. W. Norton & Company.
- Wells, A. (2000). *Emotional disorders and metacognition: Innovative cognitive therapy*. Wiley.
- Werner, E. E. (2004). Risk and resilience in development. In C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 510–524). Oxford University Press.
- Wolin, S. J. ve Wolin, S. (1993). *The resilient self: How survivors of troubled families rise above adversity*. New York, NY: Villard Books.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. Basic Books.
- Yapıcı, A. (2010). *Aile yapısı ve fonksiyonları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, P., Arslan, G. ve Gül, H. (2015). Ergenlerin risk alma davranışlarının incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39(1), 95–114.
- Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford Press.
- Yörükoğlu, S. (2002). *Kadın ve psikoloji*. Remzi Kitabevi.
- Yu, X. ve Liang, J. (2022). Social norms and fertility intentions: Evidence from China. *Frontiers in Psychology*, 13, 947134. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.947134>
- Zegers-Hochschild, F., Adamson, G. D., Dyer, S., Racowsky, C., De Mouzon, J., Sokol, R. ve Ishihara, O. (2014). The International Glossary on Infertility and Fertility Care, 2017. *Fertility and Sterility*, 108(3), 393–406.
- Zeman, K., Beaujouan, É., Brzozowska, Z. ve Sobotka, T. (2018). Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research*, 38, 651–690.
- Zhang, Y., Liu, Q., Zhao, J., Chen, L. ve Chen, Y. (2024). Fertility stress, psychological resilience, and depressive symptoms in women with polycystic ovary syndrome: A mediation analysis. *Journal of Affective Disorders*, 320, 162–169.

- Zhao, J., Qi, W., Cheng, Y., Zhang, Y., Liu, X. ve Zhang, X. (2024). Influence of perceived stress on fertility intention among women of childbearing age without children: Multiple mediating effect of anxiety, family communication and subjective well-being. *Reproductive Health*, 21, 135.
- Zhao, X., Li, J., Wang, Y. ve Chen, L. (2024). The impact of perceived stress on fertility intentions among childless women of reproductive age in China: The mediating roles of anxiety, family communication, and subjective well-being. *Journal of Reproductive Psychology*, Advance online publication.

EKLER

Ek. 1 Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Sayın Katılımcı,

Sizden “ÖZEL EĞİTİME İHTİYAÇ DUYAN ÇOCUKLARA SAHİP ANNELERİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE KAYGI DÜZEYLERİ İLE TEKRAR ÇOCUK SAHİBİ OLMA İSTEKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ” başlıklı araştırmamıza katılmanızı istiyoruz.

Bu araştırmanın amacı özel gereksinimliliği bulunan çocuklara sahip annelerin psikolojik dayanıklılıkları, kaygı düzeyleri ve tekrar çocuk sahibi olma isteği arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

Bu araştırma Nişantaşı Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi Cansu Kardelen Yörük tarafından Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Aslan danışmanlığında yürütülmektedir.

Araştırma için İstanbul’da yaşayan 18-55 yaş arası yetişkinlere ihtiyacımız bulunmaktadır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Ölçeklerde, sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız kesinlikle gizli tutulacak, sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecek ve elde edilecek bilgiler bilimsel çalışmalarda kullanılacaktır. Araştırmayı kabul etmeniz halinde, 3 ölçek doldurmanız gerekmektedir.

Araştırma, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek soruları içermemektedir ancak anketi tamamlamak istemezseniz yarıda bırakabilirsiniz.

Araştırmayla ilgili daha fazla bilgi almak, soru ve görüşleriniz için araştırmacıya Cansu Kardelen Yörük adıyla adresinden ulaşabilirsiniz.

Araştırmaya katılımınız ve değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Yukarıda yapılan açıklamaları anladım. Sorularım tatmin olacağım şekilde yanıtlandı. Dilediğim zaman ayrılma hakkım saklı kalmak koşulu ile bu çalışmaya katılmayı

() Onaylıyorum () Onaylamıyorum

Katılımcının Adı, Soyadı:

İmzası: Tarih:

Ek 2. Anket Formu

Değerli Katılımcı;

Aşağıdaki maddeler bir bilimsel araştırma için bilgi toplamak amacıyla kullanılacaktır. Verilen yanıtlar herhangi bir şekilde üçüncü kişilerce paylaşılmayacak, uygulayıcı tarafından gizli tutulacaktır. Sizden istenilen kişisel bilgi formundaki maddeleri yanıtlamanız ve ekteki cümleleri dikkatlice okuyup size en uygun, sizi en iyi tanımlayan seçeneği işaretlemenizdir. Lütfen boş bırakmayınız. Cümlelere içtenlikle yanıt verdiğiniz ve vakit ayırıp bu çalışmaya katıldığınız için teşekkür ederim.

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuk sahibi olduktan sonra tekrar çocuğunuz oldu mu?

Evet / Hayır

Yaşınız:

Medeni durumunuz Evli / Bekar / Dul / Boşanmış

Hanenin toplam aylık geliri (Aylık gelir değişiyor olsa bile ortalama bir ücret giriniz) (TL olarak yazınız)

Eğitim düzeyiniz nedir? İlkokul mezunu/Ortaokul mezunu/ Lise mezunu/ Yüksek okul mezun/Üniversite mezunu/Lisansüstü

Çocuğun babasının eğitim düzeyi nedir? İlkokul mezunu/Ortaokul mezunu/ Lise mezunu/ Yüksek okul mezun/Üniversite mezunu/Lisansüstü

Çalışıyor musunuz? Evet / Hayır / Emekli

Çalışıyorsanız, günde kaç saat çalışıyorsunuz?

Psikolojik bir rahatsızlığınız var mı? Evet / Hayır

Şu anda kendiniz psikolojik bir destek alıyor musunuz? Evet / Hayır

Daha önce psikolojik destek aldınız mı? Evet / Hayır

Etrafınızda duygusal olarak destek alabildiğiniz kişiler var mı? Evet / Hayır

Özel gereksinimli çocuğun bakımında size kimler destek oluyor?

Eş/Geniş aile bireyleri/ Profesyonel bakım veren/ Hiç kimse

Özel gereksinimli çocuğunuzla ilgili aldığınız desteği nasıl değerlendiriyorsunuz?

Destek almıyorum / Çok yetersiz/ Orta düzeyde/ Yeterli düzeyde/ Çok iyi düzeyde

Özel gereksinimli çocuğunuzun yaşı nedir?

Çocuğunuza tanı kaç yaşında konuldu?

Sahip olduğunuz toplam çocuk sayısını yazınız:

Ek. 3 Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

1. Beklenmedik bir olay olduğunda...	Her zaman bir çözüm bulurum					Çoğu kez ne yapacağımı kestiremem
2. Gelecek için yaptığım planların...	Basarılması zordur					Basarılması mümkündür
3. En iyi olduğum durumlar şu durumlardır...	Ulaşmak istediğim açık bir hedefim olduğunda					Tam bir günlük boş bir vaktim olduğunda
4. ...olmaktan hoşlanıyorum	Diğer kişilerle birlikte					Kendi başıma
5. Ailemin, hayatta neyin önemli olduğu konusundaki anlayışı...	Benimkinden farklıdır					Benimkiyle aynıdır
6. Kişisel konuları ...	Hiç kimseyle tartışmam					Arkadaşlarımla/Aile-üvelerimle tartışabilirim
7. Kişisel problemlerimi...	Cözemem					Nasıl çözebileceğimi bilirim
8. Gelecekteki hedeflerimi...	Nasıl başaracağımı bilirim					Nasıl başaracağımdan emin değilim
9. Yeni bir iş/projeye başladığımda ...	İleriye dönük planlama yapmam, derhal işe baslarım					Avrıntılı bir plan yapmayı tercih ederim
10. Benim için sosyal ortamlarda rahat/esnek olmak	Önemli değildir					Çok önemlidir
11. Ailemle birlikteyken kendimi ... hissedirim	Çok mutlu					Çok mutsuz
12. Beni ...	Bazı yakın arkadaşlarım/aile üyelerim cesaretlendirebilir					Hiç kimse cesaretlendiremez
13. Yeteneklerim...	Olduğuna çok inanırım					Konusunda emin değilim
14. Geleceğimin ... olduğunu hissediyorum	Ümit verici					Belirsiz
15. Şu konuda iyiyimdir...	Zamanımı planlama					Zamanımı harcama
16. Yeni arkadaşlık konusu ... bir sevdır	Kolavca yapabildiğim					Yapmakta zorlandığım
17. Ailem şöyle tanımlanabilir ...	Birbirinden bağımsız					Birbirine sıkı biçimde kenetlenmiş
18. Arkadaşlarımla arasındaki ilişkiler ...	Zayıftır					Güçlüdür
19. Yargılarıma ve kararlarıma ...	Çok fazla güvenmem					Tamamen güvenirim
20. Geleceğe dönük amaçlarım ...	Belirsizdir					İyi düşünülmüştür
21. Kurallar ve düzenli alışkanlıklar ...	Günlük yaşamımda yoktur					Günlük yaşamımı kolaylaştırır
22. Yeni insanlarla tanışmak ...	Benim için zordur					Benim iyi olduğum bir konudur
23. Zor zamanlarda, ailem ...	Geleceğe pozitif bakar					Geleceği umutsuz görür
24. Ailemden birisi acil bir durumla karşılaştığında...	Bana hemen haber verilir					Bana söylenmesi bir havli zaman alır
25. Diğerleriyle beraberken	Kolavca gülerim					Nadiren gülerim
26. Başka kişiler söz konusu olduğunda, ailem şöyle davranır:	Birbirlerini desteklemez biçimde					Birbirlerine bağlı biçimde
27. Destek alırım	Arkadaşlarımdan/aile üyelerinden					Hiç kimseden
28. Zor zamanlarda ... eğilimim vardır	Her şeyi umutsuzca gören bir					Beni başarıya götürebilecek iyi bir şey bulma
29. Karşılıklı konuşma için güzel konuların düşünülmesi, benim için ...	Zordur					Kolaydır
30. İhtiyacım olduğunda ...	Bana yardım edebilecek kimse yoktur					Her zaman bana yardım edebilen birisi vardır
31. Hayatımdaki kontrol edemediğim olaylar (ile) ...	Basa çıkmaya çalışırım					Sürekli bir endişe/kaygı kaynağıdır
32. Ailemde şunu severiz ...	İşleri bağımsız olarak yapmayı					İşleri hep beraber yapmayı
33. Yakın arkadaşlarım/aile üveleri ...	Yeteneklerimi beğenirler					Yeteneklerimi beğenmezler

Ek. 4 Beck Anksiyete Ölçeği

	Hiç	Hafif Düzeyde <i>Beni pek Etkilemedi</i>	Orta Düzeyde <i>Hoş değildi ama Katlanabildim</i>	Ciddi Düzeyde <i>Dayanmakta çok zorlandım</i>
1. Bedeninizin herhangi bir yerinde uyuşma veya karıncalanma				
2. Sıcak/ateş basmaları				
3. Bacaklarda halsizlik, titreme				
4. Gevşeyememe				
5. Çok kötü şeyler olacak korkusu				
6. Baş dönmesi veya sersemlik				
7. Kalp çarpıntısı				
8. Dengeyi kaybetme duygusu				
9. Dehşete kapılma				
10. Sinirlilik				
11. Boğuluyormuş gibi olma duygusu				
12. Ellerde titreme				
13. Titreklik				
14. Kontrolü kaybetme korkusu				
15. Nefes almada güçlük				
16. Ölüm korkusu				
17. Korkuya kapılma				
18. Midede hazımsızlık ya da rahatsızlık hissi				
19. Baygınlık				
20. Yüzün kızarması				
21. Terleme (sıcaklığa bağlı olmayan)				

Ek. 5 Çocuk Sahibi Olma İsteği Ölçeği

ÇOCUK SAHİBİ OLMA İSTEĞİ ÖLÇEĞİ		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1.	Çocuklar olmadan yaşam anlamsızdır.					
2.	Evde çocuğun olması Yaradan'ın bir lütfudur.					
3.	Çocuk sahibi olmak yaşlılıkta ebeveynlerin bakımı için gereklidir.					
4.	Çocuk sahibi olmak eşlerin evlilik ilişkilerini geliştirir.					
5.	Çocuklarımı uygun şekilde eğitmek için gücümün yetmediğine inanıyorum.					
6.	Çocuklarımın geleceğinden endişelendiğimden, daha fazla çocuk sahibi olmak istemiyorum.					
7.	Gebeliğin önlenmesi Yaradan'ın işine karışmaktır.					
8.	Çocuklarımın sayısı artarsa, onların harcamalarını karşılayamayacağımı düşünüyorum.					
9.	Çocuk sahibi olmanın ağır bir sorumluluk olduğunu ve bu sorumluluğu taşıyamayacağımı düşünüyorum.					
10.	Çocuk sahibi olmak, eğitime devam etmeye engel olur.					
11.	Daha fazla çocuğa sahip olmak yaşamı daha mutlu kılar.					
12.	Daha fazla çocuğa sahip olmak yaşamda bir cesaret kaynağıdır.					
13.	Daha az çocuk sahibi olmanın daha büyük kolaylık olduğuna inanıyorum.					
14.	Doğum oranlarının artmaması durumunda, ülke yaşlı nüfusunda artış ve iş gücü kaybında azalma yaşanacaktır.					
15.	Kardeşi olmayan tek çocuklar, kardeşi olan çocuklara göre daha fazla psikolojik sorun yaşarlar.					
16.	Küçük aileler toplum tarafından daha kolay kabul edilir.					
17.	Bana göre, çocuk doğurmak için sürekli ve güvenli bir işe sahip olmak gerekir.					
18.	Torunlarımız hala/teyze ve dayı/amcadan mahrum bırakılmamalıdır.					
19.	Çiftlerin çocuk sahibi olmasını sağlamak için ebeveynliği desteklemenin gerekli olduğuna inanıyorum.					

Ek. 6 Etik Kurul/Komisyon İzni/Muafiyeti

İSTANBUL NİŞANTAŞI UNIVERSITY NEW	T.C. İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ ETİK KURULU	Evrak Tarihi 01.02.2024 Evrak Numarası 20240201-42	
Sayın Cansu Kardelen Yörük İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Klinik Psikoloji (Tezli) İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Etik Kurulu Başkanlığına 28/01/2024 tarihinde incelenmek üzere başvurmuş olduğunuz “Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklara Sahip Annelerin Psikolojik Dayanıklılıkları Ve Endişe Düzeyleri İle Tekrar Çocuk Sahibi Olma İstekleri Arasındaki İlişki” başlıklı çalışmanız, 01/02/2024 tarihli 2024/02 numaralı etik kurul toplantısında değerlendirilmiştir. Kurulumuz tarafından yapacağınız araştırmanın etik açıdan uygunluğuna oy birliğiyle karar verilmiştir. Bilgilerinize rica ederim. 01.02.2024 Doç. Dr. Gözde MERT Etik Kurulu Başkanı			
BAŞVURU BİLGİLERİ			
Araştırmacı(lar)	Cansu Kardelen Yörük	Başvuru Tarihi	28/01/2024
Danışman/Yürütücü	Dr. Öğr. Üyesi Müne Aktay	Araştırma Türü	Nitel Çalışma
Program/Alan	Klinik Psikoloji (Tezli)	Etik kurul Toplantı Tarihi	01/02/2024
Çalışma Niteliği	Yüksek Lisans Tezi	Etik Kurul Karar No	2024/02